

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Vendula Pecková

Mateřství při studiu na vysoké škole

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Vendula Pecková**

Vedoucí práce: **PhDr. Marta Vohlídalová**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

PECKOVÁ, Vendula. *Mateřství při studiu na vysoké škole*. Praha, 2013. 107 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Marta Vohlídalová.

Abstrakt

Diplomová práce „Mateřství při studiu na vysoké škole“ se zabývá skupinou vysokoškolských studentek, které se z hlediska reprodukčního chování chovají jinak, než jejich spolužačky a vrstevnice. Ve své práci si klade otázky, jakým způsobem ženy interpretují skutečnost, že mají dítě na vysoké škole, a jak kombinují studium s péčí o dítě. Vychází z kvalitativního výzkumu, který zahrnuje rozhovory se studentkami vysoké školy, kterým se dítě při studiu narodilo. V teoretické části se autorka zabývá demografickou situací v České republice a současnými majoritními trendy v reprodukčním chování, poté strukturálními a institucionálními podmínkami, které se týkají rodičovství, a nakonec kulturními a ideovými podmínkami rodičovství. V provedeném kvalitativním výzkumu mezi současnými matkami – studentkami vysokých škol dochází k závěru, že mezi studentkami existuje skupina žen, které narození dítěte na vysoké škole plánují, protože se vymezují vůči majoritnímu trendu mít děti ve třiceti letech. Kombinaci studia a péče o dítě zvládají hlavně proto, že nachází širokou podporu ve svých rodinách. Pokud mají ženy motivaci školu dokončit, nacházejí různé strategie, jak studium a péči o dítě zkombinovat.

Abstract

Thesis „Motherhood during university studies“ deals with the the topic of motherhood among undergraduate women, whose attitude towards having children whilst studying differs from that of their schoolmates. The author asks questions about how these women interpret the fact that they have children during their university studies and how they harmonize their studies with childcare. She did a qualitative research among undergraduate women who had a baby during their studies. In the theoretical part, the author deals with current trends in demographic behaviour, with structural and institutional conditions connected with parenthood and cultural trends of parenthood in Czech Republic. Because of the research, the author concludes that within

undergraduate women there is a group of students that plan to have a baby during their studies because they are against the majority age norms of having babies at the age of thirty. They can harmonize studies with childcare because of the support of their families. If these women are motivated to finish their studies, they can develop many strategies to accomplish it.

Klíčová slova

mateřství, rodičovství, vysoká škola, studenti vysokých škol, věkové normy, strukturální podmínky, Česká republika

Keywords

maternity, motherhood, parenthood, university, undergraduate, structural conditions, age norms, Czech Republic

Rozsah práce: 198 688 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 4. 5. 2013

Vendula Pecková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své konzultantce PhDr. Martě Vohlídalové za velmi cenné rady při zpracování mé práce. Byla mi velmi nápomocná ve všech ohledech.

Institut sociologických studií

Teze diplomové práce

Bc. et Bc. Vendula Pecková

Vztah studentek vysokých škol k sociálním normám mateřství

Vedoucí práce: PhDr. Marta Vohlídalová

Obecný problém

Mateřství je fenomén, který reflektuje velké množství nejen společenskovedních disciplín. V rámci mateřství se dá zkoumat mnoho podtémat. Pokud se zabýváme důvody, proč u žen k mateřství dochází, najdeme několik interpretací. Podle Mareše [2002] existují tři možná vysvětlení: sociobiologické, evoluční a sociokulturní. Sociokulturní vysvětlení předpokládá, že rodičovství je kulturním konstruktem, který vytváří společnost, a motivace k němu je naučená v rámci procesu socializace. Hodnoty a normy dané kulturou učí ženu touze po dítěti a pak ji vynucují přímými i nepřímými sociálními tlaky [Mareš 2002]. Moje práce bude ze sociokulturního vysvětlení mateřství vycházet: ženy jsou vychovávány v určité kultuře, která na ně působí sociálními tlaky, a právě s těmito tlaky se žena musí vyrovnávat, když se rozhoduje o tom, kdy a zda mít dítě.

Betty Friedan se ve své knize [2002] zabývá životem amerických žen v 50. letech 20. století. Tyto ženy poslala soudobá společnost do domácností a vštěpovala jim myšlenku, že žena se má starat o domácnost a rodit děti. Friedan však zjistila, že jsou ženy doma nešťastné, protože chtějí něco víc než jen starat se o rodinu. Žádná z nich to ale nedávala najevo, protože si myslely, že jsou takové myšlenky nepatřičné a špatné.

Ve své práci bych ráda spojila obě výše zmíněné myšlenky. V současné době panují poměrně silné sociální normy, které říkají ženám, kdy by bylo ideální mít děti. Dochází k odkládání mateřství do pozdějšího věku, kdy už má žena vybudovanou kariéru a je ekonomicky zajištěna. Společnost na ženy tlačí, aby měly děti v určitém věku. Proto bych se ráda zaměřila na studentky vysokých škol a jejich vnímání mateřství. Ráda bych zjistila, zda se dívky s těmito tlaky ztotožňují a opravdu chtějí mít děti až po vybudování kariéry, nebo zda se touží po tom, aby to bylo jinak, ale domnívají se, že jsou takové myšlenky nepatřičné, stejně jako americké ženy v knize Friedan.

Teoretické ukotvení

Ideály mateřství se v jednotlivých dobách historie měnily. Změny se promítají nejen do načasování mateřství, ale i do počtu dětí, které ženy porodí či do obecných představ, jakou roli má žena ve společnosti. Velkou roli ve výkonu mateřství hraje i míra zapojení ženy do veřejné sféry. Konstrukce mateřství probíhá souběžně s konstrukcí otcovství a dělením rolí mezi mužem a ženou. Obecně budu vycházet z perspektivy sociálního konstruktivismu.

V pravěkých společnostech měly ženy málo dětí, protože se přesouvaly z místa na místo, jakmile se však skupina usadila na místě a začala se chovat zemědělským způsobem, počet dětí vzrostl [Horská, Kučera, Maur, Stoukal 1990]. Později se začaly vytvářet složitější příbuzenské systémy, které nahrazovaly do té doby párovou rodinu. Tyto systémy jsou posléze nahrazovány domácnostmi, kde o všem rozhodují muži [Možný 2008: 17]. Do 19. století můžeme mluvit o tradičním pojetí mateřství, které souviselo s tradičním pojetím rodiny. Mateřství bývalo chápáno jako „jediný průvodce sexuálního života“ [Mareš 2002: 161], protože tradiční rodina byla založena na předpokladu budoucího rodičovství. Po uzavření manželství se tedy předpokládalo, že žena brzy otěhotní a bude mít děti. Velký vliv na chápání manželství a mateřství měla také církev. Mariánský kult náboženství spojoval ženu a její ženství s mateřstvím a představoval matku jako blaženou a šťastnou osobu, která je „štědrým automatem na lásku a odpuštění“ [Meyers 2001: 759]. V křesťanském pojetí se tak žena stala ženou díky mateřství. V období socialismu bylo mateřství chápáno jako „přirozená individuální touha a základní životní role“ [Potančoková 2007]. Socialismus podle Potančokové obecně zdůrazňoval, že rodičovství je povinností vůči socialistické společnosti. V současné době jsou hodnoty mateřství i manželství stále vysoko ceněné. Podle výzkumu Kuchařové [2003] jsou sice dítě i rodičovství uznávané, ale obě hodnoty se v moderní době těžko naplňují, protože se mění preference mladých lidí. Ti chtějí dosáhnout i jiných životních cílů, které jsou pro ně žádoucí. Rodičovství je tak podle Kuchařové konfrontováno s úsilím dosáhnout úspěchu, vzdělání a společenského postavení. Postavení ženy už není tolik spojováno s mateřstvím [Kuchařová 2003].

Ve své teoretické části bych se ráda zaměřila na proměny ideálů mateřství a na proměny sociálních norem, které se mateřstvím zabývaly. Tento teoretický přehled bych ukončila situací v současné době v České republice. Budu brát zřetel nejen na sociologické studie, ale také na rodinnou a sociální politiku, která do jisté míry tvoří normy ve společnosti a zároveň se do ní společenské normy promítají. Pro konstrukci

mateřství je důležité nejen makro-rovina, ale i mikro-rovina, do které se promítá. Proto se budu zabývat také studii, které ukazují soukromý život a preference ohledně mateřství. Zaměřím se tedy celkově na to, jaké jsou v současné době sociální normy spojené s výkonem mateřství.

Výzkumná metoda

Hlavní metodologií bude kvalitativní výzkum. Provedu polostrukturované rozhovory s vysokoškolskými studentkami a pokusím se zjistit jejich názory na mateřství a vnímání okolností, které s ním souvisí. Bude mě zajímat jak názor na jejich vlastní plánování a výkon mateřské role, tedy jak jí rozumí, jak si ji samy pro sebe definují, tak názor na současné sociální normy, které ve společnosti z hlediska mateřství přetrvávají. Zaměřím se na studentky magisterského cyklu, protože se jedná o dívky, které budou brzy končit školu a tato problematika pro ně bude aktuálnější než pro studentky bakalářského cyklu. Dále bych chtěla udělat několik rozhovorů s dívkami, které při svém studiu na vysoké škole dítě porodily, abych věděla, jak pro ně byla tato situace složitá z hlediska „porušení sociální normy“, tedy očekávání, která vůči nim společnost má. Celkově plánuji dělat 15 – 20 rozhovorů.

Výzkumné otázky

Ve své práci se zaměřím na tyto výzkumné otázky: Jaký je vztah studentek vysokých škol k otázkám mateřství? Jak dívky mateřství vnímají? Jaké jsou jejich preference ohledně mateřství? Jaké sociální normy mateřství dívky vnímají, pokud je vnímají?

Tyto otázky dělím do pěti výzkumných témat: ideál mateřství, mateřství v osobním životě komunikačních partnerek, mateřství v jejich blízkém okolí, jejich preference ohledně mateřství a kariéry a na mateřství jako sociální normu.

Ideál mateřství – chtěla bych zjistit, co si představují pod ideálem mateřství a manželství.

Mateřství v osobním životě – zajímá mě postavení mateřství v osobním životě dívek, zda o něm uvažují nebo neuvažují, jak si ho představují, co podle nich obnáší a jakou roli hraje společnost v utváření jejich názorů.

Mateřství v blízkém okolí – pro pochopení role mateřství v představách dívek hraje roli i jejich okolí, zda kolem sebe mají dívky s dětmi, zda se o mateřství baví s kamarádkami či s partnerem, jak k případnému mateřství přistupuje rodina.

Mateřství vs. práce – v současné době je kariéra vnímaná jako žádoucí cíl, který by se měl skloubit s mateřstvím, proto se budu zajímat o to, jaký mají dívky na tento střet zájmů názor a jakou mají představu o jeho řešení (pokud cítí potřebu ho řešit).

Mateřství jako sociální norma – zaměřím se na to, jestli dívky cítí nějaké tlaky společnosti ohledně mateřství, jakým způsobem chápou společenské normy, co pro ně znamenají, jak jim rozumí a jak se vůči nim staví.

Literatura

Friedan, Betty. 2002. *Feminine mystique*. Praha: Pragma.

Horská, Pavla, Milan, Kučera, Eduard, Maur, Milan, Stoukal. 1990. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama.

Kuchařová, Věra. 2003. „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství.“ Pp. 189-204 in *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister &Principal.

Mareš, Petr. 2002. „Hodnota dítěte.“ Pp. 159-175 in *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister &Principal.

Meyers, Diana Tietjens. 2001. „The Rush to motherhood: Pronatalist diskurse and women's autonomy.“ *Signs* 26 (3): 735 – 773.

Možný, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: SLON.

Potančoková, Michaela. 2007. „[Konstrukcia plánovaného rodičovstva v období štátneho socializmu v bývalom Československu](#)“ *Gender, rovné príležitosti, výzkum* [online] 8

(2) [cit. 5.1.2012] Dostupné z:

<http://www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2008012706>.

V Praze 31. 1. 2012

Obsah

ÚVOD.....	4
I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	6
1.1. DEMOGRAFICKÉ ZMĚNY VE SPOLEČNOSTI.....	6
1.1.1. <i>DEMOGRAFICKÁ SITUACE V SOCIALISTICKÉM ČESKOSLOVENSKU</i>	8
1.1.2. <i>ZMĚNY PO ROCE 1989</i>	10
1.2. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VSTUP DO RODIČOVSTVÍ.....	13
1.3. STRUKTURÁLNÍ A INSTITUCIONÁLNÍ PODMÍNKY RODIČOVSTVÍ.....	14
1.3.1. <i>RODINNÁ A BYTOVÁ POLITIKA</i>	14
1.3.1.1. PODOBA RODIČOVSKÉHO PŘÍSPĚVKU	16
1.3.1.2. PŘÍDAVEK NA DÍTĚ A PŘÍSPĚVEK NA BYDLENÍ.....	17
1.3.2. <i>RODIČOVSTVÍ PŘI STUDIU NA VYSOKÉ ŠKOLE</i>	18
1.3.3. <i>INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE O DÍTĚ</i>	19
1.3.4. <i>KOMBINACE MATEŘSTVÍ A STUDIA</i>	21
1.4. KULTURNÍ A IDEOVÉ PODMÍNKY RODIČOVSTVÍ.....	23
1.4.1. <i>HODNOTA RODIČOVSTVÍ</i>	23
1.4.2. <i>HODNOTA DÍTĚTE</i>	25
1.4.3. <i>ŽIVOTNÍ DRÁHY MLADÝCH LIDÍ</i>	26
1.4.4. <i>VĚKOVÉ NORMY</i>	27
1.4.4.1. KONCEPT VĚKOVÝCH NOREM	27
1.4.4.2. VĚKOVÉ NORMY RODIČOVSTVÍ.....	28
1.4.5. <i>ČASOVÁNÍ RODIČOVSTVÍ</i>	29
1.5. SHRNTÍ TEORETICKÝCH VÝCHODISEK.....	31
II. METODOLOGIE	33
2.1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	33
2.2. VOLBA VÝZKUMNÉ METODY.....	33
2.3. PRINCIP ZAKOTVENÉ TEORIE.....	33
2.4. KRITÉRIA PRO VÝBĚR KOMUNIKAČNÍCH PARTNEREK.....	36
2.5. POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	36

2.6.	SBĚR DAT.....	37
2.7.	KÓDOVÁNÍ DAT A JEJICH ANALÝZA	38
III.	VÝSLEDKY VÝZKUMU	40
3.1.	ROZHODNUTÍ MÍT DÍTĚ PŘI STUDIU.....	40
3.1.1.	<i>PLÁNOVANÉ DÍTĚ</i>	40
3.1.1.1.	PARTNEŘI KOMUNIKAČNÍCH PARTNEREK.....	41
3.1.1.2.	EKONOMICKÉ STRATEGIE PÁRU	43
3.1.1.3.	MOTIVACE MÍT DÍTĚ PŘI STUDIU	45
3.1.1.4.	ROZHODNUTÍ MÍT DÍTĚ VE VZTAHU K SOCIÁLNÍM NORMÁM RODIČOVSTVÍ 47	
3.1.2.	<i>NEPLÁNOVANÉ DÍTĚ</i>	50
3.1.2.1.	PARTNEŘI KOMUNIKAČNÍCH PARTNEREK.....	50
3.1.2.2.	EKONOMICKÉ STRATEGIE PÁRU	51
3.1.2.3.	ROZHODNUTÍ PONECHAT SI DÍTĚ	54
3.1.2.4.	ROZHODNUTÍ MÍT DÍTĚ VE VZTAHU K SOCIÁLNÍM NORMÁM RODIČOVSTVÍ 56	
3.1.3.	<i>SOCIÁLNÍ NORMY RODIČOVSTVÍ</i>	60
3.2.	KOMBINACE STUDIA A PÉČE O DÍTĚ	63
3.2.1.	<i>STRATEGIE SLADĚNÍ STUDIA S PÉČÍ O DÍTĚ</i>	64
3.2.1.1.	ZMĚNA FORMY STUDIA	64
3.2.1.2.	PŘERUŠENÍ STUDIA PO NAROZENÍ DÍTĚTE.....	66
3.2.1.3.	POKRAČOVÁNÍ VE STUDIU PO NAROZENÍ DÍTĚTE BEZ PŘERUŠENÍ	68
3.2.2.	<i>ŘEŠENÍ PÉČE O DÍTĚ</i>	70
3.2.2.1.	STRÍDÁNÍ V HLÍDÁNÍ S PARTNEREM.....	71
3.2.2.2.	HLÍDÁNÍ DÍTĚTE V RÁMCI RODINY.....	71
3.2.2.3.	PLACENÉ HLÍDÁNÍ	73
3.2.2.4.	INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE.....	74
3.2.2.5.	PÉČE O DÍTĚ V DOBĚ STUDIA VE VEČERNÍCH HODINÁCH.....	75
3.2.3.	<i>DOPADY RODIČOVSTVÍ NA STUDIUM</i>	76
3.2.3.1.	PRODLOUŽENÍ STUDIA	76
3.2.3.2.	REZIGNACE NA STUDIUM.....	78

3.3. DISKUZE O DRUHÉM DÍTĚTI.....	81
ZÁVĚR.....	85
SUMMARY.....	87
SEZNAM PŘÍLOH.....	94
PŘÍLOHY	95

Úvod

Ve své práci se zabývám mateřstvím studentek vysokých škol, tedy ženami, které porodily své dítě během studia. Zajímají mě studentky, které v současné době studují bakalářský nebo magisterský cyklus a je jim méně než 26 let. Nezabývám se tedy ženami v doktorském studiu, které již pregraduální vzdělávání ukončily a které jsou obecně starší než studentky magisterského a bakalářského stupně. Studentky, které mají dítě v rámci bakalářského či magisterského studia, se chovají odlišně od svých vrstevnic a také odlišně od toho, jak se chová majoritní skupina lidí, která studuje vysokou školu. Majoritním trendem je v současné době nejprve vystudovat vysokou školu, pak si najít práci a teprve potom založit rodinu (Chaloupková 2010: 35). Tyto ženy však postupují jinak, mají ve srovnání se svými spolužačkami specifické reprodukční strategie.

Téma mateřství při studiu na vysoké škole je pro mě velmi zajímavé, protože se v mém okolí nachází několik žen, kterým se dítě během studia narodilo. Některé z nich studium ukončily, jiné dokázaly i s dítětem pokračovat dál. Položila jsem si tedy otázku, jak zvládají situaci, když mají dítě a musí u toho chodit do školy. Také jsem začala přemýšlet nad tím, kolik takovým žen na školách může být a jestli vnímají, že mít dítě při studiu není úplně obvyklé. Když se nějaké ženě na vysoké škole v mém okolí narodilo dítě, okamžitě se to objevilo jako horký drb a začaly kolovat různé domněnky, proč ho asi má. Z hlediska mého okolí to tedy nebyla běžná situace, ale spíše vyvolávala řadu otázek. Proto jsem se rozhodla v rámci své práce tuto problematiku uchopit a zjistit, jakým způsobem se studentky vztahují k tomu, že mají dítě, a jak to prakticky zvládají kombinovat.

Ve svém původním projektu jsem měla v úmyslu zkoumat obecně vztah studentek k sociálním normám mateřství. Protože však bylo moje téma příliš široké, zúžila jsem ho ze všech studentek vysokých škol pouze na ty, kterým se dítě při studiu na vysoké škole narodilo, a těmto sociálním normám čelily. Proto se má práce změnila z tématu vztahu studentek vysokých škol k sociálním normám mateřství na mateřství při studiu na vysoké škole.

Ve své práci si položím otázku, jakým způsobem dívky vnímají, prožívají a vysvětlují skutečnost, že mají dítě při studiu na vysoké škole, když jejich rozhodnutí stojí mimo chování a očekávání majoritní skupiny lidí ve společnosti. Na tento problém navazuje otázka, jak dívky zvládají kombinovat studium a péči o dítě. Vycházím z kvalitativního výzkumu zahrnujícího hloubkové rozhovory se 13 ženami v této životní

situaci, které jsem uskutečnila během prosince 2012 a února 2013. V textu se budu nejprve věnovat teoretickým východiskům své práce, poté se zaměřím na metodologii výzkumu a vysvětlím, jaký typ výzkumu jsem zvolila a proč, a v poslední části provedu analýzu rozhovorů s dívkami, kterým se dítě při studiu na vysoké škole narodilo. V závěru shrnu všechny své poznatky a navrhnou, kam by mohly směřovat další výzkumy, které se týkají podobného tématu.

I. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Aby bylo možné zkoumat a pochopit chování a jednání dívek, které se rozhodly mít při studiu na vysoké škole dítě, je nutné seznámit se se situací, která z hlediska reprodukčních strategií v České republice panuje. Proto se budu na začátku své práce věnovat demografickému a rodinnému chování populace ČR se specifickým zaměřením na mladé lidi. Předkládám krátký přehled toho, jak vypadala situace před rokem 1989, a poté se podrobně zaměřuji na to, jaké jsou současné trendy a jaké je demografické chování v České republice. Při vysvětlení současné situace se budu zabývat jak strukturálními faktory, které mají vliv na reprodukční chování mladých lidí, tj. rodinnou a bytovou politikou, situací na vysokých školách a institucionální péčí o malé děti, tak kulturními faktory, tedy hodnotovými preferencemi lidí a normami, které se ve společnosti ve spojení s rodičovstvím vyskytují. Současnou situaci je nutné pochopit z toho důvodu, že v ní dívky vyrůstají, částečně se s ní ztotožňují a vztahovaly se k ní v rozhovorech.

1.1. Demografické změny ve společnosti

Pochopení demografických trendů je důležité pro pochopení toho, jak funguje společnost, speciálně pokud se zaměřujeme na reprodukční chování mladých lidí. Demografické trendy se v posledních desetiletích mění.

Podle Rychtařikové (2001) byly po druhé světové válce demografické trendy v celé Evropě velmi podobné – sjednocoval se charakter reprodukce tím, že se přecházelo z vícedětných rodin na málodětné a rostla intenzita sňatečnosti. V polovině 60. let tak došlo v Evropě ke sblížení z hlediska rodinného chování, kdy lidé preferovali legální sňatek a dvě až tři děti v rodině a nikdo podle Rychtařikové nepředvídal výrazné změny v demografickém chování. Od poloviny 60. let se však prokreativní chování začalo měnit. Začalo docházet k trvalému snižování úrovně plodnosti, od počátku 70. let v západní Evropě začala klesat sňatečnost a rozšiřovat nesezdaná soužití (Rychtařiková 2001: 12). Od poloviny 60. let do počátku 90. let se tak poměrně homogenní Evropa začala odlišovat i v demografických ukazatelích na Východ a Západ. Východ pokračoval ve vysoké míře sňatečnosti v nízkém věku a s relativně vyšší plodností, na Západě se demografické trendy měnily.

Výzkumníci a demografové začali hledat příčiny tohoto chování a byla vyslovena hypotéza o druhém demografickém přechodu. Pokud mluvíme o druhém demografickém přechodu, je nutné vysvětlit, v čem spočíval první demografický

přechod. Do 19. století byla věková pyramida po staletí stejná: rodilo se velké množství dětí, hodně jich umíralo v útlém věku, ale přesto docházelo k růstu obyvatelstva (Horská 2003: 256). V průběhu 19. století a na počátku 20. století se však situace změnila. Řada autorů o této změně v demografickém chování mluví jako o prvním demografickém přechodu (Kalibová 2003, Rabušic 2001, Rychtaříková 2001). Podle Kalibové (2003) se změny projevovaly hlavně v tom, že docházelo ke snižování porodnosti a úmrtnosti. Rychtaříková (2001) vidí hlavní změnu v tom, že ženy přestaly rodit více dětí ve vyšším věku, protože díky poklesu kojenecké úmrtnosti už nebylo třeba rodit „náhradní“ děti. Z hlediska úhrnné plodnosti byla na počátku 19. století plodnost na úrovni 7 dětí na jednu ženu a postupně klesla až na 2,5 dítěte na ženu (Pavlík 2009: 34).

Podle Pavlíka (2006) je však lepší mluvit o demografické revoluci, protože tento proces byl součástí globální revoluce moderní doby, souvisel s procesy industrializace a urbanizace. Podle něj byli vědci v té době přesvědčeni, že tento proces bude zakončen snížením porodnosti na prostou reprodukci obyvatelstva a početní růst se zastaví. Např. v Evropě došlo k tomu, že se počet narozených snížil pod počet zemřelých. Jak si všiml např. Bosveld (1996), v některých evropských zemích klesla plodnost až pod hladinu prosté reprodukce, což byl případ hlavně Belgie, Švýcarska, Francie, Anglie a Švédska. Pokud tuto situaci porovnáme s českými zeměmi, ve 30. letech zde byly hodnoty podobné jako evropské (Rychtaříková 2010: 19). To však podle Rychtaříkové (2001) mohlo být způsobené také hospodářskou krizí ve 30. letech.

Když se v polovině 60. let začalo měnit reprodukční chování v západní Evropě, objevila se hypotéza o druhém demografickém přechodu. Někteří autoři ho chápou jako navázání na první demografický přechod (Rabušic 2001, Rychtaříková 2001), ale někteří (Pavlík 2006) se domnívají, že se jedná o něco úplně jiného, než je demografická revoluce, protože demografická revoluce probíhá v globálním měřítku dodnes.

Hypotézu druhého demografického přechodu jako první vyslovil van de Kaa (1987). Van de Kaa (1987) shrnuje druhý demografický přechod vysvětlením třech velkých změn, které probíhají jak ve společnosti, tak v rámci rodin a jednotlivců. První z nich jsou změny strukturální, kdy společnost přechází z industriální povahy do éry postindustriální. Dále poukazuje na změny technologické, kdy nejen dochází k rozvoji technologií, ale také k rozvoji moderní antikoncepce. Třetí druh změn vidí v kultuře, kdy dochází k proměně hodnotových orientací. Všechny tyto změny jsou podle něj

propojené a působí na chování jednotlivců a rodin z hlediska demografického chování. Podle Haškové (2009) má velký vliv také individualizace žen, které se participují více na trhu práce. Druhý demografický přechod ale bývá spojován hlavně se změnou hodnot, hledáním individuálního životního stylu a osobní identity (Rabušic 2001, Rychtaříková 2001).

S rostoucí emancipací žen se začala zvyšovat také jejich vzdělanostní úroveň. Díky výše jmenovaným změnám ve společnosti rostl počet nesezdaných soužití, více dětí se rodilo mimo manželství, a začal se zvyšovat věk matek v době prvního porodu. Navíc se díky antikoncepci stává mateřství pro většinu žen žijících v zemích západního kulturního okruhu svobodnou volbou (Kalibová 2003: 247).

Změny, které nastaly na Západě od poloviny 60. let, mají zatím trvalý charakter. Průměrný počet dětí klesl z 2-3 na 1-1,5 a evropská plodnost je dlouho pod hladinou prosté reprodukce (Rychtaříková 2001: 13). Teorie demografického přechodu je velmi důležitá, protože diskuze o ní budou probíhat i v České republice. Nyní se podíváme na to, jaká demografická situace panovala v Československu a později v České republice od druhé poloviny 60. let.

1.1.1. Demografická situace v socialistickém Československu

Jak už bylo výše řečeno, od poloviny 60. let se začalo odlišovat demografické chování v zemích západního a východního bloku. Zatímco v západní Evropě se začalo mluvit o druhém demografickém přechodu, v zemích východní Evropy pokračovala porodnost a sňatečnost v nízkém věku.

Do konce 80. let se lidé v Československu brali ve velmi nízkém věku a ženy rodily děti hlavně ve věkové skupině 20 – 24 let. Děti se rodily bezprostředně po svatbě, 90 % z nich do manželství (Kalibová 2003: 247). Nicméně tu byla vysoká míra ne zcela plánovaných početí, která vedla ke zvyšujícímu se podílu prvorozených dětí, které se narodily během prvních 9 měsíců manželství. V 50. letech to bylo zhruba 40 % ze všech prvorozených dětí, v 60. letech zhruba 50 % a v 70. a 80. letech se kolem 60 % prvorozených dětí narodilo v prvních 9 měsících manželství. Vysoký podíl velmi mladých gravidních nevěst podle Haškové (2009) ukazuje, že v československé společnosti té doby fungoval model, v němž k uzavření sňatku vedla gravidita ženy (Hašková 2009: 24). Ke sňatku docházelo u velkého podílu mladých lidí, do manželství vstupovalo 90 % mladých mužů a dokonce 96 % mladých žen (Kučera 2000a: 8).

Od poloviny 60. let se tak u nás vytvořil tzv. východoevropský model demografického chování. Byl zde nízký podíl studujících na středních a vysokých školách, kvalifikaci získávali mladí lidé hlavně v učebních oborech. Navíc od 70. let vytvářela společnost pro mladé lidi takové podmínky, které umožňovaly založení rodiny a péči o děti. Průměrný věk mladých nevěst se udržoval na 21,7 roku, svobodných ženichů na 24,5 roku (Kučera 2000a: 11, 12). Ve věku 19 let bylo v tomto období provdáno 27 – 30 % dívek (Heitlingerová, Trnková 1998: 26). Průměrný věk při narození prvního dítěte se od 60. let až do 90. let pohyboval okolo 22 let (Kalibová 2003: 248). V této době nebylo neobvyklé mít dítě při studiu na vysoké škole. Mladí lidé, kterým se při studiu narodilo dítě, měli možnost získat byt, prospěchová a sociální stipendia nebo studentské půjčky. Manželství a studium tak šly poměrně dobře skloubit (Rabušic 2001: 220).

Proč se demografické chování ve východním bloku lišilo od západního, je spojeno s několika skutečnostmi, které Hašková (2009) shrnuje do následujících faktorů. Během socialismu byla nedostatečně rozšířená kvalitní hormonální antikoncepce, chyběla sexuální výchova a plodnost se regulovala tím, že lidé spoléhali na možnost potratu. To podle Vaškové (2006) ovlivňovalo především raná těhotenství. Protože byly omezené možnosti studia, lidé byli nedostatečně motivováni k dosažení vyššího stupně vzdělání. Obecně tak byl ve společnosti nízký podíl vysokoškolsky vzdělané populace. Kromě omezení možnosti studia byla omezená i seberealizace na trhu práce, kdy nebylo k dispozici mnoho pracovních příležitostí, a samotný nástup do práce ve velké míře ovládal stát. K omezení docházelo také u možností trávení volného času, zejména u cestování. Rodina se tak stala téměř jediným místem, kde se lidé mohli seberealizovat a unikli před státní mocí (Hašková 2009: 24).

Vstup do manželství a rodičovství byl podle Heitlingerové a Trnkové (1998) mnohdy prvním samostatným krokem mladých svobodných snoubenců zbavený rodičovských i státních zásahů, kterým se mladí lidé nevyhnuli při výběru školy či umístěnky v zaměstnání. Nicméně podle Rabušice (2001) nebyli zralí ani ekonomicky, ani sociálně a k jejich skutečnému osamostatnění od rodičů ve skutečnosti vůbec nedošlo (Rabušic 2001: 219).

Vedle atmosféry ve společnosti měly na reprodukční chování mladých lidí vliv i strukturální podmínky. Už po druhé světové válce byla v Československu přijata pronatalitní populační doktrína, která měla hlavně zajistit demografickou náhradu za ztrátu způsobenou německým transferem. Pozdější pronatalitní opatření v 70. let byla

způsobena hlavně tím, že v 60. letech začalo docházet k poklesu plodnosti. Základní cíl pronatalitní politiky tak byl vytvářet rodinám takové podmínky, aby mohly dosáhnout chtěného počtu dětí, aniž by se výrazně zhoršily jejich životní podmínky v porovnání s bezdětnými. Tato politika byla založena nejen na rozsáhlé finanční podpoře, ale také na plném sociálním a ekonomickém zrovnoprávnění žen, která měla být dosažena pomocí institucionální péče o děti (Kocourková 2006a: 107, 108). Součástí pronatalitní politiky byla také bytová politika, která byla nakloněna mladým rodinám – sňatek mladých lidí se stal podmínkou pro získání vlastního bydlení, což bylo pro mladé lidi motivující, neboť zde panovala nepříznivá bytová situace a mladí lidé nedisponovali vlastními finančními prostředky (Vašková 2006: 79).

Pronatalitní politika se tak vyznačovala hlavně následujícími rysy. Socialistický stát přímo intervenoval do soukromého života, jeho politika měla silně pronatalitní aspekt, který zajišťoval výhodnější podmínky rodinám, které měly více dětí, a jeho charakter politiky byl normativní. Motivoval k časnému zakládání rodiny a k porodům, které probíhaly v krátkém časovém intervalu (Kocourková 2006a: 108). Můžeme tak říct, že se v době socialismu díky tamější atmosféře, podmínkám ve společnosti a pronatalitním opatřením stalo normou mít děti v nízkém věku a velmi brzo po sobě.

1.1.2. Změny po roce 1989

Politické a ekonomické změny v 90. letech změnilы dosavadní průběh demografického chování. Nastartoval se rychlý a velice výrazný pokles plodnosti, její úroveň postupně klesla až pod hranici prosté reprodukce. Proč se držela hladina plodnosti na vysoké úrovni v době socialismu, na tom se podle Haškové (2009) odborníci shodnou, ale pokud jde o výklad sociodemografických změn po roce 1989, na to už se názory odborníků liší.

Obecně existují dva druhy vysvětlení, proč dochází ke změnám v sociodemografickém chování lidí. Někteří autoři se domnívají, že v pozadí těchto změn stojí teorie druhého demografického přechodu a že za to může změna kulturních hodnot (Rabušic 2001). Jiní si myslí, že by se mělo mluvit spíše o demografickém šoku a že příčinou změny chování jsou strukturální změny, tj. ekonomické a sociální problémy, které se objevily po roce 1989 (Rychtaříková 2001).

Rabušic (2001) se domnívá, že se Česká republika po roce 1989 snažila o politické, ekonomické a sociální změny, aby se začala podobat strukturám západoevropských zemí. Podle něj demokratický politický režim, tržní ekonomické

prostředí a nový systém sociálního zabezpečení proměnily české chování a vedly ke změně hodnotových postojů a preferencí. Česká mladá generace se podle něj vlivem všech změn začala řídit stejnými vzory jako její západní vrstevníci. Rabušic se tedy domnívá, že v České republice došlo k opožděnému druhému demografickému přechodu a že se průběh tohoto přechodu koncentroval do úzkého časového prostoru stejně jako všechny politické a ekonomické změny (Rabušic 2001: 207, 208). Myslí si tedy, že pokles porodnosti byl způsoben zejména změnami hodnot a myšlení mladých lidí.

Rychtaříková (2001) se však domnívá, že teorii druhého demografického přechodu nelze aplikovat bez problémů, protože vnější podmínky, ve kterých probíhal druhý demografický přechod na západě, jsou rozdílné od těch, které nastaly po pádu komunismu. Podle Rychtaříkové vznikaly nové hodnoty a normy na západě v období ekonomického a sociálního klidu, zatímco v post-komunistických zemích šlo o hlubokou ekonomickou a sociální transformaci. Pokles porodnosti je tak podle ní spíše důsledkem sociálních a ekonomických podmínek, kdy je toto období méně jisté pro založení rodiny v porovnání s předchozími časy, kdy byla prakticky nulová nezaměstnanost, přidělovaly se levné státní byty a prostor pro další životní volby byl omezený (Rychtaříková 2001: 15, 16).

Většina autorů však dochází k závěru, že vliv na změnu sociodemografického chování měla kombinace obou faktorů, kulturních i strukturálních. Kučera (2000a) se domnívá, že na jednu stranu možnost studování, cestování a rozvoj soukromého podnikání vytvořily konkurenční prostředí pro vstup do manželství a založení rodiny narozením dítěte. Na druhou stranu si ale myslí, že se do plodnosti a sňatečnosti po roce 1989 promítá také finanční nedostupnost bytů pro mladá manželství, vzestup nákladů po narození dítěte a rostoucí nezaměstnanost. Odklad sňatku a rodičovství může podle něj být projevem zodpovědnosti a rozumného jednání (Kučera 2000a: 14, 135). Kalibová (2003) zastává názor, že k poklesu porodnosti docházelo za prvé tím, že mladí lidé získali nové možnosti seberealizace, za druhé také tím, že docházelo ke změnám ve společnosti – rostla inflace, nezaměstnanost, finanční prostředky byly omezenější a navíc docházelo ke zpochybňování pronatalitní rodinné a sociální politiky (Kalibová 2003: 247, 248).

Názor, že se strukturální i hodnotové změny postupně doplňují, zastává např. Sobotka (2004). Domnívá se, že kdyby šlo jen o strukturální změny, které by byly způsobené náhlou společenskou transformací, neměly by dlouhého trvání a po čase by

se reprodukční chování vrátilo na původní úroveň. Pokud však dojde ke změně hodnot, byla by podle něj změna dlouhodobá a nevratná (Sobotka 2004: 25). Šalamounová (2006) se domnívá, že rychlost demografických změn v 90. letech se dá částečně vysvětlit „importem“ řady vlivů, např. důrazem na vzdělání a individualismus, ale také „importem“ kvalitní hormonální antikoncepce a rozšířením informací o ní. Podle ní je vliv ekonomické situace relativní, protože mladé rodiny byly v dobách socialismu ve finančně těžší situaci, i když podle ní tu na druhé straně existoval stát, který jim garantoval pomoc v mnohem větším rozsahu než dnes. Mladí lidé jsou však podle ní dnes mnohem více vedeni k samostatnosti, a tak si spíše uvědomují závažnost rozhodnutí založit rodinu (Šalamounová 2006: 56, 57).

Pokud se podíváme na změny v demografickém chování v číslech, vidíme, že se v průběhu dvaceti let změnil věk při vstupu do manželství i rodičovství. Průměrný věk ženichů stoupl na 32,2 let, nevěst na 29,6 let¹. Ženy začaly odkládat narození svých dětí do vyššího věku, věk matek při narození prvního dítěte se zvýšil na 27,6 let a klesla úhrnná plodnost. V tabulce č. 1 můžeme vidět, jak v české společnosti dochází ke zvyšování věku porodu prvního dítěte, rození více dětí mimo manželství, a zároveň k poklesu úhrnné plodnosti, která je v současné době hodně nízko pod hranicí prosté reprodukce (pro tu je potřeba hodnota alespoň 2,1 dítěte na jednu ženu). V rámci těchto trendů se teď zaměříme na konkrétní podmínky pro vstup do rodičovství v České republice.

Tabulka č. 1: Změna demografických trendů

	Živě narození	Z toho mimo manželství (v %)	Úhrnná plodnost	Průměrný věk matky při narození prvního dítěte
1960	128 879	4,9	2,09	22,9
1970	147 865	5,4	1,93	22,5
1980	153 801	5,6	2,07	22,4
1990	130 564	8,6	1,89	22,5
2000	90 910	21,8	1,14	24,9
2010	117 153	40,3	1,49	27,6

Zdroj: ČSÚ (2013)

¹ Údaje z roku 2011, pocházejí z ČSÚ.

1.2. Faktory ovlivňující vstup do rodičovství

Z popisu demografické situace v České republice vyplývá, že jedním z nejvýznamnějších trendů je odkládání narození prvního dítěte do vyššího věku. Mnohé studie ukazují, že k tomuto odkládání probíhá nejčastěji u žen, které jsou vysokoškolsky vzdělané (např. Rychtaříková 2003). Bartošová, Pakosta a Fučík (2012) na svých datech² ukazují, že vysokoškolačky stále častěji odkládají porod prvního dítěte na později v souvislosti s ukončením studia a následným zaměstnáním, a proto se podle autorů období, kdy mohou první dítě porodit, zužuje do stále užšího intervalu.

Pokud se žena rozhodne mít dítě, působí na ni celá řada faktorů, které ji v tomto rozhodnutí mohou ovlivnit. Podle Haškové (2007) mluví odborníci o strukturálních a institucionálních faktorech na jedné straně, a kulturních faktorech a hodnotových preferencích na straně druhé. Strukturální faktory zdůrazňují bytovou situaci, finanční situaci, politiku zaměstnanosti a životní náklady, kulturní faktory se zabývají spíše individualismem, rozšiřováním volnočasových, studijních a pracovních příležitostí. Oba typy vlivů se však podle mnohých autorů vzájemně doplňují a ovlivňují.

Hašková (2007) se ve svém výzkumu zaměřila na to, co ovlivňuje založení rodiny, a rozlišila 4 faktory:

1. **faktor situační**, který zahrnuje partnerskou, zaměstnaneckou a životní situaci,
2. **faktor ekonomický**, který zahrnuje bytovou a ekonomickou situaci,
3. **faktor ideový**, který zahrnuje orientaci na volnočasové aktivity, názory a vliv okolí,
4. **faktor touhy po dítěti** (Hašková 2007: 102).

Podle ní faktor situační a ekonomický odpovídá spíše strukturálním vlivům a faktor ideový a touhy po dítěti spíše k vlivům hodnotovým. Faktor situační a ekonomický může být podle ní spojen např. s podmínkami na trhu práce, s ekonomickým zajištěním, bytovou situací či se situací v partnerství, zatímco faktor hodnotový může být spojen s hodnotou volnočasových aktivit, názorem na rodičovství, se situací přátel apod. (Hašková 2007: 102). Pro zachycení podmínek, které ovlivňují vstup do rodičovství u mladých dívek, se budu přidržovat tohoto rozdělení vlivů. Nejdříve se tedy zaměřím na vlivy strukturální a institucionální, a poté se budu zabývat vlivy kulturními a hodnotovými.

² Data jsou z let 1993 až 2004, pocházejí z ČSÚ.

1.3. Strukturální a institucionální podmínky rodičovství

Pro pochopení současného chování mladých lidí z hlediska natalitních plánů je nutné poznat současnou situaci, která ovlivňuje reprodukční chování žen v České republice. Když studentky přemýšlejí, zda mít dítě, rozhodují se v určitém kontextu, ať už hodnotovém, institucionálním nebo strukturálním. Nyní se zaměřím na strukturální podmínky, které mohou jejich rozhodnutí ovlivňovat.

Mezi strukturální podmínky můžeme počítat ekonomickou a politickou situaci, či podmínky sociálního zabezpečení. Zatímco z hlediska hodnot mluví autoři o preferenci či nepreferenci vstupu do rodičovství, z hlediska strukturálních podmínek mluví spíše o bariérách, které rozhodnutí o vstupu do rodičovství ztěžují nebo mu naopak mohou pomoci (Rychtaříková 2001).

Nejdříve se budu zabývat současnou koncepcí rodinné politiky, aby bylo patrné, jaká je podpora rodičovství z hlediska státu. Dále se zaměřím na konkrétní podobu rodičovského příspěvku, jehož čerpání je stěžejní pro studentky, kterým se narodí dítě, a na dávky, na které mají mladí rodiče nárok, pokud nemají příjem. Na závěr této kapitoly se zaměřím na podmínky institucionální péče o malé děti a jejich dostupnost. Vznikne nám tak obraz toho, v jakých podmínkách studentky vysokých škol žijí a jaké mají možnosti pro kombinování studia a péče o malé dítě.

1.3.1. Rodinná a bytová politika

Rodinná politika je důležitým nástrojem, který může mít vliv na natalitní plány žen. Před rokem 1990 existoval v rámci propopulační politiky široce rozvinutý systém podpory rodin. Na konci 80. let se však začaly objevovat snahy opustit přímý pronatalitní cíl a objevila se koncepce, která byla zaměřená na komplexní podporu různých typů rodin, a která opustila výhradně demografický aspekt a definovala rodinnou politiku jako samostatnou oblast³. Termín populační politika se stal po revoluci tabu a navíc odlišné společenské podmínky si žádaly transformaci celého systému (Kocourková 2006a: 107, 108).

Novou ideou politiky státu bylo vyhnout se normativnímu charakteru populační politiky, a proto byl zaveden předpoklad svobodného rozhodování jednotlivců, co se

³ Do té doby byla součástí sociální politiky (Kocourková 2006a: 109).

týče zakládání rodin a počtu dětí⁴. Začala se také oficiálně zvyšovat odpovědnost jednotlivců a rodin, aby stát poskytoval podporu pouze těm, kteří si nemohou vlastními silami zajistit alespoň minimální životní úroveň (Kocourková 2006a: 110). Docházelo tak ke změnám v rodinné politice, kdy klesaly rodinné příspěvky. Zavedly se změny v bytové politice, která dříve zvýhodňovala rodiny s dětmi. Došlo k utlumení státních dotací na bydlení. To mělo podle Kocourkové (2006a) za následek zvýšení pořizovacích cen nových bytů. Problém v bytové politice byl spojený i se zrušením novomanželských půjček v roce 1990, které byly ve velké míře určeny právě na pořízení a zařízení bytu⁵ (Kocourková 2006a: 111).

V roce 1990 došlo k uzákonění rodičovského příspěvku, který zrovnoprávnil otce a matku při výchově dětí. Také odstranil znevýhodnění rodin s jedním dítětem a při pobírání příspěvku byla povolena výdělečná činnost, i když byla omezena počtem odpracovaných hodin nebo výší výdělku. Postupně se zastavila výstavba státních bytů, čímž se zhoršila bytová situace mladých, a stát začal podporovat bydlení skrze stavební spoření a hypotéky. Příspěvek na bydlení a příspěvek na dítě se staly testovanými dávkami pouze pro nízkopříjmové rodiny (Kocourková 2006a: 113-116).

Bytová politika se částečně změnila v roce 2001, kdy byly představeny nové programy, které měly stimulovat výstavbu bytů. Stát začal dotovat výstavbu nových nájemních bytů a vzniklo mnoho programů na opravy a modernizace bytů. Z hlediska rodinné politiky bylo významnou změnou, že rodičovská dovolená nahradila institut mateřské dovolené, čímž došlo k dalšímu zrovnoprávnění žen a mužů z hlediska nároku na volno v zaměstnání z důvodu péče o malé dítě⁶ (Kocourková 2006a).

Hlavní trendy, které přinesla transformace české společnosti po roce 1989, tak spočívají v přenesení zodpovědnosti na jednotlivce. Část univerzálních dávek (příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení) se stala testovanými a docházelo pouze k pomalé valorizaci rodičovského příspěvku. Objevila se také diskuze, zda by bylo dobré opět zavést v nějaké podobě pronatalitní opatření, protože klesala plodnost. Na jedné straně se objevovaly názory, že reprodukce je široce podmíněný proces a nelze ho ovlivnit několika opatřeními, Rabušic (2002) se naopak domnívá, že propopulační opatření nepřinesou žádný efekt. Na druhé straně Kučera (2002) a Rychtaříková (2001)

⁴ Dříve byly více podporovány rodiny s více dětmi a podporovalo se zakládání rodiny v nízkém věku (Kocourková 2006a).

⁵ Novomanželské půjčky byly zavedeny v roce 1973 (Kocourková 2006a: 111).

⁶ Podle výzkumu VŠPS „Sladění rodinného a pracovního života“ ji využívá pouze 1 % otců (zdroj: ČSÚ, odkaz: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/7887002B6B23>)

se domnívají, že účinnost propopulační politiky se ukázala už v 70. letech. Kocourková (2006b) dochází k závěru, že v současných podmínkách jsou tato opatření omezená a že mnohdy větší vliv mají nepřímá opatření, která se týkají bytové politiky, zaměstnanosti, vzdělání či trhu práce. Proto se nyní zaměřím na některé z těchto nepřímých vlivů.

1.3.1.1. Podoba rodičovského příspěvku

V předchozích odstavcích jsem shrnula strukturální změny po roce 1989, aby bylo vidět, jakým směrem se posouvala česká společnost z hlediska sociální politiky. Nyní se zaměřím přímo na finanční aspekt rodičovství.

Žena, která otěhotní, má v posledních 6 týdnech před porodem a 28 týdnů po porodu nárok na peněžitou pomoc v mateřství, která se jí vypočítává ze mzdy⁷. To se však týká pouze žen, které se účastní nemocenského pojištění⁸. Pokud žena nepracovala, začala automaticky probírat rodičovský příspěvek, což ve většině případů odpovídá situaci studentek vysokých škol, kterým se narodilo dítě.

Podoba rodičovského příspěvku se v posledních letech měnila. Protože studentky vysokých škol rodily v různých letech a v různých životních situacích, je pro pochopení jejich situace podstatné, jak rodičovský příspěvek v tu dobu vypadal. K poslední změně v jeho podobě došlo v roce 2012, proto se nejdříve zaměřím na to, jak vypadala situace před tímto rokem a potom ukážu, jaké změny novela přinesla.

Před rokem 2012 proběhla poslední změna v roce 2008. Podle zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře se mohl čerpat rodičovský příspěvek ve „třech rychlostech“. První možností byla dvouletá varianta, tedy příspěvek ve výši 11 400 Kč do dvou let věku dítěte. Druhou možností byla tříletá varianta, tedy rodičovský příspěvek ve výši 7 600 Kč do tří let věku dítěte. Poslední byla čtyřletá varianta nejdříve se 7 600 Kč, po 21 měsících pak 3 800 Kč do čtyř let věku dítěte (Dudová 2008).

Pokud žena nepracovala a pouze studovala, neměla nárok na peněžitou pomoc v mateřství, a tudíž pobírala rovnou od porodu rodičovský příspěvek, u kterého si nemohla zvolit délku jeho čerpání. Byla jí automaticky přiřazena čtyřletá varianta čerpání. K této situaci docházelo od roku 2008, protože od té doby nebyla doba studia započítávána do nemocenského pojištění (Dudová 2008: 38). Být matkou při studiu na vysoké škole, pokud žena předtím nepracovala a neplatila si nemocenské pojištění, tak bylo pro ženu ekonomicky nevýhodné. Nejen, že jí čtyřletá varianta zaručovala minimální finanční příspěvek, ale také ji nutila být s dítětem doma čtyři roky. Studentka

⁷ Výše peněžité pomoci v mateřství za kalendářní den činí 70 % denního vyměřovacího základu.

by přitom mohla mít zájem dokončit školu co nejdříve a být doma s dítětem kratší dobu. Studentky tak neměly motivaci mít dítě při studiu, protože sociální systém jejich studium nezohledňoval.

V roce 2012 došlo ke změně ve financování rodičovského příspěvku. Nově může každá žena, která splnila podmínky pro peněžitou pomoc v mateřství nebo pokud její partner splnil tuto podmínku, čerpat přidělenou sumu 220 000 Kč a je pouze na ní, v jaké rychlosti ji vyčerpá. Změnou od roku 2008 je také skutečnost, že se studium na střední a vysoké škole opět započítává do nemocenského pojištění jako soustavná příprava na budoucí povolání. Studentka vysoké školy tedy již nespadá automaticky do kategorie čtyřletého čerpání. Navíc si každá žena může v průběhu své rodičovské dovolené změnit dobu čerpání. Pokud si tedy nastaví čerpání na 3 roky a pak zjistí, že by se ráda vrátila do práce či do školy už po 2 letech, je možné si dobu čerpání změnit. Tato podoba rodičovského příspěvku je flexibilnější. Pokud se však ani jeden z partnerů neúčastní nemocenského pojištění, zůstává příspěvek v pevných částkách, tedy 7 600 Kč do 9. měsíce věku dítěte a poté 3 800 Kč do 4 let věku dítěte⁹.

Podmínky pro rodičovství se tak pro studentky zlepšily. Díky tomu, že se studium započítává do nemocenského pojištění, mají nárok na peněžitou pomoc v mateřství. Poté si mohou vybrat, jak dlouho chtějí pobírat rodičovský příspěvek a mohou si měnit dobu jeho čerpání. Nejsou už nuceny pobírat rodičovský příspěvek čtyři roky. Situace studentek se vylepšuje a dostává na úroveň podmínek v jiných západoevropských zemích, kde nejsou studentky-matky znevýhodňovány. V některých zemích dokonce existují speciální příspěvky pro studenty, kteří se stali rodiči, např. v Norsku podpora při studiu¹⁰ či příspěvek na hlídání dětí samoživitele¹¹ (Matějková, Paloncyová 2003: 138).

1.3.1.2. Přídavek na dítě a příspěvek na bydlení

Pokud je rodina nízkopříjmová, má nárok na tři typy dávky státní podpory v souvislosti s rodičovstvím: přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné. Všechny dávky jsou součástí zákona č. 117/1995 o státní sociální podpoře. Všechny typy dávek jsou testované a jejich vyplácení tak závisí na výši příjmu. Pokud jsou rodiče dítěte studenti

⁸ Zákon č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění.

⁹ Informace pocházejí z internetových stránek MPSV: <http://socialnireforma.mpsv.cz>.

¹⁰ Náleží svobodným rodičům, kteří ještě studují nebo se jinak připravují na povolání, měla by částečně pokrýt náklady spojené se vzděláním, např. školné či cestovné (Matějková, Paloncyová 2003:138).

¹¹ Určená rodiči, který sám pečuje o dítě a studuje nebo pracuje mimo domov a je tak nucen svěřit péči o dítě jiné osobě (Matějková, Paloncyová 2003:138).

vysokých škol, kteří studují, a tudíž nemají žádné nebo pouze omezené příjmy, spadají do kategorie nízkopříjmových rodin a na tyto dávky mají nárok.

Nárok na přídavek na dítě má nezaopatřené dítě, když příjem v domácnosti nepřesahuje určenou částku¹². Do 6 let věku dítěte činí 500 Kč měsíčně. U příspěvku na bydlení hraje opět roli výše příjmu rodiny, ale také normativní náklady na bydlení. Pokud je příjem rodiny menší než normativní náklady na bydlení, dostává rodina příspěvek na bydlení¹³. Porodné je jednorázová částka, která je vyplácena ženě po porodu, pokud její příjem nepřevyšuje určenou částku¹⁴.

Pokud je tedy rodina složená ze dvou studentů, kteří nemají příjem, mohou čerpat kromě rodičovského příspěvku také tyto dávky.

1.3.2. Rodičovství při studiu na vysoké škole

V průběhu 90. let se zvýšil počet osob, které studují ještě po 20. roku života, protože se po roce 1989 zlepšily možnosti studia na vysoké škole (Rabušic 2001: 220). Zvýšil se také počet studujících, protože před rokem bylo studium na vysoké škole díky komunistickému režimu omezené. Celkově to tedy znamená, že po roce 1990 studuje větší podíl mladých lidí a že studují déle. Zhruba polovina mladých lidí končí školu o 2 až 4 roky později než jejich rodiče, takže také uvažují později o dalších životních krocích (Fialová 2000: 39).

Do roku 2012 však vysokoškolský zákon nijak reflektoval situaci matek – studentek. Pokud byla matkou studentka, která předtím nepracovala, nevznikal jí nárok na peněžitou pomoc v mateřství, protože neplatila nemocenské pojištění, a proto jí rovnou po porodu příslušel rovnou rodičovský příspěvek. Ten čerpala po dobu 9 měsíců ve výši 7 600 Kč, následně pouze 3 800 Kč. Zákon nereflektoval ani přerušení studia z důvodu mateřství či rodičovství. Matka zaměstnankyně tak byla v mnohem výhodnějším postavení než matka studentka.

Částečná změna přišla v roce 2012, kdy se studium začalo započítávat do nemocenského pojištění. Na začátku roku 2013 se jako další krok objevil návrh na změnu zákona o vysokých školách, který situaci studentek – matek reflektuje a který nabývá platnosti od 1. 4. 2013.

¹² Přesné znění: Když rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40.

¹³ Výše příspěvku činí rozdíl mezi normativními náklady na bydlení a rozhodným příjmem rodiny vynásobeným koeficientem 0,30, a na území hlavního města Prahy koeficientem 0,35.

¹⁴ Nárok na porodné má žena, pokud rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40.

Podle novely zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách je povinností veřejné vysoké školy činit vhodná opatření pro studium rodičů, a to po dobu, po kterou by jinak trvala jejich mateřská či rodičovská dovolená. Pokud se studentka stane matkou, má nárok na přerušení studia po uznanou dobu rodičovství, která se nezapočítává do celkové doby přerušení studia. Navíc může kdykoliv přerušit mateřskou a rodičovskou dovolenou a ke studiu se vrátit. Také se jí prodlužují lhůty pro plnění studijních povinností po dobu, po kterou by jinak čerpala mateřskou dovolenou. Dívkám zůstává status studentky i v době přerušení studia z důvodu rodičovství.

Podle Národního kontaktního centra a Havelkové (2013) bude mít novela pozitivní dopady na studijní podmínky žen, které během studia porodí dítě. Podle nich je však předpoklad, že „opatření bude motivovat vysokoškolačky k tomu, aby měly děti už během vysokoškolského studia, vzhledem k poměrně silným demografickým trendům odkládání rodičovství do vyššího věku nereálné“ (Havelková, NKC 2013). Novela tak podle nich dopadne pozitivně především na doktorandky, kterých se problémy souběhu rodičovství a studia týkají nejvíce.¹⁵

Obecně tak můžeme říci, že změna zákona, která je platná od dubna 2013, zlepšuje situaci studentek – matek. Nicméně všechny ženy, které se nacházejí v mém výzkumu, měly dítě v situaci, kdy tato novela nebyla na světě a zákon tak nijak jejich situaci nezlepšoval. Neměly nárok na prodloužení studia, což jejich situaci komplikovalo. Pokud přerušily studium z důvodu mateřství, ztrácely status studenta. Nový zákon je tak významným krokem, který poukazuje na to, že je potřeba pomoci studentkám kombinovat péči o dítě a studium.

1.3.3. *Institucionální péče o dítě*

Institucionální péče o dítě by měla pomoci řešit problém, jak kombinovat studium či zaměstnání s péčí o dítě. Je to klíčový nástroj, který by měl ženám pomoci s péčí o dítě, když musí být ve škole a studovat. Nerodičovská péče zahrnuje veřejné a soukromé jesle, veřejné a soukromé mateřské školky, služby soukromých chův nebo babysitting, existuje i síť mateřských a rodičovských center (Sokačová 2010: 53). I přes širokou nabídku je však jejich dostupnost nedostatečná, jak ukáží níže.

Situaci týkající se dostupnosti institucionální péče o malé děti popisuje Dudová a Hašková (2011). Jesle se na českém území začaly zřizovat už před nastolením komunismu. V 50. letech se začaly budovat jesle podle sovětského vzoru, které byly

podporovány jako jeden z nástrojů emancipace žen. Byly chápány jako zdravotnická zařízení a zaměřovaly se hlavně na zdravotní stránku vývoje dětí¹⁶. Postupem času se do popředí začal dostávat názor, že o dítě do 3 let věku by měla pečovat primárně matka, což vedlo k podpoře celodenní péče matek o děti mladší tří let a jesle se dostaly do pozadí zájmu.

V roce 1991 přestaly být jesle dotovány státem, takže se staly pro rodiče příliš drahé, navíc byly odmítnuty jako nezdravý kolektivistický projekt. V současnosti jsou odmítány investice do jejich znovuvybudování. Protože péče o děti mladší tří let spadala pod zdravotně-výchovnou péči, došlo ke zbrzdění rozvoje soukromých pečovatelských iniciativ, protože služby mohl nabízet jen ten, kdo měl zdravotnické vzdělání (Hašková, Dudová 2011: 12). V roce 2010 bylo v České republice kolem 30 veřejných jeslí¹⁷ (Sokačová 2010), dále pak soukromé jesle a soukromé komerční hlídací služby – všechny tyto služby jsou finančně nákladné. Poplatky za veřejné jesle se pohybují zhruba od 2500 – 5 500 Kč měsíčně, za soukromé až 10 000 Kč (Sokačová 2010: 53). Dostupnost péče o děti mladší tří let je tak minimální.

Kapacitně nedostupnými se podle Sokačové (2010) stávají i veřejné mateřské školky, kam může nastoupit dítě ve věku 2 let a více. I když jsou podle ní finančně dostupné, jejich regionální kapacita je nerovnoměrná, a proto mohou být pro některé rodiče dostupné hůře. Pro některé rodiče může být problematické také to, že některé školky podmiňují přijetí dítěte zaměstnáním matky, čímž se ženy dostávají do začarovaného kruhu: rodiče potřebují dát dítě do školky, aby si žena mohla shánět zaměstnání, ale zároveň musí mít zaměstnání, aby dítě přijali do školky vzali (Sokačová 2010: 54). V současné době navštěvují školky více než tři čtvrtiny tříletých dětí a více než 90 % všech čtyř a pětiletých dětí (Hašková 2008: 53). Nicméně každým rokem stoupá počet odmítnutých žádostí o přijetí do mateřské školky (Sokačová 2010). Ačkoliv je tedy školková péče dostupnější než péče o děti do tří let věku, v posledních letech se situace spíše zhoršuje. Alternativní formy péče o děti ve věku 3-6 let jsou podle Kuchařové (2009) velmi sporadické.

¹⁵ Názor NKC na novelu vysokoškolského zákona je dostupný zde: <http://www.zenyaveda.cz/novinky/novela-vysokoskolskeho-zakona>.

¹⁶ Chyběl jakýkoliv pedagogický přístup v diskurzu péče o děti mladší tří let, schopnost kolektivní hry byla přisuzována až starším dětem a ohledně mladších dětí panoval názor, že je pro ně nejdůležitější pevná vazba k jedné pečující osobě (Dudová, Hašková 2011: 13).

¹⁷ Naprostá většina obcí, které nezřizují jesle (70 %) uvádí jako důvod nezájem o ně nebo nedostatečný počet dětí daného věku v obci (Kuchařová 2009: 43).

Pokud se zabýváme institucionální péčí o malé děti, je důležité uvědomit si, jaký diskurs péče o dítě ve společnosti panuje. V českém prostředí je totiž podle expertů a psychologů pro nejlepší vývoj dítěte nutná celodenní přítomnost matky nejméně do tří let věku dítěte. To je také jeden z důvodů, proč je u nás institucionální péče o tyto děti nedostatečná (Dudová, Hašková 2011: 13). Nejen že je tu tedy nedostatečná síť institucionální péče o malé děti, kdy mají ženy jen omezené možnosti pomoci při hlídání dítěte ze strany státu, ale veřejný diskurs navíc stěžuje situaci matek, které chtějí kombinovat studium či zaměstnání s péčí o dítě z hlediska hodnot ve společnosti. V situaci, kdy se předpokládá, že by žena měla být doma s dítětem do jeho tří let, čelí pak studentky – matky těmto hodnotovým rámcům. Mohou pak mít výčitky svědomí, že když tráví čas ve škole a nejsou s dítětem, nedostojí normě „správné matky“, kterou jim společnost předkládá. Pokud by tedy chtěly využívat institucionální péči o děti mladších tří let, je kromě jejich dostupnosti také důležité zaměřit se na veřejný diskurs o tom, jak se má o malé dítě pečovat.

1.3.4. Kombinace mateřství a studia

Kombinace mateřství a studia na vysoké škole není tématem, kterému by se věnovalo velké množství literatury. Existují studie, které se zabývají rodičovstvím na vysoké škole, např. Teachman a Polonko (1988), kteří došli k závěru, že manželství a rodičovství mají negativní vliv na ukončení vyššího vzdělání. Maxwell a Montgomery (1969) zjišťovali postoje k narození dítěte brzy po svatbě mezi studentkami vysokých škol¹⁸, nicméně se věnovaly pouze názorům studentek, které dítě ještě neměly. Marshall a King (1966) zkoumali manželství u studentů vysokých škol¹⁹, ale většina výzkumů, ze kterých vycházel, byla provedena v 50. letech, kdy stoupalo množství uzavřených manželství na vysokých školách. Ve své komparaci došli k výsledkům, že vdané studentky a ženatí studenti se méně účastní společenských událostí na škole, mají méně volného času, ale mají vyšší cíle do budoucnosti (Marshall, King 1966: 352). Hurley a Palonen (1967) zjistili, že v 60. letech klesá u manželství uzavřených na vysoké škole touha po větším počtu dětí²⁰. Všechny výše jmenované výzkumy však nejsou v současné době příliš aktuální a zabývají se pouze situací v USA.

V současné době se většina článků, které se zabývají studiem a mateřstvím, týká většinou velmi mladých dívek, které své dítě porodily v –nácti letech, nebo pak

¹⁸ Bylo dotazováno 100 dívek – studentek na Virginia Polytechnic Institute v roce 1968.

¹⁹ Výzkumy byly provedeny v rozmezí 25 let, první před druhou světovou válkou, nejnovější v roce 1965. Autoři propojují data jednotlivých výzkumů, výzkumníků z různých částí USA.

doktorandek, které ukončily bakalářské a magisterské studium a věnují se akademické kariéře. Problém u studií –náctiletých matek je v tom, že tyto dívky často pocházejí z nízkých socioekonomických vrstev, kde buď často dochází ke kopírování stejného reprodukčního chování mezi generacemi (Manlove 1997), nebo jsou z rodin, které jsou etnicky marginalizované či problémové (Vašková 2006, Mollborn 2007). Jejich podmínky se tedy liší od zázemí, z něhož většinou vycházejí studentky vysokých škol, které se rozhodnou mít dítě při studiu.

Studie týkající se postgraduálních studentek jsou z hlediska podmínek, za kterých mají dívky dítě, bližší. Pohybují se v akademické sféře a vztahuje se na ně stejný vysokoškolský zákon jako na studentky bakalářského a magisterského studia. Jejich situace je však jiná, protože jsou starší a v průběhu doktorského studia dosahují věku, který je většinou společností vnímán jako vhodný při porodu dítěte. Navíc při doktorském studiu často pracují, takže už mají nějaké pracovní zkušenosti. Springer et al. (2009) dělaly výzkum mezi studentkami doktorského studia v Kanadě a v USA. Došly k tomu, že dítě narozené během doktorského studia ohrožuje kariéru ženy, protože po ukončení studia mají ženy problém získat práci na dobu neurčitou. Dle jejich výzkumu není situace příznivá pro matky ani na univerzitách. Tyto ženy také mají větší problém dokončit studium, protože institucionální podmínky na školách jim nepomáhají (Springer et al. 2009: 454). V českém prostředí se problematice doktorandek a péče o dítě věnuje např. studie Akademické duety, kde se doktorandky mimo jiné věnují tomu, jak zvládají kombinovat péči o dítě se studiem a podmínkami pro získání titulu PhD. (Vohlídalová 2010).

U kombinování péče o dítě a studia můžeme částečně vycházet ze studií, které se zabývají kombinací péče o dítě a zaměstnání. Podle Dudové, Haškové a Maříkové (2010) ztrácejí ženy, které studují nebo vystudovaly vysokou školu dlouhodobým setrváváním na rodičovské dovolené více, než ostatní matky, protože kromě ztráty financí ztrácejí také kapitál, který vložily do vzdělání. Podle Gustafssona (2001) hodně žen zjišťuje, že když chtějí být úspěšné v zaměstnání, není tu prostor pro děti. Tomu přispívá i situace na trhu práce. Někdy dochází k jejich povýšení v práci jen v případě, že nejsou těhotné nebo v nejbližší době děti neplánují (Gustafsson 2001: 226). Pokud se žena rozhodne pro rodinu, ale zároveň nechce ztratit svou kariéru, naráží na velkou řadu překážek, které začínají předsudky zaměstnavatele, že matka s malými dětmi nevěnuje

²⁰ Výzkumu se zúčastnilo 40 párů, které bydleli na manželské koleji na univerzitě v Michiganu.

práci dostatek času, a končí ve strukturální rovině, kdy je třeba zajistit dítěti hlídání. Stejný problém mohou řešit ženy, které se rozhodnou kombinovat mateřství se studiem. Oba druhy situací si tak mohou být v některých aspektech podobné.

Ačkoliv problematika kombinování studia a péče o dítě není v literatuře příliš rozvedena, přesto se můžeme zaměřit na možné problémy, kterým studentky – matky čelí. Kromě již zmíněné nedostatečné institucionální péče mohou narážet na problémy už v průběhu těhotenství a těsně po narození dítěte. Musí si naplánovat zkoušky tak, aby měly čas porodit dítě, musí také řešit přerušení studia. Protože veřejný diskurs není nakloněn cizí péči o dítě, budou zřejmě potřebovat širší podporu v rodině a ve svém partnerovi. Když porodí dítě při studiu na vysoké škole, mohou čelit problému nedostatečné pracovní zkušenosti a mohou mít strach z nemožnosti získat práci po ukončení studia. Mohou také narážet na mnoho problémů, které se budou týkat jejich rozhodnutí mít dítě. Těm se věnuji v následující části práce.

1.4. Kulturní a ideové podmínky rodičovství

Druhý demografický přechod přinesl podle Rabušice (2001) do České republiky hodnotové změny, nové aspekty pohledu na manželství a rodičovství a také nové příležitosti. Podle Haškové (2009) si jeho zastánci všímají hlavně pozitiv, která nový režim přinesl, nových hodnot a příležitostí. Růst podílu bezdětných a odklad rodičovství tyto autoři spojují s internalizací hodnot individualismu, růstem možností seberealizace a také s nabídkou dříve hůře dostupných pracovních, studijních a volnočasových příležitostí. Pokud podle Haškové (2009) tyto hodnoty spojíme s rozšířením moderní antikoncepce a s rostoucí důležitostí vzdělání, mohou tyto nové příležitosti rodičovství konkurovat (Hašková 2009: 31).

Pokud chceme pochopit situaci vysokoškolských studentek, které mají při studiu dítě, musíme se zaměřit také na kulturní a ideové podmínky, které ve společnosti panují. Patří sem nejen proměna hodnot ve společnosti, ale také sociální trendy, které jsou s rodičovstvím spojené. Proto se budu nejprve věnovat tomu, jakou hodnotu má rodičovství a dítě pro současné mladé lidi, a pak se zaměřím na normy, které jsou s rodičovstvím spojené.

1.4.1. Hodnota rodičovství

Hodnota rodičovství je často dávána do kontextu s ostatními hodnotami, ať už se jedná o hodnoty studijní, pracovní nebo hodnota manželství. Většina studií podle Groota a Pott-Buter (1992) předpokládá, že vstup do manželství a vstup do rodičovství jsou svým

způsobem simultánní rozhodnutí, protože lidé se většinou vezmou, když plánují mít dítě (Groot, Pott-Buter 1992: 157). Budu se tedy na tyto hodnoty soustředit jak ve výzkumu Kučery (2000b), tak i ve výzkumu Proměny 2005²¹ (Hašková 2007).

Podle výzkumu Kučery (2000b) považují tři čtvrtiny mladých lidí za velmi důležité mít zajímavou a užitečnou práci. Žít pro rodinu je prioritou spíše žen se základním vzděláním, naproti tomu mladé, svobodné a vysokoškolsky vzdělané ženy nepovažují rodinu a děti za absolutní životní prioritu. Mladí muži považují za důležité mít hodně peněz, mít čas na vlastní zájmy a koníčky a dosáhnout úspěchu a uznání (Kučera 2000b: 46). Za důležitý předpoklad pro uzavření sňatku a založení rodiny považuje 72 % studentů ukončení vzdělání. Mladí lidé obecně dávají časovou přednost získání dobrého pracovního postavení, což se může považovat jako uvědomělý předpoklad přípravy na manželství a rodičovství (Kučera 2000b: 51).

Z hlediska hodnot tak můžeme říct, že konkurencí pro sňatek a rodičovství se tak stává jednak podnikání a cestování na delší dobu do zahraničí, jednak i důraz na seberealizaci a vlastní koníčky. Dochází tak k jinému časovému uspořádání aktivit než před rokem 1989 (Kučera 2000b: 58, 59). Nicméně v hodnotových orientacích si rodina a rodičovství udržují své výsadní postavení. Podle Kuchařové (2003) jsou dítě a rodičovství stále uznávanou hodnotou, která se ale podle ní těžko naplňuje, protože mladí lidé chtějí dosáhnout dalších žádoucích životních cílů (Kuchařová 2003: 199).

Také podle Höhne a kol. (2010) představuje založení rodiny a výchova dětí pro většinu lidí jeden z nejdůležitějších životních cílů. V žebříčku životních cílů a hodnot však podle nich zároveň nabývají na důležitosti jiné hodnoty, jako například větší důležitost přikládána penězům a zajímavá, užitečná či dobře placená práce (Höhne, Kuchařová, Svobodová, Šťastná, Žáčková 2010:12).

Výzkum Proměny z roku 2005 potvrzuje předchozí výzkumy, že většina mladých českých lidí si přeje v budoucnu založit rodinu, a to zejména se dvěma dětmi (Hašková 2007: 82). Hašková však ukazuje, že rozhodnutí stát se rodičem není ovlivněno pouze hodnotami, ale také strukturálními a institucionálními faktory. Potvrzuje to tedy již zmíněnou domněnku, že nelze oddělovat hodnotové názory od strukturálních faktorů.

²¹ Výzkum se jmenuje „Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života v ČR“ financovaný programem MPSV ČR.

1.4.2. Hodnota dítěte

Kromě hodnoty rodičovství jsou pro rozhodnutí mít dítě důležité také individuální faktory a situace, ve kterých se dívka nachází. Podle Haškové (2007) se ve výzkumu Proměny 2005 ukázalo, že mladí lidé považují za nejdůležitější okolnost, která má vliv na jejich rozhodování o založení rodiny, touhu po dítěti. Proto se teď zaměříme na to, jakou hodnotu má pro ženu či muže dítě.

Podle výsledků výzkumu Mareše (2002) jsou lidé z 90 % přesvědčeni, že je přirozené, že žena chce mít děti, ale s vyšším vzděláním ubývá žen, které si myslí, že je dítě jedním z největších životních cílů. Pokud si výsledky šetření roztřídí podle vzdělání, vychází mu, že ženy s vysokoškolským vzděláním více akcentují dítě jako životní zátěž, omezení vlastních aktivit, alternativních rolí a komplikaci partnerského vztahu. Ženy se středoškolským vzděláním oproti tomu považují dítě za posilující prvek partnerského vztahu, chápou ho také jako základ společenského statusu či pojistku proti osamění ve stáří. Pro ženy vyučené a se základním vzděláním je pak dítě největším životním posláním a podmínkou životní spokojenosti, tyto ženy mají velmi silnou vazbu na rodinu (Mareš 2002: 165). Situace žen se základním vzděláním ovšem často souvisí s tím, že mají horší postavení na trhu práce, zaměstnání pro ně nemá význam seberealizace, a proto zůstávají častěji doma s dětmi (Maříková 2008: 52). Mateřství se pro ně stává alternativní sférou, kde se mohou realizovat.

Dítě je pro mnoho žen hodnotou samo o sobě. Mareš (2002) zkoumal, proč chtějí mít ženy děti, a podle něj jejich motivace pramení ze čtyř hlavních důvodů:

- a) dítě je pro ženy zdrojem převážně pozitivních emocí,
- b) dítě je oporou rodičů proti osamocení ve stáří, také je pro ně emoční oporou,
- c) dítě vyjadřuje kontinuitu života, po ženách na světě něco zůstane,
- d) dítě potvrzuje vztahy v rodině, skrze sňatkovou politiku se mohou vytvářet spojení, navíc některé ženy mají představu, že připoutává oba partnery k sobě (Mareš 2002: 167 – 169).

Kromě těchto motivací, které ženy podporují v tom mít dítě, je tu i důležitý předpoklad, že by žena měla mít dítě. Mateřství je ve společnosti stále normou, která by měla být v životě ženy naplněna (Johnston, Swanson 2003). Obecně tedy vidíme, dítě je pro mladé lidi důležitou nejen životní hodnotou, kterou mohou v určité části svého života preferovat, ale zároveň je i společenskou normou.

1.4.3. Životní dráhy mladých lidí

Na reprodukční chování mladých dívek můžeme nahlížet z několika perspektiv. Jednak z perspektivy demografického chování, které ukazuje spíše celospolečenské jevy s dlouhodobějším charakterem. Pak z perspektivy strukturálních, institucionálních a kulturních podmínek, které v dané zemi panují. Na celou problematiku se však ještě dá zaměřit z perspektivy životních drah jednotlivců, která nám ukáže, jak je rodičovství ukotveno v procesu přechodu do dospělosti a jak je propojeno s dalšími aspekty, jako jsou např. věkové normy. Věkové normy pro mě jsou důležitým konceptem, protože se zabývají tím, jaký je ten „správný“ věk pro jednotlivé situace v životě člověka.

Problematikou životních drah z hlediska rodinných startů se zabývá Chaloupková (2010). Podle ní je ukončení studia, vstup do prvního zaměstnání, odstěhování se od rodičů, vstup do manželství a založení rodiny v rámci perspektivy životní dráhy součástí širšího přechodu do dospělosti. Pořadí a načasování jednotlivých přechodů je však svázáno se sociálními očekáváními a s věkem (Marini 1984, Neugarten, Moore a Lowe 1965).

Celý proces se proměňuje v souvislosti se změnami ve společnosti, např. změnami na pracovním trhu, prodlužováním doby studia nebo proměnami hodnot. K proměnám však dochází i z hlediska posloupnosti přechodů. Dříve byl život brán jako lineární proces, kde následovala práce na plný úvazek, svatba, půjčky, dům. V současné době se však na život lineárně dívat nedá, budoucnost je nejistá, proto i dospělost nastává pro různé lidi v různých situacích (Blatterer 2007). Dnes už se většina autorů domnívá, že dílčí tranzice vstupu do dospělosti nemusejí být nevratné. Mladý člověk může ztratit práci, rozejít se partnerem/partnerkou, dočasně se vrátit do domácnosti svých rodičů nebo může začít znovu studovat. Může se také proměňovat význam jednotlivých přechodů, např. s rozšířením nesezdaných soužití se může oslabovat význam vstupu do manželství (Chaloupková 2010: 25, 26).

Aplikace konceptu životních drah na studentky vysokých škol, by tak mohla být následující: mladý člověk nastoupí na vysokou školu, studuje, ukončí studium, najde si placenou práci a získá tak pracovní praxi, a pak zakládá rodinu. Z hlediska proměnlivosti může být pořadí jednotlivých tranzic jiné, což dokazuje i skutečnost, že některé dívky založily rodinu ještě předtím, než ukončily studium. Jejich životní dráha je tak odlišná od drah jejich spolužáků na vysoké škole.

Při uvažování o různých životních událostech hraje významnou roli dimenze věku. Podle Chaloupkové (2010b) existují v každé společnosti představy o tom, v jakém věku má ideálně dojít k určité životní události, např. do kdy je člověk považován za příliš mladého nebo příliš starého pro určitou životní tranzici. Dimenzí věku se zabývá koncept věkových norem.

1.4.4. Věkové normy

Očekávané chování spojené s věkem vytváří podle Neugarten, Moore a Lowe (1965) systém norem, které řídí naše chování a interakce. Autoři ho nazývají „předpis“ pro seřazení hlavních životních událostí, např. kdy vstoupit do manželství, kdy založit rodinu nebo kdy jít do důchodu. Tyto rámce jsou podle nich přijímané většinou lidí ve společnosti (Neugarten, Moore, Lowe 1965: 711).

1.4.4.1. Koncept věkových norem

Věkové normy mohou být buď formální, např. věk dosažení zletilosti, nebo neformální, které jsou zakotveny v kulturním řádu společnosti, kde mají podobu více či méně obecně uznávaných orientačních pravidel (Vidovičová, Gregorová 2007: 203). Settersten a Mayer (1997) odlišují objektivní a subjektivní chápání věku. Objektivní chápání je spojeno s přesným věkem respondenta, který odpovídá např. na otázku „jak je starý“. Vedle objektivního věku však ve výzkumech figuruje i subjektivní, kdy člověk spíše odpovídá na otázku, na „jaký věk se cítí“ či „jak si připadá starý“ (Settersten, Mayer 1997: 242). Podobně to vidí i Neugarten, Moore a Lowe (1965), kteří tvrdí, že lidé popisují své vlastní chování v pojmech „brzy“, „pozdě“ nebo „včas“ vzhledem k očekávanému načasování.

Vedle tohoto chápání věku Settersten a Mayer (1997) rozlišují tři typy věkových norem: statistické, kdy je časování životních situací obecně známé skrze statistiky, optimální, tj. to, co je považováno za „ideální“ a „nejlepší“ pro dílčí přechod, a preskriptivní, tedy sdílené kolektivní očekávání toho, kdy by která tranzice měla probíhat (Settersten, Mayer 1997: 242). V posledních letech se dostává do popředí názor, že biografie jsou více flexibilní a že sociální normy a očekávání spojená s věkem jsou spíše kulturními vodítky, která poskytují rámec, ve kterém jedinci hodnotí svoji individuální životní dráhu a srovnávají ji s ostatními (Chaloupková 2010: 33).

Nicméně teorie věkových norem má také svá omezení. Podle Marini (1984) tento koncept nevysvětluje rozdíly v chování lidí. Normy totiž spíše reflektují, jak se lidé chovají a pokud se chování v čase mění, změní se i normy. Také nevysvětlují, proč

se lidé chovají různě v různých subkulturách (Marini 1984: 235). Přesto jsou však dobrým vodítkem k pochopení toho, jaké majoritní trendy ve společnosti panují.

Koncept věkových norem je jedním z klíčových konceptů pro můj výzkum. Ženy, kterým se narodilo dítě při studiu na vysoké škole, totiž tyto normy porušují. Z hlediska majoritní společnosti totiž měly dítě „brzy“ a ještě navíc před ukončením studia. Zajímá mne tedy, jak se s tímto porušením vyrovnávají, zda ho vnímají a jak se k němu vztahují. Ve výsledku se tak může ukázat, jak moc jsou tyto normy v naší společnosti zakotvené.

1.4.4.2. Věkové normy rodičovství

Nyní se zaměříme na konkrétní věkové normy v České republice. Těm se věnovaly např. Vidovičová a Gregorová (2007). Podle nich odpovědi na otázku „kdy mít dítě“ ukazovaly jak horní, tak spodní hranici. Horní hranice byla zdůvodňována různými zdravotními riziky těhotenství ve vyšším věku, odkazovaly k biologickým omezením. Naopak spodní hranice byla zdůvodňována spíše psychologicky či materiálně, tedy že rodiče jsou v nízkém věku psychicky nezralí, a také nedostatečně ekonomicky zajištěni (Vidovičová, Gregorová 2007: 209). Věková očekávání tak mohou být spojená jak s určitým věkem, tak v závislosti na představě o vhodné časové následnosti určitých jevů, např. že člověk založí rodinu po ukončení studia (Chaloupková 2010: 35). Problematika mateřství na vysoké škole tak může odrážet obě perspektivy. Studentky mohou připadat majoritní společnosti ekonomicky nezajištěné, a zároveň porušují pořadí studium na škole, a pak rodina.

Z evropského srovnávacího výzkumu ESS z roku 2006 vyplynulo, že představy lidí o tom, kdy by měli mít žena i muž dítě, oscilují v intervalu. Dolní věková hranice pro to, kdy se stát rodičem, se u žen nachází mezi 18 a 20 lety, u muže mezi 19 a 22 lety. Za horní hranici je pak u žen považováno rozmezí mezi 40 a 43 lety, u muže 45 až 50 let. Podle stejného výzkumu se lidé v České republice domnívají, že ideální věk pro narození prvního dítěte je u ženy 24,7 let a u muže 28,2 let. Nejčastěji uváděný věk pro ženy v celé Evropě pak je 25 let (Chaloupková 2010: 36).

Ideální věk pro narození prvního dítěte se také liší podle stupně vzdělání. Lidé s maturitou a s vyšším vzděláním se domnívají, že by se měli stát rodiči ve vyšším věku (Šalamounová, Šamanová 2003: 5). Zároveň však hraje významnou roli i počet dětí, které ženy chtějí mít. Pokud chce žena více dětí, zpravidla klade ideální věk pro narození prvního dítěte do nižšího věku (Chaloupková 2010: 39). V posledních letech

dochází podle Chaloupkové (2008) k rozšiřování věkového rozptylu, kdy se lidé domnívají, že je vhodné mít první dítě. Zároveň s tím se zvyšuje podíl lidí, kteří se domnívají, že ideální věk rodičovství se pohybuje kolem třicátého roku. Navíc se představy o časování těchto událostí více diferencují (Chaloupková 2008: 123).

Věkové normy jsou tedy důležitým konceptem, který ovlivňuje reprodukční chování mladých lidí. Normy spojené s očekáváním lidí ohledně chování mladých lidí mohou být silné a mohou ovlivňovat rozhodnutí, zda mít dítě při studiu či ne. Zároveň tento koncept otevírá prostor pro výzkumy, jak se s ním vyrovnávají lidé, kteří tyto věkové normy porušují a zda se domnívají, že jsou silným vodítkem pro rozhodnutí o tom, zda mít či nemít dítě při studiu, nebo ne.

1.4.5. Časování rodičovství

S věkovými normami souvisí časování rodičovství. V předchozí kapitole jsem se zabývala tím, jaké věkové představy ve společnosti panují a jaký je podle lidí ideální věk pro založení rodiny. Teď se zaměřím na to, kdy samy ženy cítí, že už je čas na založení rodiny. Může být totiž rozdíl v tom, když lidé odpovídají na obecné otázky „kdy je vhodné mít dítě“ a na konkrétní otázky „kdy byste vy chtěl/a mít dítě“.

Někdy ženy uvádějí, že je na dítě příliš brzo, někdy se naopak domnívají, že už je pozdě. Heitlingerová a Trnková (1998) zmiňují ve svém výzkumu důvody, proč mít dítě v nižším věku, Bartošová (2007) se naopak zabývá ženami, které mateřství spíše odkládají. Ve výzkumu Heitlingerové a Trnkové (1998) se objevují ženy, které porodily své děti relativně brzy a vysvětlují, proč je lepší mít dítě v nižším věku. Podle jejich respondentek to prospívá výchově dítěte, protože mladé matky se spíše vyhnou přílišné úzkostlivosti v rámci jeho péče. Tyto respondentky se obecně domnívají, že výchovu dětí zastanou nejlépe právě mladé matky, a tudíž je lepší časovat mateřství do nižšího věku a neodkládat ho (Heitlingerová, Trnková 1998: 173). Výzkumu Heitlingerové a Trnkové (1998) se zúčastnily ženy se středoškolským maturitním vzděláním, které měly ve většině případů dítě okolo 22 let. Ačkoliv se můj výzkum zabývá vysokoškolskými studentkami, nacházejí se v době narození svých dětí v podobném věku, a proto je možné, že se také budou nějakým způsobem vztahovat k tomu, proč mít dítě v mladším věku.

Bartošová (2007) naopak zmiňuje hledisko žen, které porodily své první dítě až po třicítce. Autorka vymezuje věkové hranice, které byly pro ženy z hlediska přemýšlení o dítěti důležité. Věk 25 let bývá pro ženy doba, kdy začínají vážněji

přemýšlet o dítěti. Nicméně tento věk považují jako nevhodný pro vstup do mateřství hlavně kvůli nedostatečné psychické dospělosti a připravenosti k mateřství. Ve věku 27 let už jsou si ženy vědomé blížící se třicítky a začínají plánovat dítě a připravovat podmínky pro jeho narození. Věk 30 let je pak přelomem pro ty, které nemají stálého partnera.

Načasování rodičovství však nemusí být vnímáno jenom věkem, ale také jinými faktory. Některé ženy nemají pocit, že by měly dítě brzo či pozdě vzhledem ke svým vrstevnicím, ale mají dojem, že ho měly v pravý čas. Pro dítě se rozhodly, když se jim to zdálo nejvhodnější, ať už z hlediska ukončení školy, nalezení vhodného partnera či se cítily na dítě psychicky připravené. Některé ženy už prošly obdobím, které bylo zaměřené na jejich osobní rozvoj, vzdělání, volnočasové aktivity, nebo také měly vrstevnice, které strukturovaly svůj život podobně (Bartošová 2007). Načasování narození dítěte tak může být ovlivňováno normami o tom, kdy je správný věk mít dítě, ale některé ženy se k nim vůbec nemusí vztahovat. Pokud najdou vhodného partnera a cítí se psychicky i materiálně připravené, mohou se rozhodnout mít dítě v jakoukoliv dobu nezávisle na normách. To se ukazuje také v mém výzkumu, kdy se určitá skupina studentek vysokých škol rozhodla mít dítě, aniž by dokončily své studium, a i když jsou z hlediska věkových norem mladší, než předpokládá ideální věk pro vstup do rodičovství.

Časováním mateřství se zabývá i Sevón (2005). Ve svém výzkumu se ptala mladých žen, proč se rozhodly mít dítě a proč právě v tu danou dobu. Zjistila, že velkou roli u nich hrála touha mít dítě. Sevón dospěla k názoru, že tato touha může být velmi silná, ale že si ji ženy často racionalizují. Snaží se podle ní následovat normy dospělého, racionálního a autonomního člověka, který plánuje a reflektuje svůj život a neoddává se touhám. Ženy tak toužily po dítěti, ale přesto své těhotenství odkládaly, reflektovaly svou touhu a racionálně přemýšlely, zda je vhodné ji uskutečnit nebo ne. Racionalizace touhy po dítěti může být aktuální právě u studentek vysokých škol. Ty vědí, že musí školu nejdříve dokončit, a proto pokud touží po dítěti, měly by podle očekávání společnosti tuto touhu odložit. Ve výzkumu se tak může objevit, zda ženy před narozením svého dítěte podobnou situaci zažívaly.

Sevón dospívá k závěru, že touha stát se matkou je plná kulturních a normativních narativů, které jsou spojovány s vhodným načasováním mateřství. Když se tyto ženy rozhodovaly, zda se stát matkou, musely někdy své rozhodnutí objasnit. Přestože byly v biologicky příhodném věku pro otěhotnění, některé z nich se cítily

mladé. Ženy podle Sevón neustále čelí otázce: „Můžu (už) být (v tomto věku) matkou?“ Zdá se tedy, že na úrovni kulturních narativů je ten správný moment stát se matkou a každá žena tak přemýšlí, kdy je vhodné mít dítě vzhledem ke svému věku a správnému momentu v životě, tj. vzhledem k situaci v zaměstnání či manželství (Sevón 2005: 478). Podobně i studentky vysokých škol mohou přemýšlet, zda (už) je vhodné mít dítě. Pokud se cítí ekonomicky zajištěné, mohou dospět k názoru, že nic nebrání tomu mít dítě, i když ještě nevystudovaly školu. Na druhou stranu pokud otěhotněly na začátku svého studia, mohou se spíš klonit k názoru, že ještě není ta „správná“ doba být matkou.

Studie, které se zabývají časováním mateřství tak potvrzují, že ve společnosti existují věkové normy, které doporučují, kdy je vhodné mít dítě. Těmto normám čelí hlavně dívky, které zakládají rodinu mimo očekávání společnosti, tedy také studentky, které porušují načasování svých životních fází, jako je ukončení studia na škole, a pak založení rodiny. Nicméně i z hlediska studií o načasování založení rodiny vyplývá, že svou roli vždy hraje kombinace nejen normativních, ale i strukturálních podmínek, jak ukazuje výzkum Groota a Pott-Buter (1992).

Podle Groota a Pott-Buter (1992) hraje velkou roli v načasování mateřství ekonomický faktor. Domnívají se, že věk, kdy se žena rozhodne mít dítě, je determinovaný očekávaným platem a příjmem domácnosti. Také poukazují na to, že silný vztah ženy k placenému zaměstnání vede k odkládání mateřství. Stejně tomu tak je podle nich i u studentek či žen, které ještě navštěvují školu (Groot, Pott-Buter 1992: 158). Z jejich výzkumu tak vyplývá, že studentky mají silný vztah ke studiu na škole, a proto své mateřství odkládají. Načasováním mateřství se zabývala i Šťastná (2010), jejíž výzkum ukázal, že studentky obecně mají nejnižší pravděpodobnost mít dítě. Podle jejího modelu starších kohort²² je intenzita narození dítěte velmi nízká, pokud je žena stále součástí vzdělávacího systému (Šťastná 2010: 85). Vzhledem k současným institucionálním a hodnotovým proměnám ve společnosti můžeme předpokládat, že je tato pravděpodobnost v současné době ještě nižší. Mít dítě na vysoké škole tak není vnímáno jako obvyklá situace.

1.5. Shrnutí teoretických východisek

Demografické chování se proměňuje a postupně se ustalují nové normy, které počítají s tím, že ženy odkládají mateřství do pozdějšího věku. Výzkumy ukazují, že odkládání narození dítěte probíhá nejčastěji u vysokoškolsky vzdělaných žen (Rychtaříková 2003).

²² Kohorty 1951 – 1987.

Studentky vysokých škol mají zároveň obecně nejnižší pravděpodobnost, že se jim během studia narodí dítě (Šťastná 2010). Populace studentek vysokých škol se však nechová homogenně podle již zmíněných majoritních trendů. Ve své práci se zaměřím na to, jak ženy, kterým se narodilo dítě při studiu, vnímají, prožívají a vysvětlují skutečnost, že se jim narodilo dítě, ačkoliv jejich jednání neodpovídá majoritnímu trendu odkládání mateřství do vyššího věku. Budu klást důraz na to, jakým způsobem se k těmto trendům ve společnosti vztahují a jak je interpretují.

Pokud chtějí ženy kombinovat studium a péči o dítě, mohou narážet na řadu problémů. Institucionální péče o děti mladší tří let je nedostatečná a stát až do letošního dubna znevýhodňoval studentky, kterým se narodilo dítě, jak v oblasti finanční, tak nedostatečnými podmínkami pro kombinaci studia a rodičovství. Mít dítě tak pro studentky vysokých škol nebylo výhodné. Proto se zaměřím také na to, jakým způsobem ženy studium a péči o dítě kombinují, jaké strategie volí, aby se jim školu a péči o dítě podařilo zkombinovat.

II. METODOLOGIE

2.1. Výzkumný problém

Můj výzkum se zabývá současnými studentkami vysokých škol, které otěhotněly během svého studia. Existuje mnoho výzkumů, které se zabývají odkládáním mateřství do pozdějšího věku, či stoupající bezdětností (např. Hašková 2009, Hašková, Zamykalová 2006), ale málo se věnují ženám, které mají dítě dříve, než by jejich vrstevníci čekali. Položila jsem si otázku, jak ženy vysvětlují, že mají dítě už při studiu a proč se tak rozhodly. Moje výzkumná otázka tedy zní, jak ženy vnímají, prožívají a vysvětlují skutečnost, že mají při studiu dítě. Na to navazuje druhá výzkumná otázka, jak ženy zvládají kombinovat rodičovství se studiem. Dělal jsem rozhovory se ženami, které neodpovídají očekávané a převažující životní dráze. Výzkumné otázky zodpovím v kontextu již tematizovaných východisek, tedy v rámci strukturálních i kulturních podmínek rodičovství.

2.2. Volba výzkumné metody

Protože výzkumy o mateřství, které by se týkaly studentek vysokých škol, jsou ojedinělé, a problematika sama o sobě není příliš prozkoumaná, zvolila jsem jako výzkumnou metodu polostrukturovaného rozhovor. Tato metoda je pro mě vhodná z toho důvodu, že umožňuje mít předem připravená témata, kterým se v rozhovorech věnuji, ale zároveň umí reagovat na komunikační partnerku, čímž umožňuje individuální podobu rozhovoru.

Vzhledem k rozsáhlosti fenoménu, který chci postihnout, postupuji ve výzkumu v souladu s pravidly zakotvené teorie. Ta netestuje již vytvořené hypotézy, ale na základě postupně sbíraných dat konstruuje teorii. Jejími hlavními znaky je cykličnost, teoretické vzorkování, tj. neustálý sběr dat a jejich postupná analýza a interpretace a induktivní vytváření hypotéz z již sebraných dat. Sběr dat podle principu zakotvené teorie probíhá až do teoretického nasycení, kdy se v datech objevují podobné vzorce a kategorie a sběr dat již nepřináší nové poznání.

2.3. Princip zakotvené teorie

Zakotvená teorie (také Grounded theory) vznikla v 60. letech a jejími autory jsou Barney Glaser a Anselm Strauss (Glaser, Strauss 1967). Jejich cílem bylo propojit kvantitativní metody s kvalitativními přístupy, tedy hloubku a bohatství kvalitativních interpretativních postupů s logikou a systematickou analýzou kvantitativních výzkumů

(Walker, Myrick 2006). Podle Charmaz (2003) vynalezli Grounded theory jako metodu, která by jim pomohla kódovat kvalitativní data a konstruovat z nich teorie středního dosahu. Výzkumníci nejdříve sbírali data, a pak postupně budovali teorii odvozenou z těchto sesbíraných dat (Walker, Myrick 2006: 548). Jejich metoda byla založena na dvou krocích: kódování dat a pak vytváření teorie z kódů a kategorií (Glaser, Strauss 1967).

Později se Glaser a Strauss rozešli a každý začal zakotvenou teorii rozvíjet trochu jiným směrem. Strauss společně s Corbinovou (1990) vydali jednu ze základních příruček kvalitativního výzkumu „Basics of Qualitative research. Grounded theory of Qualitative Research“, kde rozlišují tři fáze kódování dat: otevřené, axiální a selektivní. Podle jejich přístupu mají výzkumníci v první fázi kódovat otevřeně, tj. zvolí si různé kódy pro různé úseky dat. Poté doporučují vložit vzniklé kategorie do paradigmatického modelu, který identifikuje jev, příčinné podmínky, kontext a intervenující proměnné, strategie jednání, interakce a následky. Tento proces nazývají axiálním kódováním. Poté nastává selektivní kódování, kde si vyberou jednu centrální kategorii a propojují s ní ostatní kategorie (Strauss, Corbin 1990, Strauss, Corbinová 1999, Walker, Myrick 2006).

Glaser oproti tomu zůstává u dvou fází kódování, rozlišuje substantivní a teoretické. V rámci substantivního kódování nejdříve doporučuje kódovat otevřeně, na otevřené kódování pak navazuje selektivní, kdy shlukuje kódy do kategorií. V teoretickém kódování pak z kategorií vytváří koncepce a hypotézy, které integruje do teorie (Glaser 1978, Walker, Myrick 2006). Jeho vytváření teorie je tak více intuitivní a jeho postup není tak podrobný jako Strausse a Corbinové.

Podle Kaufmanna (2010) se přístup ke Grounded theory může v různých částech světa lišit, např. zatím co výzkumníci ve Spojených státech si stanovují striktní pravidla a přístupy, v Evropě se používá trochu volněji. Všechny variace na Grounded theory však mají podle Charmaz (2003) stejný princip: sběr dat a jejich analýza probíhají současně, při průběžné analýze vznikají nová témata, a výzkumníci vytvářejí z dat kódy a kategorie, které induktivně integrují do teoretického rámce.

Vlastní přístup ke Grounded theory má Kathy Charmaz. Charmaz (2003) rozlišuje dvojí chápání zakotvené teorie: objektivistické a konstruktivistické. Podle objektivistického chápání zakotvené teorie se výzkumníci dívají na data jako na realitu samotnou, kdy data reprezentují objektivní realitu a výzkumník je pouze najde. Výzkumník dále zůstává během sběru dat neutrální ve vztahu k realitě a ke svým

komunikačním partnerům. Při analýze dat více dbá na dodržování jednotlivých kroků v analýze (Charmaz 2003: 313).

Konstruktivistické chápání zakotvené teorie naopak podle Charmaz vychází z představy, že samotný výzkumník je součástí zkoumané reality. Sběr dat i jejich analýzu podle ní ovlivňuje nejen výzkumník sám, ale i účastníci jeho výzkumu a vztah mezi účastníky a výzkumníkem. Zastánci konstruktivistického pojetí zakotvené teorie se také soustředí na to, jak komunikační partneři konstruují významy. Dívají se na data jako na konstrukci, tj. že to nejsou jen data sama o sobě, ale nacházejí se v určitém čase, místě, kultuře a prostoru. Na data má podle Charmaz vliv i sám výzkumník, který do analýzy vkládá své vlastní myšlení (Charmaz 2003: 313).

Podle Charmaz (2003) chápou Glaser, Strauss i Corbinová zakotvenou teorii objektivisticky a opomíjejí skutečnost, že výzkumník i účastníci výzkumu mohou chápat realitu rozdílným způsobem. Proto formuluje nový přístup, který přistupuje ke Grounded theory z konstruktivistické perspektivy. Charmaz (2003) vychází z hlavní myšlenky konstruktivismu, že existuje více realit. Ve výzkumu tak data reflektují nejen chápání světa účastníky výzkumu, ale také samotného výzkumníka. Navíc výzkumník, i kdyby jen částečně, vstupuje do světa účastníka a je jím ovlivněn. Tento přístup nám tak neposkytuje přesný obraz světa, ale spíše jeho interpretativní portrét (Charmaz 2003: 314).

Podle přístupu Charmaz (2003) vedou konstruktivisté rozhovor tak, jak ho pojme komunikační partner a snaží se pochopit, jak on sám definuje pojmy, situace a události, jak chápe to, co se děje. Můj výzkum i následná analýza dat vycházejí z konstruktivistického pojetí zakotvené teorie, kterou rozpracovala Charmaz (2006). Hlavním důvodem je skutečnost, že při zkoumání mého tématu nelze přistupovat k problematice mateřství při studiu na vysoké škole neutrálně bez předchozích zkušeností. Jako studentka vysoké školy jsem součástí zkoumaného prostoru a znám několik žen, kterým se dítě při studiu narodilo. Protože jsem před výzkumem znala jejich názory, ale i názory mých spolužáků, přistupovala jsem k výzkumu už s předchozím věděním. Navíc si jsem vědoma toho, že moje komunikační připisují ve svém životě různým situacím různé významy, které mohou být odlišné od těch mých. Při sběru dat a jejich analýze tedy budu odkazovat na postupy Kathy Charmaz.

2.4. Kritéria pro výběr komunikačních partnerek

Vzhledem k zaměření mého výzkumu se mými komunikačními partnerkami staly ženy, které studovaly vysokou školu, a přitom se jim narodilo dítě. Podmínkou bylo, aby byl jejich věk maximálně 26 let. Rozhodla jsem se tak ze dvou důvodů. Za prvé proto, že ve 26 letech student přestává mít status studenta a ukončuje vysokou školu. Druhým důvodem byla skutečnost, že jsem se chtěla vyhnout starším matkám, které studují vysokou školu při mateřské dovolené nebo matkám, které už školu s dítětem dostudovaly.

Ačkoliv se ve svém výzkumu vyhýbám starším matkám, nevyhýbám se ženám, které porodily dítě při studiu, ale nakonec školu nedokončily. Kromě kombinace mateřství a studia na vysoké škole mě zajímá i vliv mateřství na neukončení vysoké školy.

Při hledání komunikačních partnerek jsem využívala sociálních sítí. Oslovila jsem všechny mé známé, zda mají ve svém okolí ženu, která během studia na vysoké škole porodila dítě. Dále jsem specifikovala svá kritéria a postupně získávala komunikační partnerky. S těmito ženami jsem se pak scházela většinou u nich doma, protože jim to vyhovovalo nejvíce. Ve většině případů bylo přítomné také jejich dítě. Tyto ženy mi pak postupně doporučovaly své další kamarádky, takže kromě oslovení žen na sociálních sítích jsem svůj výběr doplnila metodou sněhové koule (snowball sampling).

2.5. Popis výzkumného vzorku

Můj výzkumný vzorek se skládá ze třinácti komunikačních partnerek. Jejich věk se pohybuje od 22 do 26 let. Mají děti, které jsou ve věku od 1 měsíce až po 5 let. Věk, kdy porodily dítě, se tak pohybuje od 20 do 26 let. Jejich dítě se tedy narodilo od roku 2008 do roku 2013. Dvanáct žen pokračuje ve studiu na vysoké škole, dvě z nich studium po narození dítěte vzdaly. Ženy studují ve formě prezenční, kombinované a v rámci individuálního studijního plánu. Vysoké školy, na kterých studují, jsou v Praze, Brně, Českých Budějovicích a Ústí nad Labem. V Praze se jedná o Českou zemědělskou univerzitu a Univerzitu Karlovu. V rámci UK studují mé komunikační partnerky na následujících fakultách: fakultě filosofické, fakultě sociálních věd, fakultě pedagogické, husitské teologické fakultě, fakultě lékařské a fakultě humanitních studií.

Přesný popis výzkumného vzorku uvádím v tabulce č. 2. Pro lepší orientaci uvádím kromě věku žen a jejich dětí i věk jejich partnera. Pro lepší pochopení

problematicy kombinace studia a péče o dítě uvádím i formu jejich studia. Všechna jména v tabulce jsou pseudonymy.

Tabulka č. 2: Přehled respondentek.

	věk při porodu	věk současný	věk partnera	věk dítěte	forma studia
Sylvie	20	25	25	5 let	prezenční
Daniela	20	22	37	2,5 roku	kombinovaná
Lucie	21	23	23	1,5 roku	prezenční
Veronika	22	25	24	2,5 roku	nedostudovala
Eva	22	23	29	1 rok	kombinovaná i prezenční
Stanislava	22	24	28	1,5 roku	kombinovaná
Marie	23	24	24	1,5 roku	prezenční
Klára	23	24	48	1 rok	individuální plán
Julie	24	25	31	1 rok	chybí jen státnice
Beáta	24	25	32	1 rok	kombinovaná
Simona	25	26	32	1 rok	nedostudovala
Natálie	25	25	26	6 měsíců	chybí jen státnice
Kamila	25	26	27	9 měsíců	kombinovaná

Zdroj: Autor.

Podle Kaufmanna (2010) nejsou v kvalitativním výzkumu důležité charakteristiky jako věk či místo bydliště, protože nemusí být tím hlavním, co vysvětluje problém. Protože je mým cílem pochopit samotný problém, nemá tento výzkum ambice být reprezentativní a zastupovat postoje studentek vysokých škol, které mají při studiu dítě. Na druhou stranu se v mém výzkumu vyskytují ženy různého věku s různě starými dětmi, které studují nejen v Praze, ale i v jiných českých městech.

2.6. Sběr dat

Sběr dat není u zakotvené teorie pouze samostatným krokem odděleným od zbytku procesu, ale je propojen s neustálým kódováním a psaním poznámek. Protože jsem o problematice mateřství při studiu na vysoké škole nevěděla mnoho informací,

přístupovala jsem k tématu jako k něčemu neprozkoumanému, i když jsem stále byla součástí zkoumané reality.

Při sběru dat jsem postupovala podle Charmaz (2003), která doporučuje nechat komunikačního partnera vysvětlovat svůj pohled, definovat významy a pochopit jeho názor na danou problematiku. Stejný postup doporučuje i Kaufmann (2010), podle nějž by měl rozhovor probíhat tak dlouho, dokud nedojde k pochopení problému z perspektivy komunikačního partnera.

Sběr dat probíhal od prosince 2012 do února 2013. S komunikačními partnerkami jsem se scházela u nich doma, v kavárně nebo na dětském hřišti. Ve většině případech bylo přítomno i jejich dítě, které buď spalo nebo si hrálo. Pokud vyžadovalo pozornost matky, byl rozhovor na chvíli přerušen, a pak opět navázán. Rozhovory trvaly od 35 do 60 minut. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon a postupně přepisovány a analyzovány. Všechny rozhovory také probíhaly podle předem připraveného scénáře, který jsem upravovala podle reakcí komunikačních partnerek. Postupem času jsem daná témata měnila podle toho, jaký význam jim komunikační partnerky přisuzovaly, proto se podoba scénáře postupně měnila. Zhruba u desátého rozhovoru začalo docházet k teoretickému nasycení vzorku, tedy že se začaly opakovat názory žen na mateřství při studiu na vysoké škole i strategie, které volí pro kombinaci studia a péče o dítě. Proto jsem po třinácti rozhovorech svůj výzkum ukončila.

2.7. Kódování dat a jejich analýza

Kódování rozhovorů probíhalo souběžně s jejich sběrem v terénu. Podle Charmaz (2003) pomáhá kódování v první chvíli tím, že zjišťujeme, které významy data obsahují. Charmaz rozlišuje počáteční kódování a selektivní kódování. V počátečním kódování doporučuje kódovat s otevřenou myslí a být přístupný všem nápadům a domněnkám. Nejdříve kóduje line-by-line, tedy řádek po řádku a přiděluje jednotlivým úryvkům textu kódy podle toho, o čem komunikační partner mluví a jakým způsobem. V druhém kroku pak doporučuje selektivní kódování, kdy jsou kódy obecnější než jen to, o čem dotazovaný mluví. Pomocí těchto kategorií se pak vynořují první hypotézy či náznaky teorie.

Tento přístup jsem aplikovala i ve svém výzkumu. Souběžně se sběrem dat jsem kódovala již provedené rozhovory, což mi v prvních chvílích pomáhalo hlavně v tom, že jsem mohla upravovat scénář rozhovorů podle toho, jaká témata byla pro studentky důležitá. Při analýze dat jsem pracovala s programem Atlas.ti, který mi pomohl lépe se

orientovat v datech. Nejdříve jsem data otevřeně kódovala, a pak je propojovala do kategorií, což mi pomohlo k postupnému vytváření teorie. Při kódování jsem sledovala také to, jaká témata studentky zmiňovaly jako nejdůležitější a jakým způsobem mluvily o své situaci.

V rámci výzkumu jsem se řídila etickými pravidly, která zmiňuje např. Kvale (2007). U všech respondentek jsem si zajišťovala informovaný souhlas s rozhovorem. Uvedla jsem je do situace výzkumu, vysvětlila jsem jim, že se jedná o rozhovor pro akademické účely a že ho nebudu žádným způsobem poskytovat mimo svoji práci. Také jsem je seznámila s tím, že rozhovory budou nahrávány a anonymizovány.

V průběhu rozhovoru jsem nenarazila na žádný problém ze strany respondentek. Všechny ochotně souhlasily s rozhovorem a všem přišlo zajímavé zabývat se tímto tématem. Po rozhovoru jsem s většinou z nich strávila ještě nějaký čas a povídaly jsme si mimo nahrávací zařízení. Většina z nich pak projevila zájem o výsledky výzkumu, kterým se budu věnovat v následující části práce.

Ve své práci budu používat úryvky z rozhovorů, které jsou anonymizované. Anonymizovala jsem jména respondentek, jejich dětí, jejich partnerů, i jména míst, o kterých mluví. Všechna jména v úryvcích jsou pseudonymy a neodpovídají reálným jménům.

III. VÝSLEDKY VÝZKUMU

V analýze výzkumu se budu věnovat ženám, u kterých se předpokládalo, že dostudují vysokou školu, a pak budou mít rodinu. Ženy v mém výzkumu však jednaly jinak. V rozhovorech s komunikačními partnerkami se ukazovalo, že některé ženy své mateřství při studiu plánovaly a že se v některých případech jednalo o strategii, jak později nepřerušovat kariéru nebo jak dosáhnout spokojenosti ve své životní situaci. Ve své analýze se zaměřím na dvě hlavní témata: jak ženy interpretují a vysvětlují skutečnost, že mají dítě při studiu na vysoké škole, a jaké strategie volí, aby zvládly zkombinovat studium s péčí o dítě.

Při prezentaci výsledků výzkumu postupuji chronologicky. Nejdříve se zaměřuji na období, kdy ženy zjistily své těhotenství, reagovaly na něj a měly určité představy o tom, jak bude jejich život vypadat dál. Později se přesouvám do doby, kdy už se jim dítě narodilo a ony své představy konfrontují s realitou. V této části je pro mě podstatné, jak se vyrovnávají se situací, že mají dítě a jak kombinují studium s péčí o dítě.

3.1. Rozhodnutí mít dítě při studiu

Hlavním tématem pro mě bude zjistit, jak ženy vysvětlují, že mají dítě při studiu. Nejdříve se zaměřím na uvedení do jejich situace, budu se tedy zabývat tím, v jaké studijní a ekonomické situaci se nacházely, jaké měly preference a co si přály. Ve výzkumu se životní situace i preference žen odlišovala podle toho, zda své dítě plánovaly nebo neplánovaly. Proto se i v analýze budu nejprve zabývat ženami, které mají své dítě plánovaně, a poté ženami, které otěhotněly neplánovaně. U těchto skupin se liší i jejich motivace, proč mít dítě. Tu pak budu vztahovat k tomu, jak vnímají svoji situaci v rámci společnosti a jak se vztahují k normám ve společnosti, které se rodičovství týkají.

3.1.1. Plánované dítě

Sedm komunikačních partnerek²³ své dítě plánovalo. Zaměřím se na to, v jaké situaci se nacházely, tedy jaké byly jejich předpoklady pro to, aby měly dítě – kdo byl jejich partner, a jaká byla jejich ekonomická situace. Poté se budu zabývat tím, jaký význam pro ně mělo dítě a proč se rozhodly otěhotnět při studiu na vysoké škole.

²³ Jedná se o tyto komunikační partnerky: Marie, Simona, Eva, Stanislava, Klára, Julie a Kamila.

3.1.1.1. Partneři komunikačních partnerek

Všichni partneři komunikačních partnerek kromě partnera Marie a Kamily²⁴ mají podobné charakteristiky. Jsou starší než jejich partnerky a jsou výdělečně činní. Dokážou tak potenciální rodinu ekonomicky zajistit. Komunikační partnerky často zmiňovaly skutečnost, že je jejich partner zajistí, a proto jim nic nebrání mít dítě. Věk jejich partnerů hrál také důležitou roli při vysvětlování jejich vlastní motivace mít dítě. Někteří partneři si podle slov jejich partnerek dítě přáli, protože už se dostali do věku, kdy je „normální“ mít dítě.

Většina je taky starších, teda i z mojí strany než ze strany mého muže, kde je to přirozené kvůli tomu věku (Simona 26 let, dítě 1 rok)

On je takový rodinný typ. Takový domácí, takže chtěl. On je takový opravdu náš milý tatínek, takže je většinou doma (Eva 23 let, dítě 1 rok)

... manžel je o 6 let starší, na děti se těšil, a já si taky říkala, že vlastně končím školu, a jelikož jsem jako neplánovala žádnou zázračnou kariéru, kterou bych jako chtěla dosáhnout (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Povšimněme si způsobu, jak Simona říká, že je u manžela „přirozené (mít dítě) kvůli tomu věku“. Sama tedy vnímá, že její věk a studium na vysoké škole nemusí být dostatečným vysvětlením, proč mít dítě. Její manžel je starší, je mu 32 let, což už je z jejího pohledu dostatečný věk pro dítě. Odkazuje tak k subjektivnímu chápání věku, kdy už je člověk „dostatečně“ starý pro určitou životní tranzici (Settersten, Mayer 1997).

Marie a Kamila mají partnery, kteří stále studují a ještě nejsou ekonomicky aktivní. V jejich případech nebylo důležité, zda ještě studují, ale spíše skutečnost, že fungoval jejich partnerský vztah a že už byly obě vdané. Všechny komunikační partnerky, které plánovaly dítě, byly se svým partnerem delší dobu a pro dítě se rozhodly na základě trvalého partnerského vztahu. Marie, Julie a Kamila byly vdané a se svými partnery rodinu plánovaly ještě před svatbou. Dítě tak pro ně bylo logickým krokem ve vývoji partnerského vztahu.

My jsme se brali dva roky předtím, než se Ondra narodil (...) já jsem to nechtěla odkládat, pro nás to bylo hodně důležité. Takže jsme miminko chtěli a já jsem věděla, že tu školu zvládnou i s miminkem. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

²⁴ Partneři Marie a Kamily jsou studenti, oba dva studují ČVUT. Zatím co se partner Marie plně soustředí na studium, aby ho brzy dokončil, partner Kamily studuje dálkově a u toho pracuje na částečný úvazek. U

Já jsem se vlastně s manželem seznámila už čtyři pět let, už asi rok jsme plánovali svatbu a vlastně jsme si říkali, že po svatbě bychom tomu nechali volný průběh a klidně kdyby to dítě přišlo, tak by to nebyl problém vůbec, a pak jako se to povedlo už měsíc před svatbou (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Když jsme se vzali, tak jsme chtěli děti brzo a říkali jsme si, že teda až dokončíme bakaláře oba, což znamenalo v podstatě rok po svatbě. No a tak jako protože jsme věděli, že ty děti chceme, tak jsme tak nějak neřešili, že bysme je za žádnou cenu nechtěli dřív, takže tak se stalo, že jsem měsíc po svatbě otěhotněla (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Simona, Eva, Stanislava a Klára vdané nebyly, ale žily v dlouhodobém partnerském vztahu a se svatbou do budoucna počítaly. Svatbu braly jako další krok, který následuje po dítěti. Partnerský vztah tak pro ně byl dostatečně silný, aby mohli plánovat rodinu.

Byli jsme spolu asi tři roky, nebo necelé tři roky a v podstatě svatbu a děti jsme plánovali od začátku, tak nějak jsme si řekli „jo, to je ono, tak jsme se našli“. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

My jsme to tak napůl plánovali, říkali jsme si, že když se to povede, tak se to povede, když ne, tak ne (...) Když jsem otěhotněla, tak jsme spolu byli čtyři roky a už dva roky jsme tady bydleli, takže to bylo vyřešený, o to vůbec nešlo (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Simona ještě před otěhotněním vymýšlela s partnerem strategie, jak se zapojit do péče o dítě. Klára si dítě přála a v podstatě ho s partnerem plánovala, ale zmiňuje se o tom, že když se to pak stalo, tak jí teprve došlo, co všechno to bude obnášet. Její partner je o hodně starší a často pracuje mimo domov, Klára je ale v partnerském svazku spokojená.

... protože jako my jsme si vlastně říkali, že chceme dítě a že to teda zkusíme, tak nějak mi to asi v tu chvíli ještě úplně nedocvaklo, že mi to docvaklo až pak, že to vlastně všechno budu muset zvládnout a co to prostě přinese. (Klára 24 let, dítě 1 rok)

Partnerský vztah a postavení partnera tak hraje velmi důležitou roli v rozhodnutí komunikačních partnerek otěhotnět. Rodičovství a dítě se pro ně staly hodnotou, kterou chtěli dosáhnout, protože byly v partnerském vztahu spokojené. Rodičovství je tak pro tuto skupinu žen uznávanou hodnotou. Dítě v jejich případě není něčím, co by

komplikovalo partnerský vztah (Mareš 2002), ale spíše jeho posilujícím a potvrzujícím prvkem.

3.1.1.2. Ekonomické strategie páru

Ekonomická situace komunikačních partnerek, které dítě plánovaly, úzce souvisí s jejich trvalým partnerským vztahem. Protože spolu byli dlouhodobě, měli zajištěné bydlení. Všechny komunikační partnerky, které otěhotněly plánovaně, už bydlely se svým přítelem či manželem v jednom bytě. V tomto případě nehrálo roli, zda byl jejich manžel pracující partner či studující partner.

Jako máme hroznou výhodu, že on má ten byt, že máme kde bydlet a vlastně výdavky na to bydlení nejsou skoro žádné, jenom na energie. Takže to šlo krásně, no. (Simona 26 let, dítě 1 rok)

Jo, my už jsme tady bydleli, já už tady bydlím od 18 v tomhle bytě jako sama, a manžel se mnou tady bydlel už 2-3 roky. Takže jsme měli kde bydlet. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Takže jsme tady dva roky bydleli a to zázemí máme. Tohle je byt Petrových rodičů, druhý, takže jim platíme nájem, takže nás odtud nikdo nevyžene, v tom je ta jistota (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

Z hlediska finančního zajištění už se situace u jednotlivých komunikačních partnerek liší. Podle přístupu komunikačních partnerek k finanční situaci můžeme rozlišovat tři druhy strategií. První strategií u těchto žen je spolehnout se na partnerův příjem. Většina partnerů žen, které dítě při studiu plánovaly, jsou ekonomicky aktivní jedinci, kteří přinášejí do domácnosti každý měsíc příjem. V některých případech je příjem vyšší, v některých nižší, všechny komunikační partnerky se však domnívají, že s penězi vyjdou relativně bez problémů. Jistota v podobě partnerova příjmu je v některých případech důležitá hlavně proto, že se některým komunikačním partnerkám zdá podpora státu nedostatečná.

T: A z hlediska financí nemáte problémy.

E: To asi ne. Manžel vydělává.

T: A z hlediska peněz od státu?

E: Tak tam by to mohlo být lepší samozřejmě. My jsme na to hlavně nikdy nespolehali, kdybychom čekali, až se situace zlepší, tak ty děti nejsou nikdy, takže tohle jsme v potaz vůbec nebrali. Samozřejmě jsou to peníze, se kterými počítáme do rozpočtu, ale nespoleháme se na ně. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

Zajímavým jevem v rozhovorech s komunikačními partnerkami je důraz, který kladou na finanční zajištění ze strany muže. Ačkoliv by se mohlo zdát, že mezi vysokoškoláky už v současné době nebude příliš fungovat tradiční rozdělení rolí v rodině, komunikační partnerky často mluvily o svém partnerovi jako o tom, kdo má rodinu ekonomicky zajistit, ať už v současné době nebo v budoucnu. Zdá se tedy, že tyto mladé rodiny fungují podle modelu mužského živitelství. Tento názor byl patrný také v rozhovoru s Kamilou.

T: A proč (partner) to (školu) dodělává takhle dálkově?

K: Aby nás uživil, že jo. Chodí do práce. Chodí tři dny do práce a dva dny má na školu. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

Druhou ekonomickou strategií, na kterou kladou některé ženy důraz, je sociální podpora ze strany státu. Rodičovský příspěvek je důležitým příjmem hlavně pro Kamilu a Marii, jejichž partneři studují a přinášejí rodině buď nižší nebo žádný příjem. Pro Julii je velmi důležitým příjmem sirotčí důchod a na něj navázaná renta. Strategie ekonomického přežití tak nemusí být spojena pouze se sociální podporou státu z hlediska rodičovství, ale i v rámci jiných sociálních dávek.

T: Tvůj manžel asi finančně vydělává, takže asi nemáte finanční problémy.

J: To je právě ještě u mě ten specifický případ, že já do 26, protože mi umřel táta, když mi bylo 12, takže já dostávám sirotčí důchod a k tomu ještě navázanou rentu, takže teď jsme na tom jako fakt bez problémů. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Třetí ekonomickou strategií, kterou využívají některé komunikační partnerky, je možnost vlastního přivýdělku. Ženy tuto možnost využívají jak z hlediska příjmu, tak z hlediska vlastního rozptýlení od každodenní péče o dítě. Nicméně všechny ji berou jako svoji část, kterou přispívají do rodinného rozpočtu. Pro některé páry je jejich přivýdělek důležitý, aby finančně zvládli situaci v rodině, jako v případě Marie, pro jiné páry je to spíše doplněk hlavního příjmu v rodině, jako v případě Stanislavy²⁵.

Takže my jsme na tom finančně, myslím, že normálně, že nám to nějak nepřijde. Tak samozřejmě by to mohlo být lepší, protože teď už jsem na rodičovské, takže beru těch 7500, což je proti platu samozřejmě nic, ale já si zase přivydělám. Trénuju aerobik, mám kurzy dětského aerobiku a cvičím i ženy, protože mám trenérský kurz a ještě učím v té školce, takže to něco je. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

²⁵ Stanislava pracovala jako učitelka na základní škole a během mateřství si přivydělává kurzy cvičení pro ženy a částečným úvazkem ve školce. Marie si zakládá vlastní podnikatelskou činnost. Většina žen, která si před mateřstvím vydělávala, pracovala na poměrně dobře placených pozicích.

V případě Marie můžeme vidět, jakou aktivitu vyvíjí, aby se rodina užívala, i když studuje prezenční studium a stará se o malé dítě. Marie získala částečný úvazek v jenom malém obchodě, kam může vzít i svoji roční dceru, navíc při studiu zvládá i podnikat: šije oblečení na malé děti a prodává ho. Práce v obchodě není její vysněnou pracovní pozicí, nicméně šití oblečení je činnost, které se chce věnovat i v dalších letech. Situace Marie je příkladem toho, jakým způsobem se dá kombinovat zdroj všech financí pro uživení rodiny.

T: A vy teda, abyste financovali sami sebe a to dítě, tak máte ten rodičovský příspěvek, pak ty prodáváš ty věci, pak jsi v tom obchodě, a to je v podstatě všechno?

M: No, jako částečně dostáváme ještě něco od rodičů jako normálně, kdybychom studovali a neměli dítě, myslím, že 1000 Kč dostáváme každý od rodičů, nebo tak nějak, a pak vlastně ještě, to je hodně důležitý příjem, že ten byt, ve kterým tady teď bydlíme (...) jsou tady dva pokoje, a ten jeden pronajímáme kamarádce, takže z toho taky máme docela výrazný příjem. (Marie, 24 let, dítě 1,5 roku)

Většina párů tedy byla ekonomicky zajištěná s pracujícím partnerem, a proto neměla výrazné ekonomické problémy. Protože si narození dítěte předem naplánovali, měli už vymyšlené strategie, jak celou situaci ekonomicky zvládnout. Využívají rodičovského příspěvku, ale nespolehnají pouze na něj. Z jejich pohledu tak narození dítěte nepřineslo výraznější problémy.

3.1.1.3. Motivace mít dítě při studiu

Jedno z hlavních témat mého výzkumu bylo zjistit, proč se ženy rozhodly mít dítě při studiu, jak tuto situaci vysvětlují. Proto se teď zaměřím na jejich hlavní motivace. V některých případech byla jedna motivace stěžejní, ale u některých komunikačních partnerek se jich prolínalo více a všechny pak vedly k rozhodnutí mít dítě už při studiu.

Nejvýraznější motivací, která se u komunikačních partnerek objevovala, byla mít děti brzo a nemít je až ve třiceti letech. Všechny ženy jsou během svého života konfrontovány s majoritními trendy, že dochází k odkládání rodičovství do pozdějšího věku a že většina žen s vysokoškolským vzděláním má děti až kolem třiceti let (Groot, Pott-Buter 1992, Rychtaříková 2003). Vůči tomuto trendu se komunikační partnerky silně vymezovaly. Všechny komunikační partnerky, které své těhotenství plánovaly, zastávaly názor, že by žena měla mít dítě brzo. Ani jedna z nich si nedokázala představit, že by byla matkou ve třiceti a v rozhovorech vysvětlovaly, proč je podle nich lepší mít děti dříve. Za prvé mají pocit, že mladá matka má na dítě mnohem více energie

a nebojí se tolik o jeho bezpečnost. Za druhé si myslí, že z fyziologického hlediska je zdravější mít dítě dřív.

... všechny ty mladší maminky jsou jako víc nad věcí a mají na to dítě mnohem víc energie. Já jsem si vždycky říkala, že nechci mít dítě nějak zvlášť pozdě. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Jednak mi to přijde jako z fyzického hlediska zdravější, jako že mladší je prostě lepší na to těhotenství, a jednak mi to přijde i jako že člověk má na to energii, dokud je mladý. (Lucie, 23 let, dítě 1,5 roku)

Silné vymezování vůči odkládání rodičovství do pozdějšího věku souvisí i se životními strategiemi některých komunikačních partnerek. Marie se domnívá, že když bude mít děti brzy, budou pak děti v jejich třiceti letech starší a budou pro ni spíše kamarádi. Nebudou už vyžadovat tolik její pozornosti. Mít dítě brzy je tak pro ni strategií, jak si odbýt péči o malé dítě brzy a v dalších letech už nebýt jen matka-pečovatelka, ale matka-kamarádka.

No tak já bych jako tak celkově chtěla mít děti brzo, třeba do třiceti, aby pak už byli jako starší a byl klid od těch malých náročných mimin a byli to jako kámoši, se kterými se bude dát něco podnikat (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Také životní strategií Evy je mít děti brzy, nemít je až ve třiceti letech. Je to její hlavní motivace, proč si pořídít dítě už při studiu. Tuto motivaci však propojuje ještě s další motivací, a to „odbýt“ si dítě při studiu, aby si pak v budoucnu nemusela přerušovat kariéru. Logika této motivace je vcelku jednoduchá. Když člověk při studiu nepracuje, má dost času na to založit rodinu. Když dostuduje, jsou už děti větší, mohou chodit do školky a žena může nastoupit do práce. Tu pak nemusí po pár letech přerušovat a jít na mateřskou, protože již děti má, což může být velkou výhodou. Mít děti při studiu tak může být pro některé ženy strategií, jak si v budoucnu nepřerušovat kariéru a zároveň mít svoji rodinu.

No přemýšlela jsem nad tím tak, že když už nebudu třeba pracovat během vysoké, tak je dobré si ty děti v podstatě odbýt během toho a potom nepřerušovat si kariéru, že jo, kvůli dětem. A zase kdybych si po vysoký šla pracovat, tak než se rozhodnu k tomu, pořídít si děti, tak to třeba taky nějaký ten pátek potrvá, a zase jsem nechtěla být matka ve třiceti. Takže jsme si to naplánovali takhle, no. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

Případ Evy je jedinečný v mnoha ohledech. Většina komunikačních partnerek, které dítě plánovaly a chtěly ho během studia na VŠ, neměla velké kariérní ambice. Zmiňují se o tom, že v budoucnu asi budou muset nastoupit do práce, ale vidí se spíše

v nějaké práci, která nebude příliš časově náročná. Nemají ambice dělat kariéru, chtějí se spíše věnovat rodině. Eva však kariérní ambice má, ale protože má i ty rodinné, má přesný plán, jak co nejlépe dosáhnout obojího. Teď má dítě rok staré. Než skončí její dvouletá rodičovská dovolená, chtěla by mít druhé dítě. Studuje u toho dvě školy, které bude postupně dokončovat. Zároveň pracovala ještě před narozením prvního dítěte, takže má i určité pracovní zkušenosti. Mít dítě při studiu je tak podle ní výhodná strategie, která ji umožní splnit si svou touhu po dítěti a zároveň pak být připravená na trh práce po ukončení své rodičovské dovolené i studia na obou školách²⁶.

Motivace mít dítě brzy plyne také ze zkušeností v okolí komunikačních partnerek. Pro některé z nich byl největší motivací strach, že když budou narození dítěte odkládat, mohou pak mít ve vyšším věku problém otěhotnět. Tento strach plyne jak z osobních zkušeností žen v okolí komunikačních partnerek, tak z veřejného diskursu, že mohou nastat problémy při snaze otěhotnět ve vyšším věku. A protože je pro některé komunikační partnerky velmi důležité založit rodinu, rozhodly se pro dítě teď.

No já jsem to nechtěla odkládat, protože mám spoustu kamarádek, které odkládaly, odkládaly a teď to nejde, a pro nás to bylo hodně důležité. (...) My jsme se brali dva roky předtím, než se Ondra narodil. Takže jsme tady dva roky bydleli a to zázemí máme. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

Hlavní motivace, proč mít dítě při studiu, tak pro komunikační partnerky byla hlavně skutečnost, že nechtěly mít děti ve třiceti, protože si myslí, že je lepší mít děti v nižším věku. Můžeme tak říci, že ne každá žena, která má dítě při studiu na vysoké škole, ho má proto, že se stala „nehoda“. Můžeme najít matky, které mají při studiu dítě cíleně a může to být jejich strategie pro budoucí život. Nicméně skutečnost, že se rozhodly mít dítě při studiu, je v protikladu s majoritním trendem odkládat rodičovství do pozdějšího věku, vůči kterému se ženy v mém výzkumu vymezují. Proto i ve svém vysvětlení narážejí na diskurs a normy ve společnosti, které se mateřství a rodičovství týkají.

3.1.1.4. Rozhodnutí mít dítě ve vztahu k sociálním normám rodičovství

Ačkoliv se tato skupina žen rozhodla mít dítě dříve než jejich vrstevnice a spolužačky ve škole, přesto si jsou vědomy skutečnosti, že jdou je jejich chování odlišné a své rozhodnutí a motivace ještě dodatečně vysvětlují. V několika případech komunikační

²⁶ Některé komunikační partnerky naopak studium kvůli mateřství ukončily. Budu se jim věnovat v části

partnerky zmiňovaly, že se s partnerem rozhodli mít dítě, ale myslely si, že bude nějaký čas trvat, než těhotní. Často se tak ve výzkumu objevovala reakce na „mýtus“, že všichni kolem říkají, že nějakou dobu trvá, než žena otěhotní. Moje komunikační partnerky však otěhotněly v podstatě hned, což je sice překvapilo, ale nevadilo jim to. V rozhovorech se tak často objevovala věta „plánovali jsme to, ale nečekali jsme, že se to povede tak rychle“.

Jako dítě jsme chtěli, byli jsme svoji, věděli jsme, že jednou chceme rodinu, a že to přišlo trochu dřív, tak to zas problém nebyl. (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Bylo plánované, naprosto. Jenom jsme nečekali, že tak brzo, mysleli jsme, že to bude trochu trvat, než se zadaří. Zadařilo se celkem rychle. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

My jsme ho chtěli, řekli jsme si, že prostě to zkusíme, a tak samozřejmě jsme věděli v ten moment, že nemáme žádnou antikoncepci ani nic okolo, takže tak. Ale pravda je, že jsme si mysleli, nečekali jsme, že to přijde tak brzy. Protože všichni kolem nás, co známe ty lidi, tak se o dítě pokoušejí třeba i roky, a u nás to fakt bylo jako že jednou a hotovo. (Klára 24 let, dítě 1 rok)

Já jsem se vlastně s manželem seznámila už čtyři pět let, už asi rok jsme plánovali svatbu a vlastně jsme si říkali, že po svatbě bychom tomu nechali volný průběh a klidně kdyby to dítě přišlo, tak by to nebyl problém vůbec, a pak jako se to povedlo už měsíc před svatbou. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Tak jako rádi jsme byli, překvapení to trochu bylo, protože jak slýcháš ty řeči „no tak půl roku se budete snažit“, tak já jsem si říkala, no tak půl roku (to) nepůjde (...) že to půjde tak za rok, a to už vlastně bude normální, že mezitím vlastně udělám ten prvák, no a ono se to vlastně povedlo úplně hned. (Simona, 26 let, dítě 1 rok)

Ve výpovědi Simony je zajímavé její použití slova „normální“. Říká, že se rozhodli pro dítě, ale že čekali, že přijde až tak za rok, což už by bylo podle jejích slov normální. Vztahuje se tak k očekávání, že lidé kolem přepokládají, že nejdříve dodělá školu, a až poté založí rodinu. Simona zmiňuje, že by za ten rok „čekání“ dokončila první ročník, takže by pak byla těhotná během druhého ročníku, kterým by už končila školu. A ukončit školu a pak mít dítě je dle jejího pohledu už běžná situace. Když otěhotněla během prvního ročníku, měla tedy dojem, že to nebývá běžné a že její rozhodnutí nemusí být pochopené.

Reakce okolí na těhotenství této skupiny dívek byly podle výpovědí žen bez problémů. Protože ženy už byly v dlouhodobém partnerském vztahu a měly zajištěné

bydlení, v některých případech byly dokonce vdané, nebylo těhotenství pro jejich okolí tolik překvapující. Komunikační partnerky často zmiňují, že jejich rodiče měli z těhotenství radost a že se na dítě těšili, protože to ve většině případů bylo jejich první vnouče. Klára narážela v rodině na nepochopení, ale spíše z důvodu vyššího věku svého partnera. Její rodina měla problém přijmout partnera jejich dcery, kterému je 48 let. Komplikovanější reakce rodičů proběhla pouze u Simony a Marie. V obou případech měli rodiče problém přijmout, že jejich dcery přecházejí do další životní tranzice a „už“ zakládají rodinu. Může to být způsobené jak neočekávaným věkem při těhotenství žen, tak i postavením v rodině, kdy si rodiče neuvědomili, že jsou jejich dcery samostatné.

T: A jak na to reagovala tvoje rodina?

K: No, jak kdo. Tam to bylo takový, tak moje máma, ta z toho nebyla moc nadšená, protože ta vůbec není nadšená z Radka, z toho jeho věku hlavně teda, a pak samozřejmě takový to „vždyt' ještě studuješ, jak dokončíš školu, co peníze“ bla bla bla a tak. Takže ta teda nadšená nebyla. Otec, když jsem mu to říkala, tak tomu to bylo tak nějak jedno, ten prostě řekl, až začne pít a chodit s náma na pivo, tak mi ji přines ukázat, takže tomu to bylo jedno. Žádné jako hysterické scény se nekonaly. (Klára 24 let, dítě 1 rok)

S: ... hlavně moje máma je taková, že měla strach ze všeho, že jdu do Prahy studovat, měla strach o tohle a tohle, takže když jsme přišli s tím, že budu mít dítě, tak taky měla strach a spíš viděla tam ty problémy za tím. Takže nějaká ta radost z mojí rodiny přišla, až když se narodila.

T: Jaké problémy myslíš, že za tím viděla?

S: To těžko říct. Nevím, asi jako to budu zvládat, ona má pořád takový představy, že jsem pořád její holčička malá a teďka si nedokázala tak nějak představit, že budu mít dítě, nevím, já to teď spíš tak hádám. Asi taky kvůli tomu věku, že jsem teď vlastně mladší než ona, když čekala mě. Tak možná kvůli tomu věku. (Simona 26 let, dítě 1 rok)

No a moje mamka, s tou to bylo složitější, tak nějak to nemohla přenést přes srdce, a pořád se mě vyptávala a jak to jako budeme dělat, kam dáme tu postýlku a tak. Ale pak se začaly těšit obě babičky, jako v pohodě, žádný scény nebyly. (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Obecně tak můžeme říct, že ženy, které si naplánovaly mít dítě při studiu na vysoké škole, byly v té době už ekonomicky zajištěné, měly partnera, který se o rodinu postaral. Zároveň většina z nich nemá kariérní ambice a vidí se spíše ve sféře rodinné. Svoje těhotenství vysvětlují a interpretují skrze odmítání většinového trendu mít děti ve třiceti letech, což jim přijde pozdě. Upřednostňují být matkou v mladším věku. Dalšími

strategiemi, proč mít dítě již na vysoké škole, je možnost „odbyt“ si těhotenství již během studia a poté si nepřerušovat kariéru, nebo mít děti brzy a ve třiceti už nebýt pouze matka-pečovatelka, ale spíše matka-kamarádka. V rámci vysokoškolské komunity studentů tak existuje skupina dívek, které se silně vymezují vůči věkovým normám mateřství a které nechtějí být součástí většinového reprodukčního chování lidí s vysokoškolským vzděláním.

3.1.2. Neplánované dítě

V některých případech komunikační partnerky při studiu na vysoké škole otěhotněly neplánovaně²⁷. Některé ženy svou situaci vysvětlují tak, že sice dítě nebylo plánované, ale bylo chtěné. Pro jiné komunikační partnerky bylo těhotenství mnohem větším problémem, něčím, s čím se musely vyrovnat a co narušilo jejich původní plány. Všechny ženy se však rozhodly, že si dítě nechají, a že budou studovat s ním. Já se nyní budu věnovat jejich situaci v partnerství a jejich ekonomické situaci. Poté se zaměřím na jejich rozhodnutí, proč si dítě ponechat a proč se stát při studiu na vysoké škole matkou.

3.1.2.1. Partneri komunikačních partnerek

Zatímco ženy, které dítě při studiu na vysoké škole plánovaly, měly převážně starší a již ekonomicky aktivní partnery, v případě neplánovaného těhotenství byly partneri žen různých charakteristik. Přítel Beáty a Natálie byl již ekonomicky aktivní. V případě Veroniky, Sylvie a Lucie byl partner také student, stejně jako ony. Daniela měla staršího partnera, se kterým nikdy nebyla v oficiálním vztahu a který s ní nežije, a proto se Daniela stala svobodnou matkou.

Pokud byl partnerem žen student, musely pak páry řešit problémy spojené se zajištěním bydlení, se získáním dostatečných finančních zdrojů pro dítě a se zkombinováním studia s dítětem tak, aby mohli dostudovat oba dva. Když byl partnerem žen ekonomicky aktivní muž, řešily spíše problémy s bytem a kombinování studia s péčí o dítě. V případě Daniely pak její rodina řešila pouze problematiku zkombinování péče o dítě se studiem na vysoké škole, protože jí rodina zajistila ekonomickou podporu. Problémy, které páry řešily při neplánovaném těhotenství tak silně závisely na tom, kdo byl partner těchto žen.

²⁷ Neplánované těhotenství je případ Veroniky, Lucie, Beáty, Natálie, Sylvie a Daniely.

3.1.2.2. Ekonomické strategie páru

Ekonomické strategie párů, které své dítě neplánovaly, se většinou liší od strategií, které používají páry, které své dítě plánovaly. Když se dítě narodilo neplánovaně, bylo nutné vyřešit jak bydlení, tak finance. Zatímco všechny páry, které dítě plánovaly, již měly bydlení zajištěné, většina párů s neplánovaným dítětem k dispozici bydlení neměla. Řešení bytové situace se tak stalo prvním bodem v řešení nastalé situace.

Komunikační partnerky se svými partnery řešili nalezení bytu dvěma různými způsoby. Buď si začali hledat vlastní bydlení, které jsou schopni zaplatit, nebo využili pomoc rodičů a začali bydlet s nimi. Vlastní bydlení si začala hledat Lucie, Beáta a Natálie, k rodičům se nastěhovala se svým partnerem Veronika, Sylvie a Daniela. Nicméně, i když si některé komunikační partnerky hledaly vlastní bydlení, stále odkazovaly ve svých výpovědích k rodině. Buď se chtěly odstěhovat proto, aby nemusely čelit problémům v rodině, nebo výběr bytu stále ovlivňovala původní rodina komunikační partnerky. Zdá se tedy, že protože dívky otěhotněly neplánovaně, rodina měla pocit, že jsou nezodpovědné a nedospělé a snažila se ovlivňovat jejich životy skrze řešení bytové situace. Zřejmě z jejich pohledu neprošly tranzicí dospělosti (Blatterer 2007), a podle toho s nimi jednaly.

Tento rozpor se ukazuje v případě Beáty. Ta již se svým přítelem bydlela v bytě, ale ten byl podle jejích slov malý, a proto bylo potřeba najít nějaký větší. Při hledání nového bytu však narážely na nepochopení ze strany Beátiných rodičů.

My jsme si s přítelem hledali nové bydlení, protože já jsem do té doby bydlela u něj, kde byla jen taková garsonka, kam už bychom se s dítětem nevešli, takže když jsem zjistila, že jsem těhotná, tak jsme se dohodli, že teda seženeme nový byt. Koukali jsme nejdřív na nějaké nájmy, pak jsme zjistili, že by se nám to asi nevyplatilo, ale nabídli nám známí, že prodávají byt a mohli bychom převzít jejich hypotéku, a když jsme si zjistili, kolik bychom platili, tak ta hypotéka by byla ještě nižší než ten nájem, co bychom dali, takže jsme se rozhodli, že koupíme ten byt. No a mým rodičům se to nelíbilo, tak sice oni řekne se „jsem dospělá, nemají do toho co mluvit“, ale u nás se to tak jako nebralo, nebo prostě tím, že jsem byla na vejšce, živili mě do té doby, tak měli pocit, že oni mi to potřebují nějak zorganizovat, a jim se ten byt prostě jako nezdál a tak jako, a snažili se nás přesvědčit, abychom šli někam jinam. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Situace v rodině se nakonec uklidnila a Beáta i s přítelem daný byt koupili. Nicméně zasahování rodičů mělo velký vliv na to, že Beáta vnímala celou situaci jako problematickou. Podobnou situaci s rodinou řešila i Natálie. Podle svých slov si chtěla

najít vlastní byt hlavně proto, aby jí rodina nezasahovala do života. Rodina měla dojem, že je Natálie nezodpovědná, když otěhotněla při studiu, že nemá zajištěné bydlení, a proto se Natálie rozhodla, že si podá žádost o přidělení státního bytu, aby těmto rodinným tlakům nemusela doma čelit.

My jsme čtyři sourozenci, a ta sestra je třetí, já jsem druhá, a ta sestra mi řekla, že nemáme byt, že nejsem vdaná a že jsem měla problémy s anorexií, oni se na to dívali tak, že jako nebyla jsem dospělá, oni nevnímali mě jako partačku, nemohli si připustit, že budu mít dítě (...) Já vlastně podala žádost a zdůvodnila ji, protože jsem nechtěla být doma, abych nemusela řešit ty problémy, tak jsem podala žádost a dali mi byt, takže jsme se mohli nastěhovat do vlastního. (Natálie 25 let, dítě 6 měsíců)

I přes některé rozpory byla rodina hlavním pilířem, který pomáhal komunikačním partnerkám řešit bytovou situaci ohledně jejich těhotenství. Protože Veronika i Sylvie měly partnery, kteří také studovali, neměli jako rodina žádný příjem, a proto byli odkázáni na pomoc své rodiny, která jim nabídla bydlení a následnou finanční podporu u nich doma. Sylvie se nastěhovala do domu své matky, která jí tam zařídila malý byt pro její novou rodinu. Veronika zůstala doma u rodičů, kde se dům přizpůsobil tak, aby měla se svým partnerem k dispozici dva pokoje na druhé straně domu, než jsou pokoje jejich rodičů. Ačkoliv Sylvie bydlení doma chápala jako vlastní byt v domě matky, Veronika své bydlení chápe spíše jako podnájem a je si vědomá toho, že současná situace bydlení pro její rodinu není ideální.

... když jsem zjistila, že jsem těhotná, tak jsem řekla, že musíme bydlet spolu, že jako představa, že bych i rodila a on tam nebyl, mě to, takže se řešilo, jak budeme bydlet, no a moje mamka bydlí ve velkém baráku a dal se tam zařídit ještě jako byt, takový 2+kk u mamky v bytě, takže jsme zařídili byt tam, manžel se tam ke mně nastěhoval. No a finančně jsme byli plně závislí na rodičích. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Máme tu možnost tady žít, proč bychom se vlastně měli stěhovat, když tady ty podmínky jsou pro nás přizpůsobené. Já myslím, že je hodně výhodné tak být, ale i když moje máma chápe, že by to chtělo tu vlastní domácnost, ale prostě nemáme ten byt. A ten podnájem bychom nezaplatili. (Veronika 25 let, dítě 2,5 roku)

Sylvie nakonec bytovou situaci vyřešila tím, že jim rodina jejího manžela nabídla vlastní byt, který jim pomohla financovat. Jak Sylvie, tak Veronika se totiž zmiňují o tom, že bydlení s partnerem v domácnosti jejich rodičů není ideální. Jejich partneři se v domě cítili jako cizinci, protože to byly původní domovy jejich partnerek, ve kterých vyrůstaly a měly k nim citový vztah. Bydlení s rodiči své partnerky tak

nebylo pro muže jednoduché a obě ženy si toho byly vědomy. Sylvie už danou situaci vyřešila, Veronika ještě stále ne.

Já si myslím, že on se tady možná dodneška cítí jako cizinec, tady u nás doma, že tu jsme s mými rodiči, s mojí ségrou, s naším psem a tak, že žije v naší domácnosti. Třeba že my tam máme dvě místnůstky a v těch si fakt žijeme. (Veronika 25 let, dítě 2,5 roku)

... měla jsem to doma hodně ráda, měla jsem výborný vztah se všema, takže jsem neměla důvod opouštět svůj domov, ale kvůli manželovi jsem musela, on hodně chtěl. On chtěl od tchýně pryč ((smích)) (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Daniela se stala svobodnou matkou a byla plně odkázaná na pomoc rodiny. Rodina jí poskytla jak finanční, tak bytovou podporu. Uzpůsobili pro ni a pro její dítě pokoj, ve kterém bydlí a využívá veškerých služeb rodiny, které jsou k dispozici. Podle jejích slov se její život příliš nezměnil, protože bydlí na stejném místě, jako před otěhotněním a stále má stejnou finanční podporu rodiny, jako předtím. V pokoji s ní však bydlí její dítě.

Bydlím dál s našima, vlastně jsem měla v té době pokoj se ségrou, pak se kvůli mně ségra sestěhovala s bráchou a já jsem šla do bráchovýho pokoje. Pak zase když byl malému asi rok, tak se ségra odstěhovala do svého bytu a já teď mám pokoj, kde bydlím s malým. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Mezigenerační solidarita je tak významnou pomocí pro ženy, které otěhotněly neplánovaně a musely nastalou situaci vyřešit. Rodina jim většinou pomohla s bydlením a poskytla jim i další podporu včetně té finanční. Pokud měly komunikační partnerky s rodinou problém, ten se většinou během těhotenství vyřešil.

Pokud se podíváme na ekonomické strategie těchto párů, liší se v některých ohledech od strategií párů, které si narození dítěte naplánovaly. Důraz na příjem partnera nacházíme v obou skupinách žen. Partneri Beáty a Natálie jsou ekonomicky aktivní a vydělávají peníze, proto tyto ženy spoléhají hlavně na tento zdroj peněz. Manžel Lucie pracuje na částečný úvazek, protože také studuje, proto je jeho příjem důležitý pro rodinu, ale není stěžejní. Pro Danielu je příjem ze strany otce dítěte také důležitý, protože jí platí alimenty na dítě, se kterým sice nežije, ale který je uveden v matrice jako otec. Pokud tedy partner vydělává peníze, je situace pro tyto páry jednodušší.

V obou skupinách také nalézáme důraz na sociální podporu státu. Komunikační partnerky považují za svůj hlavní příjem rodičovský příspěvek, který je však podle

jejich slov nedostatečný proto, aby se uživily pouze s ním. Kromě rodičovského příspěvku některé komunikační partnerky pobírají také přídavek na dítě a příspěvek na bydlení. Pro některé z nich jsou tak dávky sociální podpory velmi důležitým zdrojem, bez kterého by mohli mít finanční problémy.

T: A jak jste to z těch finančních důvodů nakonec vyřešili?

L: No, tak jako máme docela dost příspěvků od úřadů. Jednak rodičovský teď, příspěvek na bydlení máme a ještě jsou, jak se to jmenuje, příspěvek na dítě myslím, ale že je to jako i na nás, dokud jsme studenti. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

Skupina žen, která své dítě neplánovala, se liší hlavně v poslední strategii, kterou je finanční podpora ze strany rodiny. Sylvie a Veronika jsou na svých rodinách bezprostředně závislé, protože ani ony, ani jejich partneři nevydělávají. Rodiny jim tak posílají pravidelné příspěvky, aby měli peníze na základní životní potřeby a aby tak měli možnost dostudovat a nepřerušovat své studium. V těchto případech je možnost kombinování studia s péčí o dítě zásluhou hlavně pomoci jejich rodičů.

Ekonomické strategie komunikačních partnerek, které otěhotněly nečekaně, jsou tak velmi variabilní. Hlavní podpora však plyne ze strany rodin a ze strany státu. Ačkoliv se ženy domnívají, že by od státu mohly dostávat více peněz, oceňují, že mají možnost získat alespoň nějakou sociální podporu v situaci, ve které se nacházejí. Pro některé z nich je to jeden z hlavních finančních příjmů rodiny. Všechny však zmiňují, že by měl stát více myslet na situaci studentek, které se díky těhotenství dostaly do špatné finanční situace. Oceňují tak změny, které se v rodinné politice v současné době dějí a díky kterým se jejich finanční situace lepší.

3.1.2.3. Rozhodnutí ponechat si dítě

Komunikační partnerky, které otěhotněly neplánovaně, se musely zamýšlet nad tím, zda si dítě ponechat či ne. Některé podle svých slov byly nakonec rády, že budou mít dítě, jiné se s tím musely delší dobu vyrovnávat, protože měly dojem, že by v tuhle dobu mít dítě neměly. Jejich rozhodnutí nechat si dítě tak procházelo různými stádii, v některých případech bylo rychlé a jasné, v některých trvalo delší dobu.

Lucie a Sylvie vysvětlují své rozhodnutí, proč si dítě nechat, jako splněný tajný sen. Svou situaci interpretují tak, že ačkoliv by si racionálně nevybraly otěhotnět, tak si to vlastně tajně přály. Rodinu si podle svého vysvětlení vlastně přály. V tomto případě je však třeba brát ohled na skutečnost, že svou situaci hodnotí zpětně a že se pokusí najít vysvětlení, které bude v souladu s jejich mateřstvím.

(Bála jsem se), že to nepůjde zkombinovat s tou školou. A největší obavy byly z toho, že je to neznámé. Takže jsem nevěděla, do čeho jdu, ani s tou školou, ani s tím těhotenstvím. Výhoda bylo, že to přišlo, přestože já bych si to nikdy rozumově nevybrala, tak vlastně jsem si říkala, že se mi splnilo moje tajné přání. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Tak nejdřív to bylo takový překvapení prvotní, potom jsem si říkala, že je to vlastně dobrý docela. Vždycky jsem chtěla děti jako brzo spíš, než že bych si plánovala, co všechno musím stihnout předtím, než budu mít děti. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

V některých případech žena neměla jinou možnost, než si dítě nechat. Veronika zjistila, že je těhotná až v době, kdy už na potrat jít nemohla. Nezbývalo jí tedy nic jiného, než se s danou situací sžít, v čemž jí hodně pomohla podpora rodiny i podpora jejího partnera.

U ostatních komunikačních partnerek hrál hlavní roli při rozhodování především názor, že v podstatě nemají žádný vážný důvod, proč by si dítě neměly ponechat. Dítě pro ně sice podle jejich slov znamenalo komplikaci v životě, ale přišlo by jim sobecké vzdávat se ho jen proto, aby dokončily školu. Navíc měly podporu ze strany svého partnera či ze strany rodiny, což v kombinaci s jejich svědomím způsobilo, že si dítě nakonec nechaly.

T: A proč jsi nepřemýšlela nad potratem?

S: No protože jsem asi neměla, ne důvod, jako důvod by byla škola, ale to by mi přišlo hodně egoistický. Měla jsem podporu rodiny, partnera, a vlastně jsem si dítě jako přála jsem si ho, ale nikdy bych si ho nedovolila. A hlavně opravdu věřím tomu, že dítě je daný, že opravdu je nám daný shůry, že si nás vybralo, a měla bych asi strašný pocit, že třeba bych si nemusela zasloužit druhý, kdybych tohle první odmítla. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

No a pak jsme s Pavlem hodně řešili, jestli si to nechat nebo ne. Na internetu jsem hodně četla o potratech, tak jsem si zvážila mínusy a plusy, a ještě mám Pavla ráda, takže se to všechno pomíchalo, rozhodla jsem se, že si nechám Martínka. (Natálie 25 let, dítě 6 měsíců)

Na jednu stranu jsem dítě chtěla, kdo by nechtěl v současné době, když jsou s tím problémy, na druhou stranu jsem si říkala, že ten život bude asi složitější, jiný. Prostě jsem to brala spíš pozitivně než negativně s tím, že to prostě nějak dopadne a že uvidíme. Že naši mě podpoří, takže jsem se neměla čeho bát. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Rozhodnutí ponechat si dítě tak u této skupiny žen souvisí hlavně s vědomím podpory ze strany partnera a ze strany rodiny, a také s názorem, že v podstatě nemají žádný vážný důvod, proč by se dítěte měly vzdát. Komunikační partnerky si byly vědomy toho, že se jejich životy změní a budou jiné než životy jejich vrstevníků, ale přesto si dítě nechaly, protože pro ně má svoji hodnotu. Nicméně někdy pro ně nebylo jednoduché vysvětlit své těhotenství a musely se vyrovnávat nejen s reakcemi svého okolí, ale také se svými vlastními pocity.

3.1.2.4. Rozhodnutí mít dítě ve vztahu k sociálním normám rodičovství

Komunikační partnerky, které otěhotněly neočekávaně, se musely vyrovnávat s tím, že když budou mít dítě při studiu na vysoké škole, chovají se jinak než jejich vrstevníci, porušují věkové normy a nechovají se v souladu s majoritními reprodukčními trendy ve společnosti. Pro některé z nich to nebylo jednoduché a musely se s tím nějakým způsobem vyrovnat.

Jedním z problémů, kterým tyto ženy čelily, byl vlastní pocit studu. Měly dojem, že by si v danou dobu neměly dovolit dítě, že to není běžné ani normální. Takový pocit studu zažívala hlavně Veronika, Beáta a Sylvie. Veronika se se změnou v životě sžívala těžko. V její situaci je dobře vidět, že pro ni nebylo jednoduché chovat se odlišně od majoritního chování svých vrstevníků a spolužáků.

Tak člověk, který normálně žije volným životem, tváří se, že rodinu nechce ještě hodně dlouho, a zničehonic se dozví, že je těhotná, tak já nevím, mně to přijde takový tabu téma, že se o tom moc nemluví. Já vím, že si to spousta ženských užívá, že chce být těhotná, ale pro mě to v tu chvíli bylo takový divný, no. Možná kdybych se to dozvěděla v tom 2., 3. nebo 4. měsíci, jak se to běžně asi stává, tak asi by to bylo jiný, ale takhle to bylo takový divný. (Veronika 25 let, dítě 2,5 roku)

Veronika se vymezuje hodně vůči svému okolí. Měla kamarády, kteří děti neměli a na rodinu vůbec nemysleli, proto jí bylo nepříjemné jim najednou oznamovat, že bude mít dítě. Zároveň však nechce působit jako ta, která děti odmítá, proto mluví o tom, že pro ženy je těhotenství určitě dobrá zpráva, a že problém byl jenom v tom, že ona své těhotenství zjistila až v 7. měsíci, a tudíž se s tou myšlenkou nedokázala ztotožnit. Zmiňuje se o tom, že mít dítě v jejím věku a v její situaci je v podstatě tabu téma. Zřejmě se v té době cítila vyčleněná ze společnosti, měla dojem, že lidi okolo zklamala a že není normální mít v její situaci děti. Měla dojem, že je to tabu, že by o tom vůbec neměla před ostatními mluvit a spíše předstírala, že se nic neděje. Jen málo

lidem podle svých slov dokázala říct, že bude mít dítě, protože se za to styděla. Její stud odkazuje k vnímání společenských norem ohledně situace, kdy mít dítě. Styděla se, že měla dítě brzy, což ukazuje, že není tak lehké jít mimo očekávání ve společnosti.

Pocit studu můžeme najít i v případě Beáty. Ta se sice o studu explicitně nezmiňuje, ale nebylo jí příjemné nastoupit mezi nové spolužáky a říct jim, že je těhotná. Potvrzuje se tak, že těhotenství při studiu na vysoké škole není vnímané jako něco běžného. Ačkoliv podle Beáty byla reakce jejich spolužáků dobrá, ona sama měla problém přiznat, že bude mít dítě, když nikdo z jejich spolužáků podobnou životní situaci neřešil.

Já jsem vlastně nastupovala mezi úplně cizí lidi, kteří mě neznali a říkala jsem si, že jako že to nebudu hned rozhlašovat „ahoj, jsem Beáta a jsem těhotná“, aby mě všichni neměli hned označovanou jako „ta těhotná“ (...) pak ještě jakoby až po pár měsících, já jsem ani s těma spolužákama zas moc někam nechodila, já jsem se těm hospodám vyhýbala, abych nebyla v zakouřeném prostředí a tak, a pak už začal někdo „a hele, nejsi náhodou těhotná?“ a já už jsem měla pocit, že to na mě musí vidět všichni. Přece jim nebudu říkat „hele, podívej se na to břicho, to musíš vidět, že jsem těhotná“. Ale tak jako říkám, „jako jsem“, oni to hlavně viděli, že jsem si nedávala alkohol a takhle, a jako nijak to nebrali blbě. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Protože Beáta sama cítila, že není běžné být těhotná mezi svými spolužáky, snažila o svém těhotenství nemluvit a nedávat ho nijak najevo, aby ji neměli zaškatulkovanou jako „tu těhotnou“. Chtěla splynout s ostatními, být normální, tedy nebýt těhotná. Její strategie vyrovnávání se se svou odlišností, je tak stejná, jako reakce Veroniky. Ta se taky bála o svém těhotenství mluvit mezi lidmi, protože nechtěla, aby se na ni dívali jako na „tu těhotnou“.

U Sylvie byl pocit studu spojen hlavně s tím, že chodila těhotná do školy. Sylvie zjistila, že čeká dítě, hned první dny v prvním ročníku na lékařské fakultě. Velmi se bála toho, že když bude mít dítě, tak péči o něj nezvládne zkombinovat se studiem, které pro ni bylo snem. Když pak byla těhotná mezi spolužáky, cítila se mezi nimi nepatřičně, protože měla dojem, že by ve své situaci být těhotná ještě neměla. Nešlo jí ani tak o věk, ale spíš o to, že studovala náročnou školu.

Opravdu jsem se styděla za to, že takhle mladá už budu mít dítě, přestože si myslím, že 20 je úplně biologicky, že ideální je pro dítě 20 - 24, že všechno ostatní jsou staré prvorodičky. Ale cítila jsem se opravdu hloupě, a když jsem měla břicho, tak jsem si vůbec nedokázala užít takový ten pocit, že jsem žena a že nosím dítě, připadala jsem si hrozně mladá, nikdo okolo mě dítě neměl. A pak když se zase vyloupila, tak už to

bylo jiný. To dítě v náručí už jsem si nosila hrdě, ale s tím břichem jsem měla pocit, že bych si to neměla dovolit na téhle škole v tomhle věku. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Případ Sylvie opět odkazuje k tomu, že jsou v ženách zafixovaná očekávání, kdy je vhodné mít dítě. Sylvie se pohybovala mimo očekávané věkové normy, cítila se „příliš mladá“. Potvrzuje tak slova Setterstena a Mayera (1997), že lidé vnímají svůj věk subjektivně vzhledem k určitým životním tranzicím. Zajímavé je, že těžkým obdobím pro Sylvii bylo těhotenství. Když se však dítě narodilo, veškerý stud a vztahování se k věkovým normám pominulo. Doba těhotenství tak ni byla těžká zřejmě z toho důvodu, že bylo mezi jejími spolužáky na první pohled poznat, že je těhotná, zatímco s dítětem už byla situace jiná. Na případu Sylvie je vidět i reakce jejího okolí. Kromě toho, že se sama Sylvie vyrovnávala se svou odlišností, dostávala se občas do situací, které její vlastní vyrovnání se se sebou samou stěžovaly. Její okolí vnímalo těhotenství jako silnou překážku při studiu medicíny a v některých případech to dávali najevo.

... jako že jsem přišla na zastávku a někdo říkal „a slyšeli jste, že nějaká holka od nás je těhotná, nevíte, jak to bude zvládat, to bude hrozný“ a já tam tak stála a říkala jsem si „ještě, že mám ten pupek malý, že to není vidět“. To bylo, nás je 150 v ročníku a jako všude se to šušovalo, ale spousta lidí mě neznala osobně, no. A pak dokonce se stalo (...) že když mi pak narostl ten pupek, tak mi jeden, on to byl jako student, ale přivydělával si tak, že nám pomáhal na praktikách, a řekl „ty už jsi nestihla jít na potrat, co? To bude hrozný, to je smůla, co“ a já na to „ale já jsem nechtěla jít na potrat“ a on jako „jak jako, nechtěla?“ Tak i takovýchle byly. Ale většinou, řekla bych, že 90 % reakce bylo, že se usmívali, a pak si to jako hodně dobrý drb předalo dál. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Ve vyprávění Sylvie je důležitá také reakce asistenta ve škole. Asistent považoval za divné a nenormální, že je Sylvie těhotná, když chce studovat medicínu, a zároveň vyjádřil zděšení nad tím, že je těhotná naprosto dobrovolně a nezvolila si potrat. Sylvie se nacházela ve společnosti, která těhotenství při studiu většinou nechápala a čelila tak silně negativním reakcím ze strany svého okolí.

Také Daniela cítila, že její těhotenství se předává na malém městě, ve kterém žije, jako horký drb. Nicméně ona sama podle svých slov necítila žádné negativní reakce, jen věděla, že si o tom lidé povídají a že její těhotenství není úplně běžné. Nicméně tuto ne-běžnost vztahovala spíše k tomu, že otěhotněla se starším mužem, který se nakonec rozhodl, že s ní a s jejím dítětem nebude.

Vzhledem k tomu, že jsem se tady už s lidma moc nebavila, jak jsem odešla pryč, tak se to víceméně dozvídali, my jsme na malém městě, tak jako z drbů, prostě, přešli to

a moc jsem se s nima nevidala. No a kamarádi v Praze, tak ti věděli, jak to je a brali to normálně, že to jako nijak neřešili, vyloženě. Jako překvapení byli, kdo by nebyl, ještě zvlášť když s tím přítelem, teda tím otcem toho dítěte to bylo, jak to bylo, no. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Natálie čelila silným negativním reakcím na své těhotenství ze strany rodiny. Tyto reakce se nevztahovaly ani tak k tomu, že by byla příliš mladá, ale spíše ke skutečnosti, že Natálie měla dlouho zdravotní problémy psychického rázu a rodina si proto myslela, že není dostatečně zdravá na to, aby měla dítě. Na druhou stranu ale Natálie zmiňuje, že i když bylo její těhotenství pro rodinu i pro přátele šok, byli nakonec hrdí, že mohla otěhotnět, protože její zdravotní stav byl dlouhou dobu špatný. Její reakce na těhotenství se tak vztahuje nejen ke škole a k tomu, jak zvládne zkombinovat péči o dítě se studiem, ale také k tomu, že podle očekávání společnosti je těžké vyléčit se z nemoci, jako je anorexie, a otěhotnět. Proto byly její reakce hodně smíšené.

No bylo to pro ně šok. Protože jsem byla anorektička, pak jsem se z toho vyhrabala, pak otěhotní a pak ještě kojí. Že jsem měla podváhu, několik let, a všichni si mysleli, že umřu, tak jsem se z toho vyhrabala. Tak z toho byli takoví překvapení, že jsem byla nemocná, byla na kapačkách a měla tu podváhu. Musela jsem být na psychiatrii čtyřikrát. Tak jako koukali, že je to zázrak, že jsem těhotná. Ale pro mě je to příjemný pocit, že jsem jim mohla ukázat, že se s tou nemocí dá poprat. A jsem na to pyšná. A proto i rodiče jsou rádi, že mám sílu, že si uvědomili, že už jsem v pohodě, tak měli radost, že jsem jim mohla otěhotnět. (Natálie 25 let, dítě 6 měsíců)

Nejklidnějším způsobem se k porušení věkových norem rodičovství vztahuje Lucie. Ta svoje těhotenství přijala velmi pozitivně, protože si podle svých slov vždycky přála mít dítě brzy. Lucie se silně vymezuje proti majoritnímu trendu odkládat narození dítěte a spíše se domnívá, že ona sama je v tom správném věku pro narození dítěte.

T: A měla jsi pocit, když jsi byla těhotná v těch 21 letech, že je to normální?

L: Jako přišlo mi, že je to spíš trochu neobvyklé, jako v Praze, že jako nevidám takhle mladé maminky, ale spíš mi přišlo, že jako je nenormální mít ty děti ve 30. Jsem si připadala spíš já jako ta normální, ale záleží spíš na tom, co je normální. Jestli je normální to, co je většina, tak potom to asi není normální. Ale prostě mi to přijde takový přirozený. (Lucie, 21 let při porodu)

Lucie se tak domnívá, že tady sice jsou nastavené věkové normy, kdy mít dítě, ale že by měly být nastavené jinak. Lucie jako jediná z komunikačních partnerek, které otěhotněly neplánovaně, tak netrpěla pocitu studu ani názorům, že se chová z hlediska

reprodukčního chování netradičním způsobem. Všechny ostatní komunikační partnerky se se svým těhotenstvím na vysoké škole musely nějakým způsobem vyrovnat. Některé si zvolily jako strategii mlčení o svém těhotenství, jiné aktivně zdůvodňovaly, proč nechtěly jít na potrat. Všechny ženy se ale vyrovnávaly s tím, že jsou v české společnosti nastavená určitá očekávání, která porušují tím, že se rozhodly mít dítě v době, kdy neměly dostudovanou vysokou školu. Ženy, které dítě plánovaly, se o podobných negativních reakcích nezmiňovaly. Zdá se tak, že si je buď nepřipouštěly, nebo nebyly v souladu s jejich výpovědí plánovaného dítěte.

3.1.3. Sociální normy rodičovství

Když ženy vyprávějí o tom, proč se rozhodly mít dítě, vztahují se také ke společenským normám, které jsou v naší společnosti nastavené, a také k určitým majoritním trendům v reprodukčním chování české populace. Většina z nich zmiňuje, že cítí, že jsou ve společnosti nastavená určitá pravidla, kdy mít dítě. Říkají, že si myslí, že je tu předpoklad, že žena by nejdříve měla dostudovat, pak několik let pracovat, a teprve až potom mít dítě.

Myslím si, že dneska už se tlačí na to, že se to mateřství oddaluje, protože je to fakt. Myslím si, že většina lidí si plánuje přesně jako udělat školu, pak pracovat, udělat si nějakou pozici, někam se vypracovat, vydělat si peníze, a pak teprve třeba přemýšlejí o tý rodině. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

T: A proč si myslíš, že lidi nemají děti při tom studiu?

M: Tak protože to se říká, že jo, nejdříve dostudovat, pak teprve založit rodinu, že jo, teda nejlíp ještě předtím vybudovat kariéru a teprv pak založit rodinu - to si myslím, že je takový trend dneška, že ty holky mají děti až někdy po třicítce, až si teda vybudou to místo v práci, který jim tam pak ty dva roky drží, než se vrátí z mateřský. Já jsem věděla, že určitě to první dítě chci do 25, ideálně všechny děti do 30, protože mi přijde, že potom, co tak slyším od kamarádek, tak je to pak už úplně o něčem jiným, že jako člověk už na to nemá tolik síly a mnohem víc ho to vyčerpává. (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Přesto si některé komunikační partnerky myslí, že je to spíše specifikum Prahy, a že mimo Prahu by nikomu nepřišly mladé pro to, aby měly dítě. Podle Julie by se nad tím, že má dítě, mimo Prahu nikdo nepozastavil, a že to je specifická situace toho, že má kamarády vysokoškoláky a žije právě v Praze. Přesto si je vědoma toho, že mezi jejími spolužáky z vysoké školy jsou nastavené nějaké normy, které doporučují, kdy mít dítě.

T: A máš ty sama pocit, že je tady nastavená nějaká představa o tom, kdy mají mít ženy děti?

J: Já si myslím, že právě v tomhle je ta Praha taková specifická, že kdybych ve svém věku bydlela někde na vesnici, tak se nad tím nikdo nepozastaví. Ted' to nechci takhle jako to, ale myslím si, že i podle statistik je prostě Praha a celkově i lidi, mezi kterými se pohybuju já, že jsem studovala a mám kamarády z gymplu, a všichni vlastně děláme vejšku, tak tam samozřejmě i ty moje kamarádky mají představu, že dodělám školu, budu 2-3 roky pracovat a vychází mi to skoro k tý 30. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Stanislava cítila, že je mladší než jiné matky na předporodním kurzu, na kterém byla nejmladší. Všem ženám okolo bylo kolem třiceti let. Nicméně i když si uvědomuje, že jsou ve společnosti nějaká očekávání ohledně toho, kdy mít děti, nesouhlasí s nimi. To se projevuje v její reakci na otázku, jestli si myslí, že je tu nastavený nějaký věk, kdy by ženy měly mít děti. Říká „bohužel jo“, čímž dává najevo, že o tom ví, ale že se jí to nelíbí. Myslí si, že měla dítě ve správnou dobu, že její načasování bylo ideální.

T: Myslíš si, že je tady nastavený nějaký věk, kdy by měly mít ženy děti?

S: Bohužel jo. Nevím, já když jsem byla na předporodním kurzu, tak to bylo teda hodně drsné. Já jsem tam byla nejmladší, bylo mi 23, mohly tam být ještě tak dvě holky v mém věku, většina byla ženské po třicítce. A to bylo drsné, říkali, že nejlepší věk je do třiceti, v pětadvaceti je tělo nejlíp připravené a vy jste tady všechny po třicítce, staré prvorodičky. Nevím, já si myslím, že pro mě to bylo ideální. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Zdá se tedy, že i ženy samy vnímají „normálnost“ jako něco relativního. Jsou si vědomy toho, že je zde nastavená věková norma, která říká, že jako první se má vystudovat, pak pracovat a pak mít dítě, i že je většina žen s jejich vzděláním má děti kolem třiceti. Přesto se domnívají, že toto nastavení není ideální, a že by měly mít ženy děti dříve.

V souvislosti s nastavením norem se vynořilo i téma, zda by i jiné dívky chtěly mít dítě dřív než po ukončení studia na škole. Když Lucie vyprávěla o tom, jak reagovali kamarádi na její těhotenství, zmínila se o tom, že jí i některé spolužačky říkaly, že by taky chtěly dítě, ale že ještě nemůžou, protože musí nejdříve dostudovat školu a několik let pracovat.

Když jsem otěhotněla, tak mi dokonce hodně holek říkalo, že by taky chtěly dítě, že mi závidí. Ale že to ted' nejde, že musí dostudovat, pár let pracovat, že by strašně rády, ale ted' že to nejde. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

Podobnou reakci zmiňuje také Eva. Když jsme pak toto téma dále rozebíraly, opět jsme se dostaly k původním věkovým normám, kdy by bylo podle nastavení společnosti ideální mít dítě.

T: Myslíš si, že je tady víc holek, které by chtěly mít děti dřív?

E: Myslím si, že třeba i jo, ale právě buď se do toho neobujou z toho jakoby kariérního hlediska nebo z toho, že nejsou dostatečně finančně zajištěné, aby to zvládly.

T: Proč myslíš z toho kariérního hlediska?

E: Nevím, tak jako jak se vlastně společnosti vyvíjí a jaké klade nároky na ty ženské, tak si myslím, že spousta těch holek tomu podléhá, jako že je důležitý budovat si kariéru a ty děti se tam nějak někdy později, že jo. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

Zdá se tedy, že mezi populací vysokoškolských studentek je více žen, které by chtěly mít dítě, ale mají pocit, že si ho ještě nemohou dovolit, protože se domnívají, že nejdříve musí vystudovat, a teprve poté dělat kariéru nebo založit rodinu. Mezi vysokoškolskými studentkami tak může panovat silná racionalizace jejich vlastních přání a může docházet k jejich odkládání z čistě racionálních důvodů, že pro dítě ještě není ten „správný“ čas.

Ženy, které se rozhodly mít dítě na vysoké škole, tak vysvětlují a interpretují své rozhodnutí v závislosti na tom, zda narození dítěte plánovaly nebo ne. Pokud bylo dítě plánované, vysvětlují svou situaci ženy tak, že měly dobré předpoklady pro založení rodiny, neboť měly zajištěné bydlení a jejich partner byl ve většině případů ekonomicky aktivní, a že chtěly mít dítě dříve než ve třiceti letech, jak je podle nich dnes běžné. Touha po dítěti tak byla v těchto případech tak silná, že převážila všechny racionální důvody, proč mít dítě až později. Tyto ženy pak ve svých výpovědích žádným způsobem nezmiňovaly, že by se cítily ve svém těhotenství nepatřičně. Pokud bylo dítě neplánované, vysvětlovaly ženy své rozhodnutí ponechat si ho hlavně podporou ze strany partnera nebo rodiny a názorem, že studium není dostatečný důvod, aby se rozhodly o dítě přijít. Musely řešit ekonomickou situaci a také čelit vlastnímu studu či negativních reakcí ze strany okolí. Velmi silně vnímaly svou jinakost, že jsou těhotné v době, kdy většina jejich spolužaček na vysoké škole o narození dítěte nepřemýšlí. Proto se snažily o svém těhotenství spíše nemluvit. Všechny ženy však vnímají, že jsou v české společnosti nastavené normy, kdy mít dítě a že jednájí odlišně od těchto norem.

3.2. Kombinace studia a péče o dítě

Když komunikační partnerky zjistily, že budou mít dítě, měly určité představy, jak by mohly v budoucnu kombinovat své studium s péčí o dítě. V některých případech se jejich představy realizovaly, v jiných ženy narážely na problémy, které jim kombinaci studia a péče o dítě ztěžovaly. Komunikační partnerky tak podle svých možností volily různé strategie, jak zvládnout péči o dítě a zároveň dokončit své studium. Také řešily problém péče o dítě, zatím co se musely věnovat studiu. V následující části práce se budu věnovat způsobům, jak tuto problematiku řešily a následně dopadům, které mělo narození dítěte na jejich studium.

V mém výzkumu se vyskytují ženy, které studují prezenční studium, kombinované studium nebo které mají individuální studijní plán. Prezenčně studuje Marie, Eva, Lucie a Sylvie. Kombinovaně studuje Stanislava a Kamila. Z prezenčního studia na kombinované přešla po narození dítěte Beáta a Daniela. Prezenční studium na individuální studijní plán si po porodu změnila Klára. Natálie a Julii chybí k dokončení jen státnice. Veronika a Simona kvůli dítěti školu nedokončily. Přehled formy studia u jednotlivých komunikačních partnerek je uveden v tabulce č. 3.

Tabulka č. 3: Přehled formy studia komunikačních partnerek.

	věk současný	věk dítěte	původní forma studia	současná forma studia
Eva	23	1 rok	prezenční	prezenční
Sylvie	25	5 let	prezenční	prezenční
Lucie	23	1,5 roku	prezenční	prezenční
Marie	24	1,5 roku	prezenční	prezenční
Daniela	22	2,5 roku	prezenční	kombinovaná
Beáta	25	1 rok	prezenční	kombinovaná
Klára	24	1 rok	prezenční	individuální plán
Julie	25	1 rok	prezenční	chybí jen státnice
Natálie	25	6 měsíců	prezenční	chybí jen státnice
Veronika	25	2,5 roku	prezenční	nedokončila studium
Simona	26	1 rok	prezenční	nedokončila studium
Stanislava	24	1,5 roku	kombinovaná	kombinovaná
Kamila	26	9 měsíců	kombinovaná	kombinovaná

Zdroj: Autor.

3.2.1. Strategie sladění studia s péčí o dítě

V následující části práce se zaměřuji na různé strategie, které komunikační partnerky volí k tomu, aby zvládly zkombinovat péči o dítě se studiem. Hlavními strategiemi jsou změna formy studia, přerušení studia po narození dítěte a pokračování ve studiu po narození dítěte bez přerušení.

3.2.1.1. Změna formy studia

Jednou ze strategií, jak kombinovat studium s péčí o dítě, je změna formy studia. Když ženy zjistily, že čekají dítě, začaly přemýšlet nad tím, jakým způsobem studovat a přitom se starat o dítě. Proto se některé komunikační partnerky rozhodly změnit formu studia.

Komunikační partnerky, které změnilly formu studia, se domnívají, že změna z prezenčního studia na kombinované studium či individuální studijní plán jim umožní lepší kombinaci studia a péče o dítě. Danielu její původní prezenční studium nebavilo, proto po zjištění těhotenství změnila obor, ale také formu studia, protože věděla, že prezenční studium by s dítětem nezvládla. Beáta nastoupila na prezenční studium, ale po narození dítěte si změnila formu studia na kombinovanou, protože se domnívala, že to tak půjde lépe kombinovat s péčí o dítě. Klára si změnila prezenční studium na individuální studijní plán, protože je pro ni jednodušší studovat doma než chodit do školy na přednášky. Klára se také zmiňuje o tom, že kombinované studium by pro ni nebylo řešením, protože by do školy stejně musela chodit, což by jí nepomohlo, protože má problémy se zajištěním hlídání.

T: Takže ty jsi v podstatě hned nastoupila do dalšího semestru.

K: No, já jsem vlastně, ve škole jsem si zařídila individuální studijní plán, to znamená, že jsem nemusela chodit na přednášky a přišla jsem pak jenom ke zkoušce.

T: A ty jsi věděla o té možnosti, že si ho můžeš zřídit?

K: No, tušila jsem, protože jeden můj spolužák ho měl už na bakalářském studiu kvůli práci, takže jsem si právě říkala, že to zkusím a ptala jsem se na studijním, a tam mi teda řekli, že to jde.

T: A zkoumala jsi i jiné možnosti kromě individuálního plánu?

K: To jsem nezkoumala vůbec. Jako já mám pocit, že snad jde tohle nebo nějaký kombinovaný studium, což jsem teda nechtěla, protože tam bych stejně do té školy musela chodit, že jo. Sice jednou za 14 dní, ale musela, což teda, úplně na začátku by to asi nešlo, protože jsem kojila každé 2 hodiny, to by bylo dost komplikovaný, tam celý den sedět. (Klára 24 let, dítě 1 rok)

... o prázdninách jsem teda zjistila, že jsem těhotná, tak jsem se rozmýšlela, co teda potom, jestli mám na ten obor vůbec nastoupit nebo nemám, psala jsem tedy na studijní, jaké mám možnosti, a tam mi právě odpověděli, že buď teda můžu přijít k zápisu, ale na to studium vůbec nenastoupit a jakoby, jako já jsem počítala s tím, že bych tam jako chtěla jít, ale spíš potom to dodělat dálkově (...) Tak mi řekli, že je to jedno, že buď teda můžu počkat a jít na dálkové, které se ale ten rok neotevíralo, takže bych musela rok počkat a jít rovnou na dálkové, nebo zkusit jít na denní a ve chvíli, kdybych už tedy nechtěla studovat, nebo chtěla tedy přerušit, tak můžu, že těhotenství se bere jako zdravotní důvod. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Beáta nakonec nastoupila na prezenční studium, které po prvním semestru přerušila kvůli narození dítěte a změnila si formu studia na kombinovanou. Ve výpovědi Beáty se ukazuje další významný faktor pro změnu formy studia, kterým je vzdálenost školy od místa bydliště. Beáta není z Prahy a do školy musí dojíždět. Protože má ve svém městě byt i rodinu, je pro ni výhodnější být doma a dojíždět do školy pouze jednou měsíčně. Do vzdálenějšího města dojíždí za kombinovaným studiem také Daniela, a to ze stejných důvodů jako Beáta.

Důvodem změny formy studia u Kláry je problém se zajištěním hlídání dítěte. Změna formy studia tak pro ni byla podstatná hlavně proto, že jí pomohla vyřešit problém s péčí o dítě, protože v rámci individuálního studijního plánu může studovat doma a nemusí chodit do školy. Všem komunikačním partnerkám tak změna studijního plánu umožnila ve studiu pokračovat. Mohlo by se zdát, že změna formy studia může mít negativní dopad na kvalitu jejich vzdělání a že by tuto situaci mohly komunikační partnerky vnímat jako problematickou. V rozhovorech však ženy chápou změny studia spíše jako jev pozitivní, který jim umožňuje zkombinovat studium s péčí o dítě, a který berou jako nedílnou součást jejich nové životní situace. Navíc mají všechny kromě Kláry podporu v rodině a ve svých partnerech. Klára pomoc rodiny spíše odmítá a chce řešit své problémy vlastními silami a s pomocí přátel, aby se vyrovnala s negativním přístupem rodiny ke svému partnerovi.

Velká skupina komunikačních partnerek formu studia nezměnila. Buď studovaly prezenční studium a u toho zůstaly, nebo už studovaly kombinovaně. Kombinované studium si před narozením dítěte zvolily ženy, které začaly po střední škole pracovat a na vysokou školu se hlásily již jako ekonomicky aktivní. Proto neměly zájem vzdát se vlastního finančního zajištění. Ženy, které studovaly ještě před otěhotněním kombinovaně, naopak velmi často zmiňují, že si dítě při kombinovaném studiu naplánovaly, protože péče o dítě spojená se studiem je pro ně příjemnější než placená

práce spojená se studiem. Ženy, které zůstaly u prezenčního studia, žádným způsobem nevysvětlují, proč nepřešly na kombinovanou formu studia či individuální studijní plán. Zřejmě je to způsobené tím, že jejich škola přechod na jinou formu studia neumožňuje, a proto ani o jiné formě studia neuvažovaly. Nicméně už v době těhotenství řešily, jakým způsobem sladit péči o dítě se studiem, a vyvinuly řadu způsobů, jak obojí zkombinovat. Změna studia je tak jednou z možných strategií, jak lépe kombinovat péči o dítě se studiem, nicméně nemusí být všem dostupná a nemusí všem ženám vyhovovat. Některé z nich pokračují v prezenčním studiu a hledají jiné strategie, jak péči o dítě sladit se svým studiem.

3.2.1.2. Přerušení studia po narození dítěte

Přerušení studia je další významnou strategií, kterou ženy volí, aby zkombinovaly studium s péčí o dítě. Studium přerušovaly zpravidla po narození dítěte po dobu půl roku či jednoho roku, aby mohly zůstat s dítětem doma v době jeho kojení. Studium přerušují jak ženy, které studují prezenčně, tak ženy, které studují kombinovaně. V mém výzkumu přerušily studium tři komunikační partnerky: Natálie, Sylvie a Beáta²⁸.

V souvislosti s přerušením studia dochází k rozkládání studia do více let. Komunikační partnerky, které studium přerušily, si většinou rozložily jeden rok studia do dvou let. To je případ Sylvie a Beáty. Natálie si rozložila do jednoho roku státní zkoušky, které by jinak udělala najednou. Ženy většinou uvítaly možnost rozložit si studium, protože mohly první půl rok života dítěte věnovat čistě jeho péči a poté se vrátit ke studiu v méně intenzivní podobě a splnit pouze chybějící předměty.

Kvůli tomu, že věděli, že budu rodit, že nebudu mít čas se učit, tak mi pomohli. Potom, když jsem měla ty státnice, tak mi vyhověli, že je můžu rozložit, že to nemusím dělat všechno najednou. (Natálie 25 let, dítě 6 měsíců)

No když se narodila, tak mě to fakt vyšlo nádherně, že mi chyběly jen ty dva předměty, takže jsem s ní byla celé léto doma, pak až do ledna doma, a od ledna jsem chodila jen ty 2 předměty, že jsem si rozložila prvák do dvou let, což teda bylo hodně dobrý (...) Takže jsem chodila jsem do té školy, dvakrát třikrát týdně na dvě hodiny, což bylo relativně dobře kompatibilní, protože moje mamka pracuje z domova, takže mi vždycky hlídala, že se i dalo. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

... oni mi to přerušili, udělala jsem jeden semestr, ale měla jsem splněno jen 5 zkoušek a 5 mi jich jakoby chybělo. Ale tím, že jsem to měla přerušeny, tak oni mi posunuli ty termíny jakoby na další únor, na teď, a tím, že jsem ještě požádala o ten

²⁸ Natálie má půlroční dítě a studium má stále přerušené. Sylvie a Beáta přerušily studium na půl roku.

přestup na tu dálkovou formu, tak mi i umožnili, abych jakoby chodila s těmi dálkovými studenty, ale jen na těch 5 předmětů, které jsem ještě neměla splněné, takže jsem nemusela na všechny, a tím jsem to jakoby měla jednodušší, a udělala jsem jenom to, co mi chybělo a teď budu normálně pokračovat dál. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

V případě rozkládání studia hraje roli také podpora školy a její vstřícný přístup ke komunikačním partnerkám. Ne každá škola jim tyto podmínky může umožnit. Proto je novela vysokoškolského zákona z roku 2013 významnou podporou matkám – studentkám. Umožní jim bez problémů přerušit studium z důvodu rodičovství, tudíž nebudou závislé na rozhodnutí školy.

Rozkládání studia souvisí také s tím, zda partner ženy také studuje. Pokud má komunikační partnerka za partnera studenta, ukazuje se, že se celá rodina snaží, aby dokončil studium hlavně on, aby pak mohl živit rodinu. Studium ženy je pak vnímáno jako méně významné s tím, že až dostuduje muž, tak pak bude prioritní, aby dostudovala i žena. Komunikační partnerky se s tím většinou ztotožňují a umožňují svému partnerovi věnovat se plně studiu.

No, u nás to bylo tak, že priorita byla, aby manžel dokončil školu a mohl jít do práce. Takže říkali jsme, když tak rozkládat, rozkládat budu prostě já, když to nepůjde. Takže jsem se snažila udělat manželovi co nejméně prostoru, aby teda mohl studovat (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Tato skutečnost souvisí také s tím, že v těchto domácnostech se obvykle předpokládá, že žena je ta, která pečuje o dítě, a muž je ten, který má živit rodinu. Tyto rodiny se tak zdají být poměrně dost tradiční, pokud jde o dělbou genderových rolí. To se ukazuje nejen v případě Sylvie, ale i Veroniky. Její manžel studuje a až studium dokončí, celá rodina předpokládá, že pak nastane prostor pro její studium. Genderové dělení rolí se však projevuje i v tom, že partner při studiu pracuje, aby uživil rodinu i za cenu prodloužení vlastního studia.

T: Takže on má normálně bakaláře a dodělává si magistra?

K: Ano.

T: A proč to dodělává takhle dálkově?

K: Aby nás uživil, že jo. Chodí do práce. Chodí tři dny do práce a dva dny má na školu. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

V případě Kamily můžeme vidět, že snaha o co nejrychlejší ukončení studia je potlačována nutností zajistit finanční prostředky pro mladou rodinu. Partner tak musí pracovat a přizpůsobit tomu své studium. Genderová role muže-živitele se tak projevuje

dvěma způsoby. První strategií je snaha ukončit partnerova studia co nejdříve, aby mohl nastoupit do zaměstnání a živit tak rodinu. V druhém případě rodina potřebuje finance okamžitě, a proto musí být muž ekonomicky aktivní již při svém studiu, což může ovlivňovat formu jeho studia.

3.2.1.3. Pokračování ve studiu po narození dítěte bez přerušení

Většina komunikačních partnerek si studium nepřerušila a pokračovala ve studiu dál. V případě Kamily, Daniely a Kláry to bylo z toho důvodu, že studovaly buď v kombinované formě nebo podle individuálního studijního plánu. Studium však nepřerušily také některé ze studentek prezenčního studia.

Pokud ženy studují kombinovaně, nechtějí přerušovat studium, protože jedou do školy pouze několikrát za semestr. Proto si zajišťují hlídání, aby mohly do školy, ale osoba, která dítě hlídá, musí být blízko školy, aby mohla ženám nosit dítě na kojení. S Kamilou jezdil její manžel, s Danielou její babička. Daniela byla ohledně možnosti přerušit studium silně ovlivněna svoji matkou. Sama by studium přerušila, ale její matka jí doporučila, aby nastoupila do školy rovnou, protože jí rodina zajistí plnou podporu.

Já jsem uvažovala i o tom, že bych třeba na rok přerušila, ale mamka chtěla, abych šla, tak jsem jí jako poslechla a jsem ráda, že jsem ji poslechla. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Já jsem kojila, takže se mnou jezdila moje babička a ona tam vozila kočárek a já mezi těma přestávkami, ono to ani nebylo tak častý, prostě jezdila se mnou a vozila mi malého a já ho o přestávkách kojila. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

V případě Kamily bylo nepřerušování studia jejím vlastním rozhodnutím. Původně si myslela, že odstříká dítěti doma mléko a bude moci jet sama, ale protože měla problémy s kojením, musela vzít dítě s sebou.

No já jsem měla problémy s kojením ze začátku, takže to nešlo, což jsem si myslela, že bych třeba takhle dělala, že bych mu tady odstříkala mléko a jela bez něj, ale to nešlo. Mléka jsem neměla moc, bylo to tak akorát a já jsem se bála, že tu laktaci ztratím, takže jsme jezdili říjen, listopad všichni. Táta, jako manžel, Ondrášek a já, autem. A vedle školy bydlí kamarádka, takže kluci byli buď venku nebo u ní a Petr mi nosil Ondráška na kojení. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

Pokud má žena individuální studijní plán, nechodí do školy a studuje doma, a proto nemá důvod studium přerušovat. Hlavní motivací pro nepřerušování studia je tak skutečnost, že nemusí být přítomna ve škole a tudíž nemusí řešit problém hlídání dítěte.

Kláru vůbec nenapadlo studium přerušit, protože její dítě spalo a ona tak měla hodně času věnovat se domácímu studiu. Spící a klidné dítě je tak vnímáno jako pozitivní faktor pro pokračování studia bez přerušení.

*Ono to opravdu strašně hezky vyšlo, myslím si, že ten termín únorový je úplně bombastický, protože ten první semestr byla Agátka hodně malá, ten semestr, kdy já jsem ještě měla dost předmětů, míň než těch 15, ale nějakých 9 to třeba bylo, a tím, jak byla malinká, tak vždycky furt spala, opravdu se vzbudila třeba jen na jídlo a tak. Takže vždycky když spala, tak jsem se učila, a bylo to v pohodě. Myslím, že to bylo v podstatě stejný, jako kdybych ji neměla. Protože zase to bylo jenom tak, že byla jenom kojená, takže nemusela jsem jí tady vařit nějaké kašičky a tak dále, takže jsem opravdu měla vždycky, já nevím, jestli spala 2-3 hodiny v kuse, který jsem měla na učení, pak se vzbudila, akorát jsem vytáhla prso, najedla se a šla zase spát.
(Klára 24 let, dítě 1 rok)*

Pokud má tedy komunikační partnerka dítě, které nevyžaduje její neustálou pozornost a často spí, nemá žena dle svého vysvětlení důvod studium přerušovat. Pokud však její dítě klidné není, jsou její možnosti omezenější a musí přizpůsobit své studium náročnosti péče o dítě.

... ale vůbec nespal. Nikdy nespal. Prostě každé dvě hodiny byl vzhůru a vůbec nespal. Do toho půl roku to bylo hrozné, protože on zlobil... Jsou tady holky, co jim děti spaly od druhého měsíce celou noc, to Martin třeba ještě teď nespí celou noc a budí se na pití a hlavně i v noci sebou strašně mydlí, že se sám probere. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Komunikační partnerky, které nepřerušily prezenční studium, také zmiňovaly výhody spícího a klidného dítěte. Pro tyto ženy je však spící dítě nejen výhodou při přípravě do školy, ale také podmínkou pro pokračování v prezenčním studiu. Prezenční studium vyžaduje přítomnost žen ve škole, zároveň je však nutné dítě pravidelně kojit. Komunikační partnerky tak buď nosí dítě na přednášku, nebo mají v době mezi kojením zajištěno hlídání. Obě situace však vyžadují klidné dítě. Marie a Eva ho s sebou braly na přednášky, Lucii hlídaly dítě její kamarádky.

Přítomnost dítěte na přednášce je omezena dvěma faktory: přístupem školy a chováním dítěte. Z hlediska školy zde hraje velkou roli přístup vyučujících a jejich vstřícnost k tomu, aby bylo dítě přítomné na přednáškách. Ženy tak nemohou ovlivnit, zda jim škola umožní vzít dítě do vyučování a jsou tak závislé na rozhodnutí třetí osoby. Jak však vypráví Marie nebo Eva, vyučující většinou bývají ke studentkám s dítětem vstřícní.

Takže jsem první semestr řešila tak, že Melisa chodila se mnou do školy na přednášky, to bylo fajn, ona byla hrozně hodná a i vyučující byli vstřícní, nevadila jim, někdo byl taky takovej, ne že by nevadila, ale že jako jí i dělali docházku a pak říkali, no jen přednést ten referát a měla by nárok na zápočet ((smích)) (Marie 24 let, dítě 1 rok)

T: A jak to probíhalo, když jsi nosila dítě na přednášky?

E: Tak tam nebyl s prckem problém, dokud spinkal. To bylo ze začátku pořád, takže super. Když byl úplně maličký, tak spinkal na stole vedle mě a později jsem zajižďela s kočárkem až do učebny. Když zakňoural, pohoupat, dudlík a dobrý. Kojení a přebalování jsem většinou vychytala na přestávky. A když ne, tak jsme pak dorazili spolu později do hodiny. Nikomu to nevadilo. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

Tato strategie se dá využívat pouze v době, kdy je dítě malé a většinu času prospí. Obě komunikační partnerky se shodují na tom, že jakmile je dítě starší a už začíná lézt, je aktivnější a nechce spát, není možné ho na přednášky vzít a je třeba volit jinou strategii. Lucie nechtěla nosit dítě na přednášky, ale také studium nepřerušila, proto si zvolila jako strategii hlídání dítěte někým z kamarádů v blízkosti školy.

... tak právě jako minulý rok to šlo docela dobře, protože to byla vlastně ještě malá Janička, od narození do roka, a tak jako spala dobře přes den, tak jsem ji vždycky brala s sebou, třeba že s ní někdo jezdil v kočárku někde poblíž, kdyby se něco dělo, tak jako abych mohla přiběhnout. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

Pokud se žena rozhodne nepřerušit studium, využívá hlídání ze strany svého partnera, rodiny nebo přátel, kteří s nimi jedou do školy, hlídají dítě a nosí jim ho o přestávkách na kojení. Tyto ženy pak musí mít silnou podporu ze strany rodiny a svých blízkých. Další strategií je vzít dítě s sebou do školy, kdy komunikační partnerky využívají toho, že malé dítě většinu času prospí, a proto neruší výuku a nepotřebuje speciální péči. O přestávkách ho nakojí a v podstatě studují s ním. Tato strategie je však podmíněná vstřícným přístupem školy a vyučujících, a také bezproblémovým chováním ze strany dítěte. Úspěšnost pokračování ve studiu bez přerušení po narození dítěte je tak ovlivněna několika faktory, které jsou nezávislé na rozhodnutí studentek – matek a které nejsou v jejich kompetencích.

3.2.2. Řešení péče o dítě

Pokud ženy chtějí dostudovat vysokou školu a zároveň pečovat o malé dítě, narážejí na řadu problémů, které musí vyřešit nezávisle na tom, jakou formu studia si zvolily a zda své studium přerušily či ne. Nejčastěji musí řešit problém hlídání dítěte, když je třeba jít

do školy nebo když se musí doma učit. Proto se teď zaměřím na hlavní řešení, která volí k tomu, aby jim pomohla v kombinaci studia a péče o dítě.

3.2.2.1. Střídání v hlídání s partnerem

Jedním z řešení tohoto problému je střídání se v péči o dítě s partnerem. Tuto strategii využívají ženy, které mají partnera, který je také student. Vzájemně si přizpůsobí své rozvrhy tak, aby jeden z nich hlídal dítě, a druhý mohl být ve škole. Nicméně i v tomto případě leží hlavní váha péče o dítě na straně ženy, protože partner hlídá pouze v době, kdy žena musí do školy.

No, střídáme se, hlavně kvůli té škole, no. Když má někdo hodinu, tak se to snažíme většinou nějak vystřídat, že prostě jeden hlídá, někdy se stane, že se to prostě kryje, a tak hlídá ještě někdo jiný. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

... druhéj semestr, to měla zrovna takový období, kdy se nenechala hlídat od nikoho cizího, takže to jsme se střídali s Jakubem, on měl rozvrh stanovený dřív než já, protože na ČVUT začínají dřív, takže já jsem si pak vybrala předměty tak, aby byly v časech, kdy on školu nemá, tak to teda hlídal on (Marie 24 let, dítě 1,5 roku)

Střídání se s partnerem v některých případech fungovalo nejen pro odchod do školy na přednášku či seminář, ale také z hlediska učení se. Sylvie se se svým partnerem střídala tak, aby jeden z nich hlídal dceru, a druhý se mohl učit. Tuto strategii využívaly až do ukončení studia jejího manžela, ačkoliv tím trpěl jejich partnerský vztah.

Ale jinak náš systém vypadal tak, že jsme se střídali, že jeden den jsem se učila já, jeden den manžel a odpoledne často taky tak. Takže bych řekla, že co nejvíc trpělo, bylo ne Diana, ale spíš to, že jsem neměli čas trávit čas spolu, protože jsme se pořád střídali, buď jeden nebo druhý. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Strategie střídání se s partnerem v péči o dítě byla podle komunikačních partnerek dobrá také z toho důvodu, že jejich partneři trávili s dětmi mnohem více času a vytvořili si k nim hezký vztah. Proto ačkoliv je tato strategie náročná, přináší pozitivna do budoucna v podobě užšího kontaktu otce s dítětem.

3.2.2.2. Hlídání dítěte v rámci rodiny

Velmi často využívanou strategií je hlídání dítěte někým z rodiny. V tomto případě funguje dobře mezigenerační pomoc, kdy komunikačním partnerkám pomáhají buď její nebo partnerovi rodiče, nebo také jejich prarodiče. Když potřebují jít do školy nebo když se potřebují učit doma, poprosí prarodiče dítěte, a ti jim dítě v potřebnou dobu pohlídají.

... jak je starší a už miň toho prospí, tak bylo potřeba, aby občas někdo pohlídal, a tím, že máme obě babičky a oba dědečky celkem blízko, tak s tím nebyl žádný problém. A tím, že jsem vlastně měla rozvrh jen na tři dny v týdnu, tak celkem se to dalo. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

... moje mamka pracuje z domova, takže mi vždycky hlídala, že se i dalo. Jako moje mamka mě hodně jistila. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Pokud žena studuje dálkově a musí od dítěte odjíždět na celý den, pomáhá s péčí o dítě buď partner nebo rodiče jednoho z nich. V případě Stanislavy jí rodiče pomáhají už jen tím, že dítě pravidelně hlídají, aby měla čas se učit. Kamila také využívá pomoci svých a partnerových rodičů. Beátě hodně pomáhá její partner, který má flexibilní časový rozvrh a v některých případech může dítě hlídat i během dne.

T: Jak to vlastně děláš, když potřebuješ jít do školy?

B: No, tak hlídá ji přítel. A mám teda to štěstí, že on je takový tatínek, že jako fakt zvládá všechno, že se o ni komplet postará, s jídlem je to tak, že už jí vlastně plně nekojím, že už má příkrmy a tak, a když teda odjedu, tak musím odstříkat mléko od mrazáku a dostane teda z lahvičky, a když jde přítel do práce, tak se domluví buď s mýma rodičema nebo s jeho nebo s někým, kdo ji teda pohlídá po tu dobu, co je v práci. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

... hlavně musíš mít tu podporu té rodiny a tu já mám. Naši jezdí každou sobotu a hlídají mi ho, celou sobotu jim vůbec nevadí. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Ted' mi hlídají babičky (...) Ony jsou nadšené, jsou úplně úžasné, obě dvě. Jedna bydlí tady kousek naproti v paneláku a druhá to má tedy daleko, ale jezdí často, je to nadšená babička, takže si to užívají. (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

V některých případech je systém mezigenerační pomoci velmi propracovaný. Daniela využívá pomoci své sestry, své matky i své babičky. Všechny tři jsou schopné se dohodnout a střídavě pohlídat dítě, aby měla Daniela čas studovat.

No a hlídá zase babička, zas to funguje tak, ještě ted' je vlastně promyšlenější systém, protože naši chodí ráno do práce a moje sestra bydlí vedle babičky, tak předtím, než jedu, tak ve čtvrtek večer dám malého ségře, ten tam přespi, ona ho ráno jen převede z bytu do bytu k babičce, babička hlídá, a pak si ho odpoledne vyzvedne mamka a přivede ho domů, s tím, že já přijedu, až prostě přijedu. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Podpora v rodině, především v její ženské části, je pro mnoho komunikačních partnerek jedním z nejdůležitějších faktorů, který jim umožňují kombinovat studium a

péči o dítě. Hlídaní dítěte v rámci rodiny je tak pro ně nejdůležitější pomocí, díky které zvládají ženy s dítětem studovat.

3.2.2.3. Placené hlídání

V některých případech komunikační partnerky buď potřebují hlídat více, než jejich rodina zvládne²⁹, nebo se nechtějí na rodinu obracet s žádostí o pomoc. Proto je někdy potřeba využít služeb placeného hlídání. Protože placené hlídání je finančně náročné, volí tuto strategii velmi zřídka. V mém výzkumu ji využila pouze Klára a Sylvie.

Klára si najala slečnu na hlídání, která ji hlídala dítě v době, kdy musela jít na jednu přednášku. Její rodiče stále pracují, a proto nemohou dítě hlídat, a Klára nechtěla zneužívat na časté hlídání svou babičku. V případě Kláry však hraje roli i její hrdost. Má dítě s o mnoho let starším partnerem, kterého rodina neschvaluje a stále ho nepřijala. Nicméně protože je placené hlídání nákladné, chce od něj ustoupit a zkusit využít pomoci přátel.

No, v tom minulém semestru, to jsem teda měla, to jsem se domluvila s jednou slečnou od nás ze školy, která mi ji vždycky tu hodinku a půl někde vozila, a tenhle semestr, to s ní teda už nejsem domluvená, protože to pro mě bylo finančně docela nákladné, i když teda ona si brala 100 Kč za tu hodinu a půl, což je vlastně skoro zadarmo za takovýhle služby, normálně bývají dvakrát, třikrát dražší, ale přece jen to člověk docela cítí. To máš 400 Kč za měsíc, a to už je docela dost, takže teď to asi budu řešit asi střídavě babičkami a nějakými kamarádkami s dětmi, které jsou třeba taky na mateřské. (Klára 24 let, dítě 1 rok)

Placené hlídání využívala také Sylvie. Ta potřebovala být ve škole často, a proto nebylo možné, aby jí hlídala dítě pouze její matka. Z hlediska financí to pro ni nebyl problém, protože peníze na hlídání jim dávala rodina partnera.

... pak jsme měli i paní na hlídání, protože už to máma zase, aby mi ji hlídala 4x v týdnu celé dopoledne, to nešlo, takže jsem to různě kombinovala se svojí mamkou. Ono (...) to bylo tak, že moje máma za celou rodinu jakoby hlídala a manželovi rodiče nám dávali peníze na paní na hlídání, takže to bylo takový docela dobrý. Myslím si, že i ona to v podstatě měla dobrý, protože měla jako dopoledne program, že buď byla doma, nebo šla třeba na hřiště s tou paní na hlídání, no a pak odpoledne už byla se mnou. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Placené hlídání je tak jednou ze strategií, jak kombinovat studium s péčí o dítě, ale protože bývá pro mladé rodiny často finančně nedostupné, spoléhají se více na pomoc vlastní rodiny nebo svých přátel.

3.2.2.4. Institucionální péče

Institucionální péče je důležitou strategií kombinace studia a péče o dítě v době, kdy je dítě starší tří let. Žena tak může dát dítě do školky a má více času na studium. Komunikační partnerky, které mají mladší dítě, často zmiňují, že až bude dítě starší a budou ho moci dát do školky, bude situace jednodušší. Mezi mými komunikačními partnerkami zatím využívá institucionální péči pouze jedna z nich, která má pětileté dítě.

No a ve třech letech nastoupila do školky, a to už je takový jako pracovní, že ráno vstávám, odvedu ji do školky, hodně často ji stíhám vyzvedávat po obědce v jednu, a my většinou končíme v půl jedny, maximálně v půl druhý, takže si ji většinou vyzvedám, a buď teda jdeme za mýma sourozencema a za mamkou, a ona si tam hraje a já se učím, nebo když se nemusím učit, tak spolu trávíme nějak odpoledne.
(Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Pokud tedy dítě nastoupí do školky, ubývají problémy s hlídáním a žena má čas na studium i na učení se. Komunikační partnerky, které měly dítě mezi jedním a druhým rokem vyprávěly, že až nastoupí jejich dítě do školky, bude situace jednodušší. Finančně nedostupná institucionální péče o děti do tří let věku je tak něco, co matkám – studentkám situaci znesnadňuje. Na druhou stranu se ukazuje, že je v ženách zakotven diskurs o tom, že nejlepší péče pro dítě mladší tří let je rodičovská, nejlépe mateřská péče. Některé ženy hovořily o pocitech špatného svědomí, které měly z toho, že musely nechat dítě v péči někoho jiného.

Tak jako zatím mám hlavně problém takový, jako že svědomí. Nebo jak to nazvat. Už jenom to, že odjedu do té Prahy a nechám to dítě jakoby celý den, jako vím, že je o něj dobře postaráno, ale nemám z toho dobrý pocit, jednak mi chybí, a jednak si tak jako říkám, jestli to ode mě není sobecký, že si dělám školu místo toho, abych se věnovala dítěti. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

U Beáty se tak objevují výčitky svědomí, když svůj čas nevěnuje dítěti. Podobné pocity zažívala i Sylvie. Ta zmiňuje, že měla výčitky pokaždé, když svěřila dítě někomu na hlídání. Podle jejích slov to byl také důvod, proč nechtěla druhé dítě na škole a chce s ním počkat až po ukončení studia. Lucie také cítí špatné svědomí, když tráví ve škole hodně času a má pocit, že by se měla dítěti věnovat více.

... že jsem od ní nechtěla odcházet, protože opravdu já jsem měla to dítě, jako že maminka, maminka, maminka, a někdy jsem musela odcházet, i když ona brečela,

²⁹ V některých případech je nutné hlídat dítě tak často, že na to rodina nemá kapacity.

což pro mě byl, i když ona hned přestala, jak jsem odešla, ale pro mě to byl stres, ale zase jsem si říkala, že těch 6, 7, 8 hodin týdně to prostě musí přežít relativně bez újmy, a vlastně to i tak bylo, navíc jsem ji nechávala v domácím prostředí, což mě hodně uklidňovalo (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

A jinak jako taky, když není škola, většinou s ní jsem já, hlavně teda proto, že s ní chci být, protože když je ten semestr, tak mi kolikrát přijde, že s ní nejsem tolik, kolik bych chtěla nebo kolik bych měla, až mám z toho někdy špatný pocit. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

Ačkoliv tedy komunikační partnerky zmiňují, že nástup dítěte do školky jim usnadní situaci, nezmiňují se v žádném rozhovoru o tom, že by měly zájem o institucionální péči pro děti mladší tří let. Může to být z toho důvodu, že vědí, že takovou možnost reálně nemají, a proto se spoléhají hlavně na pomoc rodiny nebo přátel. Na druhou stranu je patrné, že na ně má silný vliv diskurs, že nejlepší péče o děti do tří let je péče matky (Dudová, Hašková 2011). Proto pak cítí výčitky, když mají od dítěte odejít „jenom“ proto, aby mohly vystudovat školu.

3.2.2.5. Péče o dítě v době studia ve večerních hodinách

Kromě osobní přítomnosti ve škole ženy často řeší problém, kdy se připravovat na přednášky či na zkoušky. Domácí příprava a studium doma je pro ně mnohdy větším problémem než zajistit si hlídání na dobu přednášek. Nejčastější a v podstatě nejvyužívanější strategií je u všech komunikačních partnerek studium po večerech. Přes den se většinou musí plně věnovat dítěti, proto když ho večer (často kolem osmé hodiny) uloží ke spánku, mají možnost studovat. Téměř všechny komunikační partnerky zmiňují, že dokážou studovat zhruba do půlnoci, takže pokud mají vůli, vyhradí si každý den čtyři hodiny na učení.

No většinou si to naplánuju na večer, kdy Kája usne, ten chodí spát tak kolem té osmé hodiny a do té půlnoci já jsem fresh, takže tři, čtyři hodky na to mám každý den, když chci, a když bych potřebovala nějak víc, tak zase babičky, dědečci pomůžou. Ale to se moc nestává, většinou to zkrátím takhle přes ty večery. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

... tak většinou všechno dělám večer. A teď třeba co je, tak je to dobrý, protože on jde prostě spát v těch osm a já se pak začnu učit a do té půlnoci mi to nějak nevádí. A udělám toho spoustu do té školy, všechny práce píšu večer, protože přes den to prostě nejde. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

No a on chodí v sedm spát, takže já o večerech dělám. Jako jde to (Kamila 26 let, dítě 9 měsíců)

Pro komunikační partnerky je však někdy hodně náročné sednout si ke studiu po celodenní péči o dítě. V některých případech ženy zmiňují, že nejsou schopné se večer učit, ačkoliv by chtěly, protože jsou po celém dni s dítětem unavené, a proto se snaží hledat jiné cesty, jak se připravovat do školy.

... tak nějak jsem se učila asi po večerech spíš, protože přes den to moc nešlo, a teď letos teda musím říct, že je to podstatně horší, uvidíme, jak to půjde, ona už vlastně vůbec nespí, a spí tak akorát po obědě, půl hodiny, ještě k tomu venku v kočárku, že prostě doma už vůbec neusne, takže prakticky nemám už vůbec čas, ještě navíc, jak už vyžaduje hrozně moc pozornosti a tak, a ještě jde spát tak jako v půl desátý, že se pak jako jdu v deset učit a není to úplně ono. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

A večer tak jako po tý osmý hodině, když už usne, tak většinou jsem hrozně unavená, takže u toho usínám, už se na to nesoustředím, takže je to špatný. Ale když jsem se učila na zkoušku, když jsem to vyloženě potřebovala, nebo jsem musea odevzdat seminárku, tak jsem se většinou domluvila s někým, že si ji vzali k sobě a třeba jsem měla půl dne na to učení. Nebo holt jsem se třeba přemohla ty večery a od těch osmi do půlnoci jsem něco dělala. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Studium ve večerních hodinách je tak pro ženy mnohdy jediným řešením, jak se připravovat do školy či na zkoušky. Některým to vyhovuje méně, jiným více. Přesto ženy tuto strategii praktikují velmi často, protože kromě hlídání ze strany rodiny nemají jinou možnost, kdy studovat.

3.2.3. Dopady rodičovství na studium

Náročnost péče o dítě během studia ve většině případů přináší negativní dopady na průběh studia na vysoké škole. V některých případech dochází k ukončení studia bez získání akademického titulu, v jiných se projeví v prodloužení doby studia.

3.2.3.1. Prodloužení studia

Jedním z nejvýznamnějších a velmi častých dopadů rodičovství v době studia je jeho prodloužení. V některých případech je prodloužení studia spojené s přerušením studia a s jeho rozkládáním. Beáta a Sylvie přerušily studium, proto se jim také prodloužilo. V některých případech však dochází k prodloužení studia nezávisle na jeho přerušení. Studium se většinou protáhne proto, že ženy s dítětem nestíhají splnit všechny studijní

povinnosti jako jejich spolužáci. V mnoha případech to bývá proto, že dítě vyžaduje pozornost ženy a ta tak nemá dostatek času na své studium³⁰.

V případě Lucie a Stanislavy je prodloužení studia dáno hlavně povahou dítěte. Dítě Lucie vyžaduje její neustálou pozornost, přes den nespí a ona tak má problém studovat³¹. Stanislava měla v plánu studovat, ale její dítě bylo už od narození neklidné a neustále plakalo, proto neměla čas ani sílu soustředit se na studium. Náročnost péče o dítě je tak důležitým faktorem, který ovlivňuje, zda žena své studium prodlužuje nebo ne.

... teď letos teda musím říct, že je to podstatně horší, uvidíme, jak to půjde, ona už vlastně vůbec nespí, a spí tak akorát po obědě, půl hodiny, ještě k tomu venku v kočárku, že prostě doma už vůbec neusne, takže prakticky nemám už vůbec čas, ještě navíc, jak už vyžaduje hrozně moc pozornosti a tak, a ještě jde spát tak jako v půl desátý, že se pak jako jdu v deset učit a není to úplně ono. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

On byl pořád vzhůru, každý dvě hodiny, přes noc spal jen dvě hodiny (...) To se nedalo... A ještě představa, že někam odjedu od něj, to jako, to jsem nemohla. A ještě jsem si pořád odstříkávala mléko. A představa, že pojedu někam za panem Brouskem s odstříkovačkou, to mi nějak... Takže jsem prostě byla furt unavená a asi ani psychicky jsem se na to necítila, fakt jsem to pak odkládala a pak už zase bylo stejně pozdě odevzdat tu bakalářku a pak jsem si řekla, že v tom červnu to prostě musím udělat. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Stanislava musela dítěti věnovat veškerou energii, proto ukončovala školu o rok později, než původně plánovala. Studium si nepřerušila, protože ji to nenapadlo, proto pak byla o rok později nucena k tomu školu dokončit, protože by za další prodloužení už musela platit. Kdyby nebyla těhotná, ukončila by tedy školu už o rok dříve. Stejnou strategii by volila i Natálie, která se rozhodla prodloužit studium, protože s dítětem nebylo možné naučit se na obě části státních zkoušek. Kromě náročnosti péče o dítě tak hraje roli také přístup školy, zda umožní prodloužení studia či odklad státních závěrečných zkoušek z důvodu mateřství.

... udělala jsem jen jednu půlku, tu druhou půlku, já mám vlastně dva obory, takže druhý obor budu dělat až v červnu. A taky kvůli sobě. Protože nemůžu být ve škole celý den. A taky se nemůžu učit na oba obory, protože bych to nestíhala. Takže jsem to rozhodla, aby to bylo pro nás jednodušší. Takže jsem teď poloviční bakalář.

³⁰ Prodloužení studia se týká Lucie, Stanislavy, Natálie a Julie.

³¹ V prvním roce studia bylo její dítě klidné a spalo, ale v současné době je starší, aktivní a vyžaduje neustálou pozornost.

Kdybych nebyla těhotná, tak bych udělala maximum proto, abych udělala všechno najednou. Ale není ten čas, dítě je změna, musím měnit hodnoty, musím dát něco stranou... (Natalie 25 let, dítě 6 měsíců)

Některé komunikační partnerky otěhotněly v době, kdy už školu končily. Všechny předměty už mají splněné a čekají je pouze státní závěrečné zkoušky a diplomová či bakalářská práce. Tyto ženy tak kombinaci studia a péče o dítě buď neřeší vůbec, jako je tomu u Julie. Julie si odložila státnice dobrovolně, protože kvůli rodinným důvodům potřebovala zůstat studentkou až do svých 26 let. Prodloužení studia u ní podle jejího vyprávění tedy nemělo mnoho společného s narozením dítěte.

... všechny zkoušky (jsem) dodělala, když jsem ještě nebyla těhotná a v září jsem šla na státnice v nějakým 4., 5. měsíci, no, 4. měsíc dejme tomu, takže jsem ještě dodělávala ty státnice těhotná a vlastně od toho 4. měsíce jsem do té školy vlastně nemusela nic udělat, já jsem to naopak ještě potřebovala protáhnout (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Prodloužení studia tedy může být strategií, kterou mohou využívat ženy s aktivními dětmi, které nestíhají plnit své studijní povinnosti v řádných termínech. Nicméně samotné prodlužování je spíše důsledkem narození dítěte a péče o něj. Ženy si prodlužují své studium, protože nestíhají plnit své povinnosti. Komunikační partnerky, které své studium neprodlužují, studují většinou kombinovaně nebo individuálně, zatímco v prezenčním studiu je zpravidla možné zůstat pouze za předpokladu prodloužení studia.

3.2.3.2. Rezignace na studium

Některé komunikační partnerky kvůli narození dítěte své studium nedokončily. Ukončení studia bylo podle jejich slov způsobené jak přístupem ze strany školy, tak nedostatkem motivace ke studiu. Simona i Veronika po narození dítěte změnily své preference a zaměřily se čistě na péči o dítě.

V případě Veroniky hrál velkou roli přístup školy. Její škola jí nevyšla vstříc z hlediska přerušení školy ani posunutí zkoušek, což pak vedlo k tomu, že Veronika svoje studium ukončila. Její obor ji navíc příliš nezajímal, proto se domnívá, že těhotenství její nespokojenost s výukou na škole spíše vyřešilo.

Takže vlastně potom ve zkuškovém mi chyběly nějaký ty zápočty, co mi nechtěli dát kvůli docházce, i když jsem třeba ty testy splňovala, ale docházka tam chyběla, takže občas taková trochu buzerace, takže z toho důvodu myslím, že by mě spíš vykopli z té školy. Ale to těhotenství vlastně vyřešilo i ten problém s tou školou. Bylo trochu složitější tenkrát řešit co s tou školou, to studijní oddělení tam bylo podle mě dost

neschopný. Jako že já jsem byla těhotná, což jakoby ani tak mi nijak nepomohlo, i když by to mělo platit tak, že pokud je studentka těhotná, tak by ji měli třeba přerušit studium, nebo nějak ji vyjít vstříc, že jo. Ale to se tam nějak moc nedělo. Takže celý to bylo takový, jako do ztracena to vyšlo akorát. (Veronika 25 let, dítě 2,5 roku)

Veronice by v tomto případě zřejmě pomohl nový zákon, který vešel v platnost v dubnu 2013, a který zohledňuje rodičovství na vysoké škole. Ženy podle něj mají nárok na přerušení studia z důvodu rodičovství a posunu termínů zkoušek z důvodu rodičovství. Možnosti přerušit studium z důvodu rodičovské dovolené a prodloužení termínů zkoušek by tak mohly mít pozitivní dopad na studium Veroniky a mohly přispět k tomu, že by své studium dokončila.

Studium vzdala také Simona, která zjistila, že ji mateřství naplňuje více než studium. V rozhovoru vyprávěla, jak trávila dny spíše sněním o tom, jaké to bude, až bude mít dítě, a škola pro ni přestala být důležitá. Nedokázala se přinutit splnit školní povinnosti. Navíc zjistila, že práce je pro ni zajímavější než škola, a že je pro ni přínosnější účastnit se spíše pracovních kurzů než školní výuky. Pro některé ženy tak po narození dítěte přestává mít škola význam a realizují se spíše ve sféře rodinné.

... ten letní semestr se mi fakt jako, že jsem měla velký plány, měla jsem zapsaných spoustu předmětů, a dopadlo to tak, že jsem vlastně neudělala vůbec nic. Že jsem udělala snad jeden předmět z těch všech. A bylo to hlavně kvůli tomu, že prostě ty představy, to snění o tom, jaký to bude, až se narodí a tak, tak to úplně zastínilo nějak to studium, mně to vůbec nepřišlo důležitý v tu chvíli. (Simona 26 let, dítě 1 rok)

Většina žen se však rozhodla studium dokončit. Nejdůležitějšími faktory, které motivují matky – studentky dokončit studium, jsou důvody rodinné, osobní a pracovní. Velká část komunikačních partnerek chce dokončit školu kvůli své rodině. Rodina je ve studiu většinou podporuje a přesvědčuje je, že i s péčí o dítě mohou studium zvládnout. Rodiče komunikačních partnerek tak své dcery podporují a zároveň je motivují k dokončení studia.

... protože naši oba mají vystudovanou vysokou, ségra taky no a tak jsou tam ty předpoklady, že by se to mohlo povést. Brácha je teď na gymplu, takže tam je ta podpora celková v tomhle ohledu, jak s tím dítětem, tak s tou školou. Že si to i mamka vysloveně přála. (Daniela 22 let, dítě 2,5 roku)

Velkou roli z hlediska motivace ke studiu hrají také osobní pocity. Některé komunikační partnerky by se cítily špatně, kdyby studium vzdaly a měly by dojem, že

by zklamaly samy sebe. Osobní motivace studium dokončit je tak spojená hlavně s pocitem vlastního uspokojení a víry ve své vlastní schopnosti.

Samozřejmě by mi bylo docela líto a bylo by to i hloupý, kdybych tu školu vůbec nedodělala, protože mi chybí jen státnice, jeden obor mám už uzavřený, takže polovina státnic a diplomka, a bylo by to prostě hloupý. A jako že i sama bych si přišla jako blbě, že by to bylo promrhaných šest, sedm let, co jsem na tý škole strávila. (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Poslední motivací, která se mezi komunikačními partnerkami objevovala, jsou obavy z jejich uplatnění na trhu práce. Některé ženy chtějí dokončit studium a zároveň pečovat o dítě, protože mají strach ze svého budoucího uplatnění. Jejich studijní obor jim přijde velmi obecný, a proto se chtějí v navazujícím magisterském studiu specializovat, aby pak měly větší šanci získat po ukončení studia práci. V některých případech se ženy domnívají, že jakékoliv ukončené studium na vysoké škole jim zajistí lepší podmínky na trhu práce. Proto se snaží najít způsoby, jak své studium zkombinovat s péčí o dítě. Motivace žen ke studiu jsou však vzájemně propojené, jak ukazuje případ Beáty.

T: Jakou jsi měla motivaci pro to tu školu dodělat?

B: No tak já jsem hlavně tím, že jsem měla bakaláře, což už se teda jako bere jako vysoká škola, ale já jsem takový hodně obecný obor, takže jsem měla pocit, že jako vlastně nic neumím, že mi to pak nebude stačit, když budu hledat práci, tak je to jenom takový lepší gympl a hlavně to nemá žádný konkrétní zaměření. A asi i tak trochu částečně to, že jsem si chtěla dokázat, že mám na to mít magistra. Možná i kvůli rodičům, no. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Důležitou roli v motivaci žen jistě hrají i jejich partneři, ačkoliv to ženy explicitně nezmiňují. Z rozhovorů však vyplývá, že je partneři podporují, ať už psychicky či v podobě převzetí péče o dítě, když se žena potřebuje učit.

Některé ženy své studium ukončí, protože je pro ně důležitější věnovat se své nové rodině. Většina matek – studentek je však motivována školu dokončit a najít způsob, jak sladit studium s péčí o dítě.

Pokud ženy chtějí kombinovat studium na vysoké škole s péčí o dítě, využívají k tomu tedy různé strategie. První strategií je změna formy studia z prezenční na kombinovanou či na individuální studijní plán, protože jim to zjednoduší hlídání a v případě, že je škola daleko od místa jejich bydliště, by pro ně bylo prezenční studium nedostupné. Druhou strategií je přerušování a rozkládání jejich studia z jednoho roku na dva. To jim umožňuje věnovat se primárně péči o dítě. Třetí strategií, kterou

komunikační partnerky volí, je pokračování ve studiu po narození dítěte bez přerušení. To však vyžaduje klidné dítě a vstřícný přístup školy, což jsou faktory, které ženy nemohou ovlivnit.

Pro úspěšné ukončení studia je třeba řešit způsoby péče o dítě v době studia, a to jak v době přítomnosti ve škole, tak v době samostudia. Některé výše uvedené strategie sladění péče o dítě se studiem jsou totiž pouze dočasného charakteru, který jim nedovolí studium ukončit bez zajištění hlídání. Ženy volí různé způsoby hlídání podle možností partnera, rodiny a finančních prostředků. Ve většině případů kombinují různé druhy řešení péče o dítě pro dosažení optimálního řešení.

Narození dítěte má však někdy i přes všechny strategie a možnosti negativní dopad na studium ženy. Nedostatek motivace kombinovat studium s péčí o dítě má za následek ukončení studia bez získání akademického titulu. K rezignaci na studium může dojít i v případě, kdy chybí vstřícný přístup školy k problémům studentky. Téměř u všech studentek – matek také dochází k prodloužení studia z důvodu náročnosti spojení studia s rodičovstvím. Obecně se ukazuje, že tíha kombinace studia s péčí o dítě leží převážně na straně ženy, i když má pomoc partnera a rodiny. Sladění studia a rodičovství je tak možné, ale pro ženu poměrně náročné.

3.3. Diskuze o druhém dítěti

Ve všech rozhovorech se objevovalo téma druhého dítěte³². Je to věc, kterou všechny komunikační partnerky řeší. Také se všechny snaží si druhé dítě naplánovat tak, aby jim jeho načasování vyhovovalo co nejvíce. U prvního dítěte se většina žen zmiňovala o tom, že dítě vždycky chtěly v nižším věku. Polovina komunikačních partnerek v mém výzkumu ho plánovala. Ženy, které dítě neplánovaly nebo ho chtěly o trochu později, jsou rády, že se jim narodilo, a v některých případech to vysvětlují tak, že se jim splnilo přání, ačkoliv by se pro něj samy racionálně nerozhodly. Nicméně když mluví o druhém dítěti, je jejich přístup trochu jiný. I druhé dítě by si moc přály, ale úvahy o něm racionalizují.

Říkají, že by nejdříve měly dodělat školu, partner by měl být ekonomicky aktivní, ony samy by měly třeba rok či dva pracovat, aby získaly nějakou praxi, a teprve potom plánují druhé dítě. Situace je tedy podobná jako u žen, kterým se první dítě narodilo neplánovaně, ale chtěly ho. Všechny ženy by chtěly druhé dítě, ale domnívají se, že musí splnit řadu povinností předtím, než si ho budou moci dovolit. Většina

komunikačních partnerek se totiž domnívá, že děti by neměly být věkově příliš daleko od sebe. Proto by chtěly druhé dítě, aby tím uzavřely zakládání rodiny.

Komunikační partnerky většinou mají neurčitý plán, kdy by se jim druhé dítě mohlo narodit. Pouze v případě Evy je však její plán konkrétní. Eva plánuje druhé dítě s ohledem na konec její dvouleté rodičovské dovolené. Vidí v tom tu výhodu, že plynule naváže a děti budou věkově blízko u sebe.

Druhé dítě plánujeme tak, aby navázalo na konec té rodičovské, takže to plánujeme na podzim, aby se narodilo příští rok v létě (...) Pak jsou i lepší podmínky do přijetí do školky, že jo, když máš to jedno dítě starší. A pro to mladší je zase výhodné, že tam má staršího sourozence, takže tak. (Eva 23 let, dítě 1 rok)

Jiné komunikační partnerky naráží u druhého dítěte na nesouhlas ze strany svého partnera. Většinou se jedná o páry, kde muži ještě studují, a proto chtějí nejdříve školu dokončit a být ekonomicky aktivní, aby mohli svoji rodinu uživit. To je případ Lucie a Veroniky. Obě by měly nejradši druhé dítě hned s tím, že by to nějak zvládly, ale chtějí nejdříve získat souhlas svých partnerů.

... bylo by to dobrý, čím dřív, tím líp, kvůli Janičce, no, a tak když to nepůjde, tak to počká, vid'. Jako já bych ho klidně měla i neplánovaný, ale Milan ho chce mít plánovaný. On vlastně chce mít spíš pocit, že ho dokáže pořádně zajistit, což je takový zodpovědný přístup. (Lucie 23 let, dítě 1,5 roku)

Já bych chtěla, protože velký věkový rozdíl není moc dobrý mezi těma dětma, když se to tak vezme, navíc když už jednou na tý mateřský jsem, když už jednou tady tvrdnu, tak proč to nevízt z jedny vody na čisto. (...) Takže mám teď' velikánský dilemma, jestli dítě, ale to je jenom moje dilemma, David to dilemma nemá. Jo, někdy nějaký dítě jo, třeba až dokončím školu, až budeme soběstační a tak, tak bude nějaký dítě. (Veronika 24 let, dítě 2,5 roku)

Lucie i Veronika chápou přístup svého partnera a oceňují jeho zodpovědnost. Přesto mají dojem, že když už měly jedno dítě neplánovaně, nic by se nestalo, kdyby bylo neplánované i to druhé. Když mají ženy staršího partnera, neřeší příliš ekonomické podmínky, ale spíše svoje studium. Ačkoliv chtějí druhé dítě, nejdříve chtějí dokončit školu, a teprve potom mít dítě, aby pak na něj měly klid. Speciálně v případě, pokud měly dojem, že se prvnímu dítěti neměly čas věnovat.

... ale teď' bych fakt jako chtěla dodělat tu školu a nebyť těhotná, pak bych si do toho ještě v létě odpočinula, a naše teoretická představa je, že na podzim tomu zas

³² O druhém dítěti uvažuje i Daniela, svobodná matka, která by ho však chtěla mít již se svým novým přítelem.

necháme ten volný průběh. Uvidíme jako no, on pak ten rozdíl by byl nějakých dva a čtvrt, dva a půl roku, což si myslím, že už se nějakým způsobem dá (Julie 25 let, dítě 1 rok)

Já bych chtěla hned druhý dítě, strašně mě to mrzí, nejradši bych si ho pořídila na škole, ale na prvním místě je, že jsem měla opravdu ten pocit, že jsem s ní nemohla být ve všech chvílích, kdy bych chtěla, takže tohohle bych se chtěla vyvarovat a opravdu mít tu možnost být doma ty tři roky. Takže chci dítě až po škole. (Sylvie 25 let, dítě 5 let)

Některé komunikační partnerky chtějí druhé dítě až po nějaké praxi v práci. Bojí se toho, že kdyby měly dvě děti za sebou a pak chtěly po druhé rodičovské najít práci, tak že by s tím mohly mít problém. Proto by chtěly praxi ještě před druhým dítětem. Trh práce a jeho nepřístupnost k matkám s dítětem je tak velkým strašákem pro ženy, které nemají žádnou praxi, ale mají už při studiu dítě.

No chtěla bych druhý, ale sice jako na jednu stranu jsem si říkala, že je dobrý mít ty děti brzo za sebou, ale tím, že jsem vlastně ještě nepracovala a šla jsem na tu mateřskou rovnou jako ze školy, tak že bych po ní chtěla jít aspoň na ty dva roky do práce, abych si jednak udělala nějakou praxi, a jednak vydělala peníze, třeba až pak bych měla další dítě. (Beáta 25 let, dítě 1 rok)

Některým ženám nezáleží ani tak na tom, aby měly praxi, ale spíše chtějí čas samy pro sebe. Mají dojem, že kdyby měly dítě teď při škole nebo těsně po ukončení studia, tak že by si nestihly odpočinout a byly by zase neustále zaměstnané. Vlastní odpočinek tak pro ně hraje důležitou roli. Tyto ženy si také nemyslí, že je pro děti nejideálnější být věkově blízko u sebe. Větší věkový rozdíl podle nich dětem prospěje. Stanislava kombinuje čas pro sebe s ukončením školy, Natálie si neumí představit, že by hned měla porodit další dítě.

Ale určitě se chci vrátit v těch třech letech do práce učit. A hlavně jsem říkala, že to druhý nebude dřív, než dodělám tu školu. Myslím si, že s těma dvěma už by to bylo těžší. Martin a ještě miminko, to si neumím představit. (Stanislava 24 let, dítě 1,5 roku)

Další dítě určitě, ale dám si pauzu, tak tři roky, protože potřebuju taky pro sebe čas, až bude Kuba ve školce, tak bych chtěla chvíli pro sebe. To bych se zbláznila, kdybych se v kuse jenom starala a přebalovala. Taky se chci zotavit po tom porodu. Je to nesmysl, abych měla dítě hned brzy. (Natálie 25 let, dítě 6 měsíců)

Někdy však mohou ženy plánovat, ale stejně to může dopadnout jako s prvním dítětem a může se jim narodit neplánovaně. To je případ Simony. Ta první dítě plánovala, ale druhé dítě přišlo nečekaně.

T: I to druhé dítě máte plánovaný teď?

*S: To druhé až tak úplně ne ((smích)). Jako chtěli jsme děti po sobě, chtěli jsme víc než jedno určitě, to všechno jo, ale neplánovali jsme to tak jak předtím. Ne jako předtím „tak od prvního ledna a uvidíme“, ale tohle se prostě stalo tak nějak.
(Simona 26 let, dítě 1 rok)*

Narození druhého dítěte si tak ženy či jejich partneři racionalizují a chtějí, aby se narodilo plánovaně. Ve strategiích, kdy mít druhé dítě, se nejčastěji jako motivace objevuje malý věkový rozdíl mezi sourozenci. Většina komunikačních partnerek by chtěla mít dítě co nejdříve, aby si byli sourozenci věkově blízko, protože podle nich je to nejlepší pro sourozenecký vztah. Stanislava si naopak myslí, že je lepší mít děti s odstupem, aby měla jako rodič na obě děti hodně času. Všechny ženy se naopak shodnou v tom, že chtějí mít minimálně dvě děti, protože být jedináček dítěti neprospívá. Na ženy tak působí společenské trendy a média, která se přesně věnují tomu, kolik dětí v rodině je ideálních a jaký věkový rozdíl je mezi dětmi nejlepší.

Závěr

V české společnosti se v populaci vysokoškolských studentek objevuje skupina žen, která se chová z hlediska reprodukčního chování netradičně. Jsou to ženy, kterým se při studiu na vysoké škole narodilo dítě. Strukturální podmínky pro narození dítěte při studiu na vysoké škole v současné době nejsou příliš výhodné. Ženy až do roku 2012 neměly možnost volby délky rodičovské dovolené ani podoby rodičovského příspěvku. Zákon o vysokých školách nijak nezohledňoval přerušení studia z důvodu rodičovství. Institucionální péče o děti mladší tří let je v České republice nedostatečná. Ani kulturní a ideové podmínky nejsou v české společnosti nastavené ve prospěch matek – studentek. Věkové normy rodičovství předpokládají, že žena má nejdříve dokončit své studium, pak chvíli pracovat, a teprve poté může založit rodinu. U žen, které studují na vysoké škole, se nepředpokládá, že se jim narodí dítě při studiu.

V mém výzkumu ženy tento předpoklad porušily. Pokud se zaměříme na to, jak vnímají a interpretují své mateřství při studiu na vysoké škole, dle jejich vysvětlení můžeme rozlišit dva typy matek – studentek. První skupina žen své mateřství vysvětluje tak, že dítě plánovala, druhá skupina interpretuje mateřství neplánovaným těhotenstvím. Ženy, které dítě plánovaly, již byly ekonomicky zajištěné, měly partnera, který byl schopný se o rodinu postarat. Pokud partner nebyl ekonomicky aktivní, byl již pár sezdáný a bydlel spolu, jeho preference tak směřovala k úsilí založit rodinu. Tyto ženy se rozhodly mít dítě, protože byly v dlouhodobém partnerském vztahu a po dítěti toužily. Svou životní volbu vysvětlovaly tak, že nechtěly být matkami ve vyšším věku a jejich největší motivací bylo nemít děti ve třiceti letech, k čemuž odkazují současné reprodukční trendy. V některých případech to byla strategie, jak si v budoucnu nepřerušovat kariéru. Tyto ženy měly také představu, že studium půjde s péčí o dítě určitě nějak zkombinovat. Své rozhodnutí mít dítě při studiu tak interpretují tím, že vždy chtěly mít dítě brzy, byly ekonomicky zajištěné a jejich partner měl zájem o rodinu.

Ženy, které dítě neplánovaly, čelily silným osobním reakcím na vlastní těhotenství. Styděly se za to, že se mají stát matkami již tak brzy, čímž potvrdily, že tu jsou nastavené věkové normy, kdy má mít žena, která studuje na vysoké škole, dítě. Tyto ženy musely řešit situaci s bydlením a financemi. Jejich partner byl v některých případech také student, proto jim byla často silnou oporou rodina. Ta jim pomáhala jak s bydlením, tak s financemi. Když interpretují své rozhodnutí dítě si nechat, vysvětlují

ho tím, že v podstatě neměly žádný vážný důvod jít na potrat, protože jim poskytl podporu jak partner, tak rodina. Pokud by své dítě odmítly kvůli studiu, bylo by to dle jejich názoru egoistické. Interpretace rozhodnutí mít dítě na vysoké škole se tak liší podle toho, zda bylo dítě plánované či neplánované.

Pokud se ženy rozhodly kombinovat studium s péčí o dítě, volily různé strategie, jak toho dosáhnout. Některé ženy si změnilly formu studia z prezenční na kombinovanou nebo na individuální studijní plán, aby nemusely chodit tak často do školy. Další strategií bylo přerušení studia na dobu, kdy bylo potřeba dítě kojít a mít ho neustále u sebe. V souvislosti s přerušením studia docházelo také k jeho rozkládání na více let a k jeho prodlužování. Některé komunikační partnerky studium ukončily a začaly se věnovat pouze péči o dítě. Zároveň všechny ženy řešily problematiku občasného hlídání dítěte. V tomto případě jim pomáhal partner, rodina, přátelé i placené či institucionální služby. Kombinace studia a péče o dítě je tak pro ženy náročná z hlediska organizace času, ale pokud mají motivaci, zvládají ji. Pomohly by jim lepší strukturální a institucionální podmínky, nicméně by musely být propojené se změnou veřejného diskursu, že nejlepší péče o dítě mladší tří let je péče matky. Matky-studentky mívají problémy se svým špatným svědomím, že když jsou ve škole, nevěnují se dostatečně péči o dítě. Ženy tak kombinují studium s péčí o dítě hlavně díky již zmíněným strategiím v rámci svého studia, a také díky silné podpoře partnera, rodiny či přátel, kteří jim pomáhají s péčí o dítě.

Výzkum tak pomohl identifikovat skupinu žen, které se chovají jinak než jejich vrstevnice, interpretoval jejich rozhodnutí mít dítě při studiu a vysvětlil, jakým způsobem kombinují studium s péčí o dítě. Přesto by si tento fenomén zasloužil větší pozornost. V budoucím výzkumu rodičovství při studiu na vysoké škole by bylo vhodné zaměřit se také na partnery těchto žen, protože ženy málokdy dokázaly vysvětlit jejich motivace. Bylo by přínosné zjistit, jakým způsobem oni vysvětlují a interpretují, že se jim narodilo dítě při studiu na vysoké škole, když z výzkumu vyplývá, že muži bývají stále chápáni jako ti, kdo živí rodinu. Také by pro celý fenomén rodičovství na vysoké škole mohlo být užitečné srovnat pohledy žen a pohledy jejich partnerů na narození dítěte při vysokoškolském studiu.

Summary

In the Czech society there is a group of undergraduate women, whose attitude towards having children whilst studying differs from that of their schoolmates so they have babies during their studies. There are not so good structural and institutional conditions for motherhood during university studies. The value of parenthood competes with another life values among young people. Women in my research interpret their decision to have a baby by their economic situation and good partnership. Some of them were planning to have a baby because they do not want to have children in the age of thirty. They are against the age norms in our society. They harmonize their studies with childcare with the support of their families, partners and friends. But some of them have to end or prolong their studies because it is difficult to study and care about child.

Použitá literatura

- BARTOŠOVÁ, Michaela, PAKOSTA, Petr, FUČÍK, Petr. Dlouhodobý vývoj v časování porodů a sňatků: Obstojí individualizační teorie ve světle demografických dat? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 2012. Vol. 48, No. 2. 315-341.
- BARTOŠOVÁ, Michaela. Životní dráhy prvorodiček po třicítce: proč mít dítě později? *Gender, výzkum, rovné příležitosti*. 2007. Vol. 8, No. 2.
- BLATTERER, Harry. Adulthood: the Contemporary Redefinition of a Social Category. *Sociological Research Online*. 2007. Vol. 12, No. 4.
- BOSVELD, Willy. *The Aging of Fertility in Europe. A Comparative Demographic – Analytic Study*, PDOD. Thesis Publisher, Amsterdam. 1996. 285 s. ISBN 9051703821.
- DUDOVÁ, Radka, HAŠKOVÁ, Hana, MAŘÍKOVÁ, Hana. Na čí „účet“ se v naší společnosti odehrává reprodukce? IN: In: Maříková, Hana, Kostelecký, Tomáš, Lebeda, Tomáš, Škodová, Markéta. *Jaká je naše společnost?* 2010. Praha: SLON. 446 s. ISBN 978-80-7419-025-4.
- DUDOVÁ, Radka, HAŠKOVÁ, Hana. Nastavení sociálních politik, odborný diskurs a „správná“ péče o děti – srovnání České republiky a Francie. *Fórum sociální politiky*. 2011. Vol. 5. 8-15.
- DUDOVÁ, Radka. Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku. In: Křížková, Alena, Dudová, Radka, Hašková, Hana, Maříková, Hana, Uhde, Zuzana (eds.). *Práce a péče*. Praha: SLON. 2008. 163 s. ISBN 978-80-86429-94-6.
- FIALOVÁ, Ludmila. Mladí lidé v rodině. In: Fialová, Ludmila, Hamplová, Dana, Kučera, Milan, Vymětalová, Simona. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 2000. Praha: SLON. 164 s. ISBN 80-85850-87-7.
- GLASER, Barney G. *Theoretical Sensitivity: Advances in the Methodology of Grounded Theory*. Sociology Press. 1978. 164 s. ISBN 1884156010.
- GLASER, Barney G., STRAUSS, Anselm L. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine. 1967. 271 s. ISBN 0-202-30260-1.
- GROOT, Wim, POTT-BUTER, Hettie A. The Timing of Maternity in the Netherlands. *Journal of Population Economics*. 1992. Vol. 5, No. 2. 155-172.
- GUSTAFSSON, Siv. Optimal Age at Motherhood. Theoretical and empirical considerations on postponement of maternity in Europe. *Journal of Population Economics*. 2001. Vol. 14, No. 2. 225-247.

- HAŠKOVÁ, Hana. (Ne) Zakládání rodiny ve světle reprodukčních preferencí, bariér, plánů a chování. In: Dudová, Radka (ed.). *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 2007. 166 s. ISBN 978-80-7330-119-4.
- HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON. 2009. 265 s. ISBN 978-80-7419-020-9.
- HAŠKOVÁ, Hana. Kam směřuje česká společnost v oblasti denní péče o předškolní děti? In: Křížková, Alena, Dudová, Radka, Hašková, Hana, Maříková, Hana, Uhde, Zuzana (eds.). *Práce a péče*. Praha: SLON. 2008. 163 s. ISBN 978-80-86429-94-6.
- HAŠKOVÁ, Hana, ZAMYKALOVÁ, Lenka. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf*. 2006. Vol. 40-41. Dostupné na adrese: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4001>
- HAVELKOVÁ, Barbara, NKC. K novele vysokoškolského zákona [online]. Únor 2013 [citováno dne 27. 4. 2013]. Dostupné z <http://www.zenyaveda.cz/novinky/barbara-havelkova-k-novele-vysokoskolskeho-zakona>.
- HEITLINGEROVÁ, Alena, TRNKOVÁ, Zuzana. *Životy mladých pražských žen*. Praha: SLON. 1998. 207 s. ISBN 80-85850-56-7 32.
- HÖHNE, Sylva, KUCHAROVÁ, Věra, SVOBODOVÁ, Kamila, ŠŤASTNÁ, Anna, ŽÁČKOVÁ, Lucie. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV. 2010. 108 s. ISBN 978-80-7416-059-2.
- HORSKÁ, Pavla. Z demografické historie evropské a zejména pak české ženy. In: Vodáková, Alena, Vodáková, Olga. *Rod ženský*. 2003. Praha: SLON. 356 s. ISBN 80-86429-18-0.
- HURLEY, John R., PALONEN Donna P. Marital Satisfaction and Child Density among University Student Parents. *Journal of Marriage and Family*. 1967. Vol. 29, No. 3. 483-484.
- CHALOUPKOVÁ, Jana. Ideální věk rodičovství v České republice a v evropském srovnání. *Data a výzkum - SDA Info*. 2008. Vol. 2, No. 2. 109-130.
- CHALOUPKOVÁ, Jana. Proměny rodinných a profesních startů. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 2010. 167 s. ISBN 8073301857.
- CHARMAZ, Kathy. *Constructing Grounded Theory*. SAGE. 2006. 224 s. ISBN 9780761973539.
- CHARMAZ, Kathy. *Qualitative interviewing and Grounded Theory analysis*. Inside Interviewing. SAGE. 2003. 311 – 330 s. ISBN 9780761928515.

- JOHNSTON, Deirdre D., SWANSON, Debra H. Undermining Mothers: A Content Analysis of the Representation of Mothers in Magazines. *Mass Communication & Society*. 2003. Vol. 6, No. 3. 243–265.
- KALIBOVÁ, Květa. Žena demografická. In: Vodáková, Alena, Vodáková, Olga. *Rod ženský*. 2003. Praha: SLON. 356 s. ISBN 80-86429-18-0.
- KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: SLON. 2010. 151 s. ISBN 978-80-7419-033-9.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Od politiky populační k politice rodinné: vývoj v ČR od počátku 90. let. In: Kocourková, Jiřina, Rabušic, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova. 2006a. 158 s. ISBN. 80-86561-93-3.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Proč a jaká rodinná politika v ČR. In: Kocourková, Jiřina, Rabušic, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova. 2006b. 158 s. ISBN. 80-86561-93-3.
- KUČERA, Milan. Demografické chování mladých lidí v České republice, jeho sledování v průzkumech, hodnocení reálné situace a vnější vlivy. In: Fialová, Ludmila, Hamplová, Dana, Kučera, Milan, Vymětalová, Simona. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 2000a. Praha: SLON. 164 s. ISBN 80-85850-87-7.
- KUČERA, Milan. Propopulační politika je krok správným směrem. Pp 29-37. In: Kocourková, Jiřina, Kučera, Milan, Loužek, Marek, Rabušic, Ladislav. *Propopulační politika – ano či ne*. Praha: CEP. 2002. 76 s. ISSN 1213-3299.
- KUČERA, Milan. Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí. In: Fialová, Ludmila, Hamplová, Dana, Kučera, Milan, Vymětalová, Simona. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 2000b. Praha: SLON. 164 s. ISBN 80-85850-87-7.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství. In: Mareš, Petr, Potočný, Tomáš. *Modernizace a česká rodina*. 2003. Brno: Barrister & Principal. 350 s. ISBN: 80-86598-61-6.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV. 2009. 214 s. ISBN 978-80-7416-041-7.
- KVALE, Steinar. *Ethical issues of interviewing*. Doing Interviews. SAGE. 2007. 23 – 31 s. ISBN: 9781446205198.

- MANLOVE, Jennifer. Early Motherhood in an Intergenerational Perspective: The Experiences of a British Cohort. *Journal of Marriage and Family*. 1997. Vol. 59, No. 2. 263-279.
- MAREŠ, Petr. Hodnota dítěte. In: Plaňava, Ivo, Pilát, Milan. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. 2002. Brno: Barrister &Princpal. 292 s. ISBN: 80-86598-36-5.
- MARINI, Margaret Mooney. Age and Sequencing Norms in the Transition to Adulthood. *Social Forces*. 1984. Vol. 63, No. 1. 229-244.
- MARSHALL, William H., KING, Marcia P. Undergraduate Student Marriage: A Compilation of Research Findings. *Journal of Marriage and Family*. 1966. Vol. 28, No. 3. 350-359.
- MAŘÍKOVÁ, Hana. Mateřství, rodina a práce z pohledu matek malých dětí. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2008. Vol. 8, No. 2. 45-55.
- MATĚJKOVÁ, Barbora, PALONCYOVÁ, Jana. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*. Praha: VÚPSV. 2003. 246 s. ISBN 8023930176.
- MAXWELL, Joseph W., MONTGOMERY James E. Societal Pressure toward Early Parenthood. *The Family Coordinator*. 1969. Vol. 18, No. 4. 340-344.
- MOLLBORN, Stephanie. Making the Best of a Bad Situation: Material Resources and Teenage Parenthood. *Journal of Marriage and Family*. 2007. Vol. 69, No. 1. 92-104.
- NEUGARTEN, Bernice L., MOORE, Joan W., LOWE, John C. Age Norms, Age Constraints, and Adult Socialization. *American Journal of Sociology*. 1965. Vol. 70, No. 6. 710-717.
- PAVLÍK, Zdeněk. Dilemata populační politiky. In: Kocourková, Jiřina, Rabušic, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova. 2006. 158 s. ISBN. 80-86561-93-3.
- PAVLÍK, Zdeněk. Role ženy v populačním vývoji. In: Tomeš, Josef. *Ženy ve spektru civilizací*. 2009. Praha: SLON. 67 s. ISBN 978-80-7419-009-4.
- RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON. 2001. 261 s. ISBN 80-86429-01-6.
- RABUŠIC, Ladislav. Propopulační politika – spíše chiméra než spása. Pp 47-65. In: Kocourková, Jiřina, Kučera, Milan, Loužek, Marek, Rabušic, Ladislav. *Propopulační politika – ano či ne*. Praha: CEP. 2002. 76 s. ISSN 1213-3299.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*. Praha: Sociologický ústav. 2001. 83 s. ISBN 8073300044.

- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In: Hamplová, Dana, Rychtaříková, Jitka, Pikálková, Simona. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. 2003. 110 s. ISBN: 80-7330-040-0.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Poválečný vývoj demografického chování obyvatelstva na území České republiky do počátku devadesátých let. In: Burcin, Boris, Fialová, Ludmila, Rychtaříková, Jitka. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993-2008*. 2010. Praha: SLON. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.
- SETTERSTEN, Richard A., MAYER, Karl Ulrich. The Measurement of Age, Age Structuring, and the Life Course. *Annual Review of Sociology*. 1997. Vol. 23. 233-261.
- SEVÓN, Eija. Timing Motherhood: Experiencing and Narrating the Choice to Become a Mother. *Feminism & Psychology*. 2005. Vol. 15, No. 4. 461-482.
- SOBOTKA, Tomáš. *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe*. Amsterdam: Dutch University Press. 2004. 300 s. ISBN 90 3619 102 5.
- SOKAČOVÁ, Linda. Zařízení péče o děti v České republice. In: Sokačová, Linda (ed.). *Rodinná politika: rodičovská a mateřská v kontextu slad'ování rodinného a pracovního života a rovných příležitostí žen a mužů*. Gender Studies s.r.o. 2010. 72 s.
- SPRINGER, Kristen W., PARKER, Brenda K., LEVITEN-REID, Catherine. Making Space for Graduate Student Parents: Practice and Politics. *Journal of Family Issues*. 2009. Vol. 30, No. 4. 435-457.
- STRAUSS, Anselm L., CORBIN, Juliet M. *Basics of Qualitative Research*. SAGE. 1990. 270 s. ISBN 9780803932500.
- STRAUSS, Anselm L., CORBINOVÁ, Juliet M. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert. 1999. 196 s. ISBN 808583460X.
- ŠALAMOUNOVÁ, Petra, ŠAMANOVÁ, Gabriela. Představy respondentů o partnerských vztazích a rodině. *Naše společnost*. 2003. Vol. 1, No. 3-4. 25 – 31.
- ŠALAMOUNOVÁ, Petra. Hodnota dítěte a natalitní plány v české společnosti. In: Kocourková, Jiřina, Rabušic, Ladislav (eds.). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova. 2006. 158 s. ISBN. 80-86561-93-3.
- ŠTASTNÁ, Anna. *Změny reprodukčních vzorců a individuální souvislosti rodičovství*. XL. Demografická konference České demografické společnosti. 2010. 12 s.
- TEACHMAN, Jay D., POLONKO, Karen A. Marriage, Parenthood, and the College Enrollment of Men and Women. *Social Forces*. 1988. Vol. 67, No. 2. 512-523.

VAN DE KAA, DJ. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*. 1987. Vol. 42, No. 1. 1-59.

VAŠKOVÁ, Renáta. Rozhodovací procesy –náctiletých těhotných dívek vedoucí k volbě časného rodičovství. In: Hamplová, Dana, Šalamounová, Petra, Šamanová, Gabriela (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. 2006. 308 s. ISBN 80-7330-082-6.

VIDOVIČOVÁ, Lucie, GREGOROVÁ, Eva. Věkové normy v sociologické perspektivě. *Sociální studia*. 2007. Vol. x, No. 1-2. 201–216.

VOHLÍDALOVÁ, Marta (ed.). *Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě*. 2010. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 202 s. ISBN 978-80-7330-180-4.

WALKER, Diane, MYRICK, Florence. Grounded Theory: An Exploration of Process and Procedure. *Qualitative Health Research*. 2006, Vol. 16, No. 4. 547-559.

Zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách.

Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře.

Internetové zdroje:

Stránky ČSÚ: www.czso.cz

Stránky MPSV: www.mpsv.cz

Stránky Národního kontaktního centra: www.zenyaveda.cz

Seznam příloh

Příloha č. 1: Scénář rozhovorů (text)

Přílohy

Příloha č. 1: Scénář rozhovoru

Otevírací otázka: Vyprávěj mi, jak se odvíjel tvůj život od doby, kdy jsi zjistila, že jsi těhotná.

První reakce na těhotenství

- Jak jsi reagovala na své těhotenství? Co všechno jsi zvažovala? Měla jsi obavy?
- Jak reagovali na tvé těhotenství lidé okolo (partner, rodina, přátelé, známí)?
- Jakým způsobem se díky těhotenství změnil tvůj život?
- Pokud dítě chtěla: Proč ho chtěla? Zvažovala pro a proti? Přemýšlela, jak bys to udělala se školou?
- Plánování a motivace pro to mít děti takto poměrně brzy: Proč jste plánovali dítě brzy? Co vás motivovalo? Neměla jsi obavu z toho, jak to půjde sladit se studiem? Co na to partner? V jakém je postavení?

Strategie, které volí, aby mateřství zvládaly

- Jak zvládáš mateřství?
- Jak vypadá tvoje situace se studiem na VŠ?
- Zvládáš kombinovat studium a mateřství? Jakým způsobem? Jak k tomu přistupují ve škole?
- Co jsou největší překážky mateřství při studiu?
- Jaké jsou výhody mateřství při studiu?
- Mateřství studentek a nastavení sociálního systému (zařízení péče o děti, systém mateřské, rodičovských příspěvků a a jiných dávek) – jak tento systém hodnotíš, co jim vyhovuje, co ne.
- Kombinaci studia a rodičovství – Jaké jsou problémy ze strany nastavení systému? Co si myslíš, že by ti pomohlo? Co si myslíš o kombinaci práce a mateřství – tj. jak hodnotíš podmínky v ČR?
- Výhledy a plány do budoucna

Role rodiny, ekonomické zázemí

- Jaký je tvůj vztah s partnerem, když máte dítě? Pracuje či studuje?

- Jak se chová k dítěti, jak se zapojuje do výchovy?
- Jaký je postoj rodiny k tomu, že máš dítě?
- Jak jste na tom finančně, když máte dítě?

Zpětná reflexe

- Jak zpětně hodnotíš to, že už máš dítě?
- Jaká ti to přinesla pozitiva?
- Jaká ti to přinesla negativa?
- Myslíš si, že je výhoda nebo nevýhoda mít dítě při studiu?